

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijk en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

N 27 1833

VERHAAL
VAN DE BELEGERING
DER
CITADEL VAN ANTWERPEN
DOOR HET
FRANSCH LEGER,
IN DECEMBER 1832.

3191

D18.

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK
0320 5900

CITADEL VAN ANTWERPEN,

IN DECEMBER 1832.

Verhaal
van de belegering der
CITADEL VAN ANTWERPEN
door het Fransche Leger,
in December 1832.

*Voorafgegaan van eene inleiding, bevattende een schets
van fortificatie, van aanval en van verdediging;
— en gevolgd —*

- 1° Door een breedvoerig uitslaand plan of kaart der aanvalen;
- 2° door eene groote fraaije kaart der Schelde, en
- 3° door bijlagen.

DOOR

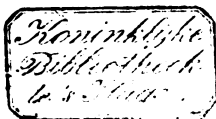
J. W. T.
Voormalig, Officier der Génie.

Uit 't Fransch vertaald.

te ZALT-BOMMEL,
bij Joh. Noman en Zoon.

1833.

INHOUD.

INLEIDING.

SCHETS VAN FORTIFICATIE.	Bladz. 1.
AANVAL DER VESTINGEN.	11.
VERDEDIGING DER VESTINGEN.	27.

VERHAAL VAN HET BELEG.

BESCHRIJVING DER CITADEL EN DER MILITAIRE POSITIE , VAN ANTWERPEN.	35.
BESCHOUWING OVER DE STERKTE DER CITADEL VAN ANTWERPEN.	42.
BEZETTING EN BEWAPENING DER CITADEL VAN ANT- WERPEN DOOR DE HOLLANDERS. — TOEBEREIDSELEN TOT VERDEDIGING.	47.
VOORBEREIDSELEN EN EERSTE PERIODE DES BELEGS. . .	55.
TWEDE PERIODE DES BELEGS.	104.
HOOFDINHOUD, DER VOORNAAMSTE GEBEURTENISSEN VAN HET BELEG.	133.
BIJLAGEN.	139.

INLEIDING.

SCHETS VAN FORTIFICATIE.

De geschiedenis meldt ons, dat de sultan SOLIMAN II., met zijne generaals raad houdende, omtrent de wijze, waarop *Rhodes* aan te vallen, een der aanwezige officieren beweerde, dat het onmogelijk was de plaats te naderen. In stede van deze meening tegen te spreken, zeide de sultan tot hem: « Nader tot mij, maar wacht u wel, het geldt uw leven, de voeten te zetten op « het tapijt, waarop ik gezeten ben.» De officier door dezen last ter nedergeslagen, aarzelde, niet wetende welk middel aan te wenden; maar op hetzelfde oogenblik, rolden twee slaven, ingevolge een teeken, hun door den sultan gegeven, het tapijt tot zijne voeten op: « Nader nu zonder vrees, » zeide hij tot den officier, « ziedaar mijn antwoord op de meening, zoo even door « u geuit.»

Dit is inderdaad de regte voorstelling van eene belegering; — wacht u wel de voeten te zetten op het terrein, aan de werking van het geschut der vesting

blootgesteld, dit is het tapijt des sultans; maar daalt in dit terrein, graaft er uwe aannaderingen, dekt u met de aarde uit deze uitgravingen voortkomende, en nadert aldus bedaard en methodisch tot den voet der muren.

Alvórens de artillerij gekomen was op den trap van volmaaktheid, welken zij thans bereikt heeft, waren deze aannaderingen uiterst gevaarlijk, en lieten zich slechts uitvoeren ten koste van het leven der dapperste soldaten. De aanval eener versterkte plaats was toenmaals eene zeer onzekere onderneming, welke slechts konde gelukken door de samenwerking van meerdere gunstige omstandigheden.

Daar ~~echter de verdedingen~~, welke de kunst maakte, om de plaatsen te versterken, met die der andere deelen der krijgskunst en voornamelijk der artillerij, niet op gelijke hoogte konden blijven, zoo kwam men achtereenvolgens overeen, de hindernissen, welke men in de belegeringen ontmoette, hoe langer hoe meer ter zijde te schuiven, zoo wel, dat eindelijk de *aanval* de bovenhand op de *verdediging* bekwam.

Het is aldus, dat men de gewoonte heeft zich uit te drukken, om aan te toonen, dat eene versterkte plaats, al is zij ook voorzien van al, wat tot derzelver verdediging noodig is, en dat zij verdedigd wordt, door de middelen, waarover eene dappere en vastberadene bezetting kan beschikken, noodzakelijkerwijze in de magt van de belegeraars moet vallen, wanneer ook deze van hunne zijde over al de middelen, voor eenen aanval onontbeerlijk, kunnen beschikken.

VAUBAN, in de 17de eeuw, deed de schaal gansch ten voordeele van den belegeraar overhellen, en wel door de gelukkige toepassing van twee opmerkelijke verbete-

ringen, welke hij in de wijze van aanval invoerde; zoodaniger wijs, dat men van dezen tijd af, met eenige zekerheid, het aantal dagen, binnen welke men zich van eene vesting konde meester maken, wist te schatten.

Deze verbeteringen bestaan: 1°. in vereeniging van de aanvalswerkzaamheden, door loopgraven, evenwijdig aan de werken der plaats geopend, en aan welke men, om deze rede, den naam van *parallellen* heeft gegeven; 2°. in het gebruik van het *ricochetschot*, welk daarin bestaat, de stukken onder een zekere helling, met eene kleine kruidlading te rigten, zoodat de kogels, de kruin der borstweringen ~~reussende~~ op de wallen komen te vallen, alwaar zij eenige sprongen doen, en de stukken, voor de verdediging bestemd, vernielen of omver werpen.

Het is in het jaar 1673, bij het beleg van *Maastriicht*, dat VAUBAN het eerst van de parallellen heeft gebruik gemaakt; door dit middel werd dit beleg zeer verkort, en kostte veel minder volk, dan men ooit bij eene vesting van dien omvang had verloren. De vesting *Ath*, in welker beleg VAUBAN zich voor de eerste reis van de ricochetschoten bediende, en wel in het jaar 1697, viel in nog minder tijd; en met nog minder verlies in de magt der belegeraars.

Alvorens in eene uitvoerigere beschrijving der aanvalswijzen te treden, zullen wij kostelijk uitleggen, wat eene vesting is.

Eene vesting bestaat uit een aantal vooruitstekende deelen, welke men *bastions* (bolwerken) noemt, aan elkander vereenigd door regte lijnen, aan welke men den naam van *courtinen* (muren tusschen twee bolwerken, gordijnen genaamd) geeft. Een bastion bestaat uit twee

facen, te zamen eenen meer of minder geopenden hoek makende, waarvan de punt veldwaarts is gekeerd, en uit twee *flanken*, welke de uiteinden der *facen* met de *courtine* vereenigen. De *facen* hebben gewoonlijk eene lengte van 300 à 360 voet, die der *flanken* is van omtrent 120 voeten. De *facen* zijn bestemd, om het veld, voor de werken gelegen, te beschieten, en de *flanken* dienen, om door hun vuur de aannadering der *facen* te verdedigen; ten dien einde is de flank van een bastion nagenoeg loodregt op de *face* van het bastion, aan gene zijde der *courtine*, gelegen; het is daarom, dat men zegt, dat de *facen* *geflankeerd* zijn. In het algemeen ~~gebruikt men~~ de uitdrukking *flancken*, om aan te toonen, dat een fortificatiewerk zijdelings is verdedigd door een, daar neven gelegen, ander werk.

De hoek, welken onderling de *facen* van een bastion maken, heet den *uitspringenden* of *geflankeerden hoek*. De hoek daargesteld, door de ontmoeting van de *face* met de flank, wordt *schouderhoek* genaamd, en die, welke door de vereeniging van de flank met de *courtine* ontstaat, de *hoek van de flank op de courtine*.

De omvang, aldus door de bastions en *courtines* geformeerd, draagt den naam van *hoofdwahl*.

Op het midden en voor de *courtine* is geplaatst een werk van driehoekige gedaante, waaraan men den naam van *ravelijn* (halve maan) geeft. Het bestaat uit slechts twee *facen*, welke onderling eenen scherpen hoek maken, waarvan het saillant veldwaarts is gekeerd. Elke *face*, nagenoeg naar den schouderhoek van het bastion gerigt, wordt door de *face* van dit laatste geflankeerd.

Men ziet, dat er door deze plaatsing, de aannaderingen eener vesting, aan alle zijden door een kruisend

vuur gedekt zijn; inderdaad, het terrein voor de bastions is blootgesteld aan het vuur der wederzijds liggende ravelijnen, en dat, gelegen voor het ravelijn, is verdedigd door de bastions ter regter- en linkerzijde van hetzelfde gelegen.

Al deze werken bestaan uit een massif van aarde, gewoonlijk aan de buitenzijde door eenen dikken muur ondersteund, welke men *revetements- of escarpe-muur* noemt, van eene verschillende hoogte, welke bepaald wordt naar de plaatselijke omstandigheden (*).

De muur is bekroond door een ander massif van aarde, waaraan men den naam van *borstwering* geeft, bestemd om de verdedigers en hunne artillerij te dekken. Men geeft gewoonlijk 18 à 20 voet breedte aan de borstwering, om dezelve gansch de uitwerking der kogels te kunnen laten weerstaan. Achter de borstwering bevindt zich de walsgang, op welken het geschut is geplaatst. De borstwering eene hoogte van 7 voet hebbende, zoo is het noodzakelijk eene banket op den wal te rigten, op welke de tirailleurs zich kunnen plaatsen, om over de borstwering te vuren; deze banket heeft eene breedte van 4 à 5 voeten.

Het open gedeelte der bastions en der ravelijnen, naar de zijde der stad gekeerd, heet de *keel* dier werken; en in het algemeen geeft men den naam van keel aan dat gedeelte, waardoor men in een werk aan de zijde der vesting binnen komt.

Tusschen de keel van het ravelijn en de courtine be-

(*) Het gebeurt dikwijls, dat de werken geenen revetementsmuur hebben; in dit geval is hunne escarpe door eene aarden glooijing daargesteld. Dit heeft voornamelijk plaats, wanneer de grachten der vesting vol water en zeer breed zijn.

vindt zich menigwerf een klein werk de *tentaille* (tangwerk) genaamd, om den courtine muur en dien der flanken te dekken.

De bastions en ravelijnen zijn omringd van eene gracht van verschillende breedte. Gewoonlijk is deze breedte van 80 à 90 voeten voor de bastions facen, en van 50 à 60 voeten voor die der ravelijnen. De diepte der gracht hangt, even als de hoogte der revetementen, van verschillende plaatselijke omstandigheden af. De gracht zich verlengende achter de keel van het ravelijn, zoo is dit werk van de eigenlijke vesting afgescheiden; men houdt er gemeenschap mede door bruggen, of wel door ~~aarden boorden~~, aan welke men borstweringen en banketten geeft, en welke alsdan den naam van *caponnières* dragen.

De grachten zijn droog of vol water; men beschouwt de eerste als verkieslijker, wij zullen later zien om welke reden.

Meermaals zijn de met water gevulde grachten van sluizen voorzien, welke toelaten de watervlakte naar willekeur te verhoogen of te verlagen; of wel eene loop in de grachten daar te stellen. Deze waterwerkingen zijn dikwijls van een groot nut bij de verdediging.

De buitenkant der grachten aan de veldzijde draagt den naam van *contre-escarpe*; zij is dikwerf met eenen gemetselden muur bekleed, menigmaal is het ook slechts een aarden talud, voornamelijk dan, wanneer de grachten vol water zijn.

Op eenen afstand van 30 voeten van den rand der grachten rigt men eene andere borstwering op, welke door eene zachte glooying zich met het natuurlijk omliggend terrein komt vereenigen; aan dezelve geeft men

den naam van *glacis*. De ruimte, begrepen tusschen dit glacis en den boord der gracht, noemt men *bedekten weg*, welke benaming zeer juist het gebruik, dat men van dit werk maakt, uitdrukt, daar hij inderdaad tot weg verstrekt, om langs de werken te gaan, zonder in het gezigt van het omliggend terrein te zijn.

Men is van gewoonte de *contre-escarpe*, tegen over de uitspringende hoeken der werken af te ronden; door dit middel wordt de bedekte weg op deze plaatsen veel wijder; en men noemt de aldus verkregene ruimte de *uitspringende wapenplaats*. Door de uitspringende rigting, welke men de ~~kraai~~ *van* het glacis, tegen over den schouderhoek der werken, geeft, bekómt men nog ruime emplacementen, welke men door den naam van *inspringende wapenplaatsen* onderscheidt, uit hoofde van hunne terug getrokkenne ligging, ten aanzien der uitspringende deelen dier werken. Deze wapenplaatsen zijn van een groot nut voor de verdediging; het zijn de punten, waardoor men in den bedekten weg komt, hetzij door middel van opridden, of wel door middel van trappen, wanneer de *contre-escarpe* bekleed is. Het gebeurt wel eens, dat men ook trappen in de afronding der uitspringende wapenplaatsen aanlegt, ingeval de grachten droog zijn.

In eene goede fortificatie, bevindt zich in de inwendige ruimte van ieder werk, een tweede omvang, die meesttijds eene gedaante heeft, gelijkvormig met het hoofdwerk, waarvan hij dóór eene kleine gracht gescheiden is. Dikwijls ook bestaat dit inwendig werk uit gemetselde emplacementen tot logement der troepen, voor de verdediging bestemd, en voor eenige stukken geschut, het geheel zoedanig gesteld, dat hetzelfde eene

tweede verdediging aanbiedt, wanneer reeds de hoofdomvang in des vijands hand is gevallen. Men onderscheidt deze werken door den naam van *reduits*. Het is voornamelijk in de ravelijnen, en in de inspringende wapenplaatsen van den bedekten weg, dat men *reduits* daartelt, welke, in die stellingen, de verdedigingsmiddelen op eene zonderlinge wijze vermeerderen. Gewoonlijk voegt men aan de facen van het *reduit* des ravelijns kleine flanken, voor een of twee kanonstukken, bestemd, om hun vuur te brengen op de plaats, waar den belegeraar bres moet schieten, in het bastion van den hoofdwal.

Een ~~dusdanig~~ *sijthema* van werken, begrepen tusschen de saillantten van twee bastions, wordt *fortificatie front* genoemd. Wij hebben reeds gezegd, dat de bastions met de *courtines* den naam van hoofdwal dragen; het ravelijn en de bedekte weg met hunne *reduits*, is dat geen, wat men de *huitenwerken* noemt.

De toevallen van het terrein, dat de vesting omringt, eischen dikwerf de bijvoeging van andere fortificatiewerken, welke geplaatst worden aan gene zijde van het *glacis*, en den naam van *gedetacheerde werken* aannemen. De gedaante dier werken is doorgaans gelijkvormig met die der hoofdwerken; gewoonlijk zijn het *gedetacheerde* bastions, van meerder of minder grootte, van eene gracht omringd en voorafgegaan van eenen bedekten weg en van een *glacis*. De *escarpe* dier werken is gewoonlijk met metselwerk overtrokken, om dat, aangezien hunne afgelegene ligging van den hoofdwal, zij dikwijls blootgesteld zijn, stormenderhand of door verrassing genomen te worden, wanneer den vijand zijne aanvalswerken begint; om dezelfde reden wordt de

keel dier werken gesloten door eenen *gecreneleerden muur*, dat is te zeggen eenen muur met openingen voorzien, waardoor de infanteristen op den vijand kunnen vuren. Deze werken dragen meesttijds den naam van *lunetten*, zonderlinge benaming, welke misschien daar van daan komt, dat dezelve bestemd zijn om te *zien* (*), in de deelen van het omliggend terrein, waar het vuur der vesting niet kan reiken.

Een fortificatie front, is niet altijd zoo eenvoudig als wij aangetoond hebben. Men begrijpt dat verschillende omstandigheden kunnen vorderen, dat men meer of minder belangrijke *wijzigingen* in het geheel der werken maakt. Het is aldus, dat de lage gronden, waarvan eene vesting meermalen omringd is, de oprigting van *katten* (cavaliers) in de bastions kunnen noodzaken, dat is te zeggen, hoopen aarde, genoegzaam boven de borstwering der bastions verheven, en op welke kanonnen zijn geplaatst, om het omliggend terrein te *zien* en te bestrijken. Om de muren der escarpe van den hoofdwal te dekken, omringt men wel eens de bastions facen door eenen *tweeden omvang*, aan alle zijden door de gracht begrensd, en waarvan de escarpe gewoonlijk een aarden talud is, voornamelijk dan, wanneer de grachten vol water zijn. Men geeft dit werk den naam van *couvre-face* of *contre-garde*.

De verschillende werken eener vesting zijn amphitheatrs gewijs gebouwd, dat wil zeggen, dat hunne kruinen zich de eene boven de andere verheffen, zoodanig, dat de

(*) In de fortificatie zegt men, dat een voorwerp *gezien* is, wanneer het verdedigd, beschermd is door het vuur van een gedeelte der werken van de vesting. Deze werken *zien* het terrein, wanneer zij er het vuur hunner artillerij kunnen brengen.

hoofdwal hooger is, dan het ravelijn, en deze boven de gedetacheerde werken verheven is.

Men noemt dit het *kommandement* van het eene werk boven het andere, hetzelfde is gewoonlijk van 5 à 4 voeten.

De kruin van het glacis, is over het algemeen 7 à 8 voeten boven het omliggend terrein verheven, en de hoogte der escarpe muren der werken, is zoodanig geregeld, dat deze gansch door den bedekten weg verborgen zijn, hetwelk den belegeraar noodzaakt, wil hij bres schieten, zijne batterijen op de kruin zelve van het glacis op te werpen.

In ~~den nitsprijgenden~~ hoek van alle werken, zonder onderscheid, geeft men het banket eene breedte, toereikend om 1 of 2 stukken geschuts op hetzelfde te plaatsen, welke alsdan over de borstwering heenschieten, dit is hetgeen men *barbellen* noemt.

De andere kanonnen, in batterij gesteld, schieten door openingen, welke men in de borstwering maakt. Deze openingen zijn aan de veldzijde wijder, dan naar den walkant; gewoonlijk geeft men hun eene opening van 6 à 9 voeten uitwendig en 1 à $1\frac{1}{2}$ voet inwendig; men geeft deze openingen den naam van *schietgaten* (*embrasures*), en het gedeelte van de borstwering, begrepen tusschen 2 schietgaten, is door den naam van *merlon* (*kasten*) onderscheiden.

Om zich zijdelings tegen het vuur van den belegeraar te dekken, rigt men, dwars over den wal, van afstand tot afstand, eene soort van borstweringen aan, welke men den naam van *traversen* (schouderweer) geeft; het is voornamelijk in den bedekten weg, dat men deze tra-

versen, op het oogenblik zelve van deszelfs oprigting, daartelt.

De poorten eener oorlogsplaats, welke geregeld versterkt is, worden gewoonlijk in de courtines geplaatst; op deze plaats gaat men over de gracht door middel van eene ophaalbrug, welke in de keel van het ravelijn leidt, alwaar zich weder eene poort bevindt; men trekt daarna de gracht van het ravelijn over door middel van eene tweede ophaalbrug, met welke men in de inspringende wapenplaats komt; eene opening in het glacis, door eene barrière gesloten, die naar het veld leidt.

Behalve de hoofdpoorten, welke voor de dagelijkse gemeenschap der inwoners eener versterkte plaats dienen, bevinden zich in de courtines of in de flanken van de bastions nog andere poorten van minder grootte, bestemd om in de grachten te dalen, en aan welke men den naam van *poternes* (sluippoorten) heeft gegeven.

AANVAL DER VESTINGEN.

De belegering eener vesting is eene operatie, welke de vereeniging van zeer aanzienlijke middelen vereischt. Behalve een talrijk leger, onder eene goede krijgstuicht, en voorzien van alle hulpmiddelen, welke den tegenwoordigen staat der krijgswetenschap voor eenen veldoorlog kan aanbieden, moet een belegeraar nog kunnen beschikken over eene volledige toerusting, meer bepaaldelijk bestemd voor de operatiën van den aanval. Eene vesting vindt derzelver voornaamste verdedigingsmiddelen,

in het gebruik harer artillerij, en het is ook door het geschut, dat men haar bevecht, en eindigt met haar te bedwingen. De veldstukken, welke een leger achter zich trekt, zijn hiertoe echter onvolledig, men moet zich bedienen van een materieel, alleenlijk hiertoe ingerigt. Het zijn kanonnen, welke kogels van 24 en 16 ff schieten, op affuiten, welke men vestingsaffuiten noemt, gesteld; *houwitzers* van verschillend kaliber, dat is te zeggen, stukken geschut, welke holle kogels werpen, die in hunne holte met eene zekere hoeveelheid kruid gevuld zijn, hetwelk hen, even als de bommen, na hunnen val doet springen; het zijn, als het ware, bommen ~~van kleinere afmeting~~, welke horizontaal of onder eenen weinig verheven hoek geworpen worden; vervolgens *mortieren*, bestemd om bommen van verschillende grootte te werpen, en *steenmortieren*, door middel van welke men eene groote menigte steenen in de werken, welke men aanvalt, werpt. Deze verschillende vuurmonden, met hunne affuiten en verwissel stukken, en de ontzaggelijke menigte projectilen en kruid, tot derzelve gebruik, vereischen bijzondere transportmiddelen, om dezelve op de plaats te krijgen waar dezelve in batterij moeten gesteld worden. Het gewigt en de omvang dezer voorwerpen en der werktuigen, onontheerlijk voor hunne behandeling, zijn oorzaak dat deze transporten de schielijke marsch der legers niet kunnen volgen, maar langs groote communicatie wegen, zoo als kanalen, bevaarbare rivieren of groote wegen, moeten volgen. Voegt hierbij, dat stukken van zulk een zwaar kaliber, ten einde met eenige juistheid te kunnen schieten, op houten *beddingen* moeten geplaatst worden, welke uit ribben en beddingplanken, tot dat einde reeds van te

voren in gereedheid gebragt, bestaan; en welke in genoegzame hoeveelheid de stukken, voor welke zij bestemd zijn, moeten volgen. De vereeniging van alle deze voorwerpen, is hetgeen men een *belegeringspark* noemt.

Het aantal vuurmonden, voor een beleg benoodigd, is zeer verschillende, en hangt voornamelijk af van de uitgebreidheid, welke men zich voorstelt aan de aanvallen te geven, en van de meerdere of mindere gemakkelijheid, om zich de benoodigde toerusting en de transportmiddelen te verschaffen. In de oorlogen, gedurende de regering van ~~LODEWIJK XIV.~~ gevoerd, waren de militaire operatiën, slechts eene aanschakeling van belegeringen; het grootste gedeelte der belgische steden, (welk land het hoofdtooneel dier oorlogen was,) waren versterkt, en dienden den genen, welke ze in zijne magt had, tot wapenplaats, van waar hij al hetgene hem benoodigd was, voor het beleg van de nabij gelegene stad, liet komen. Het is om deze reden, dat men gedurende deze oorlogen, somwijlen geduchte middelen in artillerij liet zien ten toon spreiden. Gedurende de oorlogen in *Duitschland*, in de 18de eeuw, en die der fransche omwenteling, vergrootte het tooneel der militaire operatiën, zich hoe langer hoe meer; naarmate de legers zich meer op het manœuvreren toeleegden, en dat de kunst om eene groote menigte troepen te leiden, meer vorderingen maakte. De belegeringen, gedurende dien tijd ondernomen, dragen allen den stempel der snelheid, en der verscheidenheid in de groote manœuvres der legers; zij zijn in het algemeen ondernomen geworden, met zwakke middelen in artillerij, hetwelk noodzakelijkerwijs invloed heeft gehad op derzelver langen duur, en op het verlies

aan manschap, welke zij te weeg hebben gebragt. Het is aldus, dat de belegeringen in *Spanje*, door de Engelsche troepen, meestentijds van belegeringsgeschut ontbloot, ondernomen, buitengemeen bloedig zijn geweest, en eindelijk slechts gelukten, na veel verloren tijd, en begunstigd, door den zeer slechten toestand, waarin zich de Spaansche vestingen bevonden.

Dergelijke oorzaken hebben in den oorlog, welke de Russen tegen de Turken ondernomen hebben, die verschrikkelijke gevechten te weeg gebragt, onder de muren en op de wallen der vestingen geleverd, die bloedige stormen, zonder gevolg gewaagd, waar duizende soldaten den dood ~~zonden~~, heldendaden, welke de dapperheid der strijders getuigen, maar welke ook de onfeilbare kenteekenen zijn, van de onwetendheid in de kunst der belegeringen, of van gebrek aan de onontbeerlijke middelen.

Een beleg methodisch geleid, is eene operatie, waar de onderscheidene korpsen van een leger, allen evenveel medewerken, en zich eenen wederkeerigen steun verleen. Het wapen der artillerij bevecht door zijne batterijen het vuur der vesting; het wapen der genie haant en bereidt het den weg, om opvolgens tot den voet der muren te komen, welke men van verre niet zoude kunnen ontdekken; de infanterij bewaakt deze batterijen, deze gangen en deze loopgraven, en beschermt dezelve tegen de ondernemingen der belegarden, welke zouden beproeven uit hunne werken te komen, om de aanvalswerken te vernielen.

Door deze schoone mededinging, komt men er toe den goeden uitslag der moeilijkste belegeringen te verzekeren, derzelver duur te verkorten en er eene der

minst bloedige oorlogs-operatiën van te maken. Maar om zulk een gunstig resultaat te bekomen, is het noodzakelijk, dat de sterkte der verschillende wapens, welke er toe medewerken, behoorlijk geëvenredigd zij, zoo wel onderling, als ten aanzien van de middelen van vervediging, waarover de belegerden kunnen beschikken.

Men rekent, dat over het algemeen, het belegeringsleger 5 of 6 maal sterker moet zijn, dan de bezetting der vesting; men begrijpt echter, dat deze evenredigheid zeer veranderlijk is, en van eene menigte omstandigheden kan afhangen, en onder anderen van de meerdere of mindere vermaasheid, welke men het leger wil laten doorstaan. Eene der vastste opgaven, waarna men de sterkte van het wapen der infanterij, voor het beleg benoodigd, berekend, is, dat ieder nacht de troepen, beschikbaar voor de wacht der aanvals-werkzaamheden, ten minste gelijk moet zijn aan $\frac{2}{3}$ van het garnizoen der belegerde plaats.

Maar het is tijd te verklaren, welke de handelwijzen zijn, die men volgt, om tot de muren eener vesting te naderen.

De eerste zorg van het belegeringsleger is de insluiting der vesting te bewerkstelligen, dat wil zeggen, al dertelver toegangen zoodanig te bezetten, dat het onmogelijk wordt er hulp in te brengen, en dat alle gemeenschap naar buiten aan het garnizoen ontzegd is. De genietroepen slaan terstond de handen aan het werk, om een volledig approvisionnement van schanskorven, fascings, takkehossen, borden en zandzakken daar te stellen.

Schanskorven zijn eene soort van manden zonder bodem, van groene wissien vervaardigd; men geeft hun

gewoonlijk 24 duimen middellijn, en $2\frac{1}{2}$ voet hoogte, de piquetpalen steken eenige duimen buiten de manden, en zijn afgepunt om ze hierdoor in den grond te kunnen bevestigen. De schanskorven met aarde gevuld, dekken volkomen tegen de gewone gewéerkogels.

Fascines zijn bundels van groene takken, door banden gebonden; zij hebben gewoonlijk eene lengte van 6 voeten, de *worsten* zijn lange dikke fascines.

De *takkebossen* zijn niet anders als fascines, uit regtere en dikkere takken zamengesteld.

De *horden* zijn platte vlakken van fascine hout, en op gelijke wijze als de schanskorven zamengesteld, voornamelijk dienende, om een moerassig of vochtig terrein te bekleeden, ten einde hetzelfde te kunnen begaan.

Zandzakken zijn van een zeer algemeen gebruik, en zeer nuttig in den vestings oorlog. Het zijn kleine linen zakken, van 20 duim lengte op 9 duim middellijn, welke men met zand of met aarde vult, en welke geenen gewéerkogel zoude kunnen doortrekken.

De hoeveelheid van deze verschillende voorwerpen, welke men vooruit moet klaar maken, is zeer aanmerkelijk; zij hangt af van den waarschijnlijkten omvang der loopgraven en der aannaderingswegen. Het is de bevelhebber der genie, welke, naar de plannen van aanval, welke hij vooruit gemaakt heeft, deze hoeveelheid bepaalt. De zandzakken moeten echter voor het begin des belegs vervaardigd worden. Men heeft gewoonlijk een approvisionnement in de magazijnen, en men is van gewoonte omtrent een honderd duizendtal van deze zakken bij den belegeringsvoorraad te voegen. Al deze voorwerpen zijn geplaatst op plaatsen voor het

vijandelijk vuur gedekt, maar in de nabijheid der punten, waar men zich voorstelt de loopgraven te openen; men onderscheidt deze plaatsen, door den naam van *loopgraaf depôts*.

Gedurende dat deze voorloopige werkzaamheden plaats hebben, zoeken de troepen der verschillende wapenen kunnen kamp in den omtrek der vesting uit, of wel worden zij gekantonneerd in de omliggende dorpen. — De artillerij stelt haar talrijk materieel in eene zekere, doch nabij gelegene, plaats op. Alles eindelijk voorbereid zijnde, zoo is het oogenblik daar gekomen, om de loopgraven te openen.

Het doel, hetwelk men zich voorstelt, is, in het veld batterijen op te werpen, welke door hun vuur de vuren der vesting tot zwijgen kunnen brengen, en welke in het inwendige der vesting projecties van alle soort kunnen werpen, om daardoor de bedekkingen, onder welke de bezetting zich bergt, te vernielen en te verbranden.

Wij hebben gezien, dat, om het eerste resultaat te verkrijgen, de belegeringsbatterijen hunne kogels en grenaten over de borstwering der plaats moeten werpen, om ze daarna op de facen der werken te doen ricochetteren; ten dien einde moeten deze batterijen loodregt op de verlenging van de facen dier werken, en op eenen behoorlijken afstand der vesting opgesteld worden. Deze stelling veroorlooft, door middel van het *kernschot*, dat wil zeggen, door schoten, regstreeks door de schietgaten geschoten, de face, tegen over welke de batterij is opgerigt, insgelijks te beschieten, ten zelfden tijde, dat zij de nevensgelegene face en den bedekten weg, voor deze gelegen, met ricochetschoten begroet.

Ofschoon de belegeraar zich voorstelt slechts door een of twee punten in de vesting te dringen, ligt er hem echter veel aan gelegen het vuur der facen, welke de nannadering naar deze punten kunnen bevechten, gansch uit te dooven. Deze noodzakelijkheid bepaalt het aantal der op te rigtene batterijen en te gelykertijd de uitgestrektheid, welke de werken, in de eerste dagen van het beleg, moeten hebben.

Het eerste voorwerp, hetwelk men zich voorstelt, is dus eene opene en zekere gemeenschap tusschen al de batterij-stellingen, en tusschen deze en de depots of belegeringsparken open te houden; ten dien einde opent men de loopgraven.

Deze operatie, welke onder het bereik van het geschut der vesting moet geschieden, (dat is te zeggen omtrent 1800 voeten van de meest afgelegene werken), is, zonder tegenspraak, de moeilijkste en gevaarvolste van den aanval. Het is daarom, dat men ze slechts des nachts onderneemt, zorgdragende hiervoor een duister en bedekt weder te kiezen.

Bij het vallen van den avond, begeven zich de troepen, bestemd om de werkzaamheden te dekken, benevens de werkers, naar de loopgraaf depôts; wanneer het duister genoeg is, om niet meer uit de vesting gezien te worden, gaan de detachementen van de loopgraaf 's nachts in stilte naar de hun aangewezene plaatsen, en gaan er op den grond liggen; posten en schildwachten worden op eenigen afstand voortuit geplaatst; daar gaan op de knie liggen, en verleen een opmerkzaam oor op alles, wat om hen gebeurt. Eenige oogenblikken daarna begeven zich de werkers in beweging, ieder man voorzien van eene fascine, van eene schop en van een

houweel. De ingenieurs rangschikken dezelve op eene lijn, langs de geheele uitgestrektheid van de loopgraaf. Ieder man legt de fascine voor zich neder, en legt zich op den grond, in afwachting van het sein, om het werk te beginnen. Dit gegeven, tracht ieder werker zich schielijk in te graven, en werpt de aarde voor zich aan de zijde der stad, zonder er aan te denken eene regelmatige gedaante aan het werk te geven. Bij het aanbreeken van den dag trekt zich de loopgraafwacht in de pas begonnene parallel terug, en de werkers worden door andere vervangen, welke het werk verbeteren en het eene diepte van 3 voeten, ~~en~~ breedte van 7 voeten op den bodem, en van 14 voeten in de hoogte geven. De opgeworpene aarde maakt eene borstwering van 3 voeten hoogte, voor dewelke men eene banket van 3 voeten breedte plaatst, opdat de infanteristen over de borstwering zouden kunnen schieten, welke men voor meerdere stevigheid aan de keerzijde met fascines bekleedt. Deze bedekking is voldoende, om volkomen gadekt te wezen voor geweerkogels van alle soort, en de kanonkogels dringen er op dien afstand kwalijk door.

Gedurende dat dit werken plaats heeft, graven andere werkers de loopgraven, welke de parallellen naar de loopgraaf depôts leiden, en welke men *gemeenschaps gangen* noemt.

In den nacht, welke de opening der loopgraaf volgt, beginnen de artillerie-officieren met de oprigting der batterijen. Men plaatst dezelve op eenen kleinen afstand van de parallellen, met welke men ze, door middel van zijtelingsche ingravingen, in gemeenschap doet zijn. Deze batterijen zijn niets anders als een groot massif van aarde, ondersteund door twee of drie rijen schanskorven

de eene, boven de andere geplaatst. Men geeft dit massif den naam van *epaulement*. Er zijn twee soorten van batterijen: batterijen voor regte en die voor verticale schoten; de eerste moeten door de schietgaten, welke men in de borstwering graaft, vuren; de andere blijven geheel gedekt. Het gebeurt dikwijls, dat eene en zelfde batterij dit dubbel doel volbrengt. Dikwijls ook worden de mortier-batterijen, wier stelling niet zoo onderworpen is, aan die der facen van de werken, op behoorlijke plaatsen achter de loopgraaf opgesteld.

Het is gewoonlijk in de derde of vierde nacht van het beleg, dat men de batterijen wapent; men leidt er de stukken door de communicatiegangen, en men rigt er kleine, geblindeerde, bomvrije kruidmagazijnen in op. Bij den dag beginnen deze batterijen hun vuur; tot op dit oogenblik heeft men zorg gedragen, de schietgaten te maskeren, en wel door middel van schanskorven, met aarde gevuld. Om te vermijden, dat al het vuur eener vesting, niet op éene batterij worde gerigt, demaskeert men ze allen te gelijk, en begint het vuur op een gegeven teeken. De vesting wordt alsdan overladen door eenen hagel van kogels, grenaten en bommen, en, onder begunstiging van dit vuur, worden de aannaderingswerkzaamheden hevig vooruit getrokken.

Deze aannaderingen geschieden op de kapitalen der werken; dat is te zeggen, op de verlenging der lijn, die door het saillant van het werk en door dat van den bedekten weg gaat; de redenen, welke doen besluiten deze rigting te nemen, zijn, dat de werken op deze plaats meer uitspringend zijnde, men er langs den kortsten weg geraakt, en op een terrein, welk niet direct door het vuur van het aangevallene werk verdedigd wordt;

door deze beschikking vermijdt men, daarenboven, het vuur der batterijen van de eerste parallel te maskeren.

Men nadert echter niet in eene regte lijn op deze kapitalen, maar men doorkruist ze regts en links, om te vermijden, dat de loopgraaf niet blootgesteld zij, in de rigting van deszelfs lengte beschoten te worden. Men onderscheidt deze kruisingen met den naam van *sag-zag*; zij worden hoe langer hoe kleiner, naarmate men nadert, en, op het glacis gekomen, veranderen zij in eene regte lijn, aan welke men van weerszijden eene borstwering geeft.

Terwijl deze werkzaamheden plaats hebben, houdt zich de loopgraafwacht in de 1^e parallel, om dezelve door haar geweervuur te beschermen, en zij houdt zich gereed de uitvallen, welke de belegerden zouden willen ondernemen, tegen te gaan. — Wanneer echter het hoofd van den arbeid op halver wege de parallellen en de werken (of 900 voeten van deze laatste) is gekomen, wordt het noodzakelijk de parallel bij te trekken, of wel er eene nieuwe op te werpen. Thans, onder de gewone dragt der geweren gekomen, moet men eene andere methode tot oprigting der loopgraaf volgen. Men neemt bij het vallen van den avond dezelfde voorzigtigheids maatregelen, welke men genomen had bij de opening der 1^e parallel, ieder werker voorzien van eenen schanskorf, welken hij voor ~~zich~~ naar legt, en op een ~~gegeven sein met~~ aarde vult, met de grootste vlijt werkende, ten einde zich te dekken, en eene borstwering voor zijnen schanskorf daar te stellen. Men vereenigt daarna de schanskorven te zamen, door middel van fascines, welke met de punten der piketten inge-

stoken zijn. De borstwering bekómt hierdoor eene stevigheid, voldoende om de kanonskogels te kunnen wederstaan. Men garneert daarna de kruin dezer loopgraaf met zandzakken, op fascines gesteld, zoodanigerwijs men gansch en al de werkers, op de banket geplaatst, dekt, te gelykertijd, dat men schietgaten maakt, door welke zij kunnen vuren. Van afstand tot afstand maakt men, door middel van schanskorven en fascines, trappen om uit de loopgraaf te komen; men maakt er insgelijks aan de keerzijde, om zich des noods terug te kunnen trekken.

Deze wijze, om de loopgraaf daar te stellen, heet de *vliegende sape*. Men vervolgt aldus tot men omtrent 450 voeten van den bedekten weg genaderd is; op dezen afstand wordt het werk te gevaarlijk om op dezelfde wijze te kunnen voortgaan, waarom men genoodzaakt is met de *volle sape* te werken. Zie hier hoe men er zich toe voorbereidt: Een sapeur der genie, met eenen helm en een harnas, tegen de kogels bestand, gewapend, rolt voor zich eenen schanskorf van 6 voet lengte en 3 à 4 voet middellijn, gevuld met wol, zandzakken, takkebossen of andere voorwerpen, welke denzelven voor geweerkogels ondoordringbaar maken, en welken men *gelardeerden schanskorf* noemt. Door middel van eenen haak bevestigt hij dezen korf in den grond, en op de knieën kruipende, plaatst hij nevens zich eenen gewonen schanskorf, welken hij met aarde vult, en zich aan alle zijden 18 duimen in den grond verdiept; wanneer hij aldus drie schanskorven nevens elkander geplaatst heeft, hunne tusschenruimte met zandzakken vullende, volgt hem een andere sapeur, welke begint de schanskorven met fascines te vereenigen, en die de *sape* van weers-

zijden 6 duimen verbreedt. Nadat hij aldus eene lengte van 4 voeten afgewerkt heeft, wordt hij gevolgd van eenen derden sappeur, welke de sape op $2\frac{1}{2}$ voet brengt; daarna van eenen vierden, welke dezelve verwijdt en verdiept tot op 3 voeten, alsdan komen de gewone werkers, welke het werk voltoojen, en de sape neemt den naam van *loopgraaf* aan. Gedurende het werk lossen de vier sappeurs zich zoodanig af, dat ieder op zijne beurt aan het hoofd der sape is, en de gansche brigade wordt na eenige uren van dit moeijelijk en gevaarvol werk door eene andere vervangen.

Gedurende dat zij steeds werken, plaatst men achter hen eenige *tirailleurs*, welke het oog steeds op den vijand gevestigd hebben, en welke de sappeurs van het gevaarlijk oogenblik verwittigen. Niettegenstaande de langzaamheid van deze wijs van opereren, kan men, wanneer de vijand niet te veel beletselen in den weg legt, en wanneer de omstandigheden voordèelig zijn, 450 voeten loopgraaf in 24 uren voleindigen.

Op deze wijs tot den voet van het glacis gekomen, dat is te zeggen, op 180 à 200 voeten van den bedekten weg, rigt men eene 3e parallel op; en wanneer de vijand volhoudt zijne bedekte wegen te verdedigen, rigt men op het glacis zelve gedeelten van loopgraven, door middel van meerdere rijen schanskorven, boven elkander geplaatst, en hooger gemaakt als de gewone, hetwelk de infanteristen veroorlooft, hunne vuren in den bedekten weg te plonderen, en aldus hunne verdedigers te verdrijven.

Dikwils verplaatst men de batterijen in de 2^e parallel, om op deze wijze meer uitwerking van dezelve te verkrijgen; maar altijd rigt men in de 3^e parallel mortier-

en steenmortier batterijen op, om bommen, steenen en grenaten in de aangevallene werken te werpen.

Eindelijk, door alle deze midelen op de kruin van het glacis en van den bedekten weg gekomen, *bekroont* men deze, dat is, men rigt, evenwijdig aan deze kruin, eene soort van loopgraaf op, welke men door den naam van *logement* onderscheidt.

Aldus tot den rand der gracht gekomen, is de belegeraar in staat eene bres aan de muren der werken daar te stellen, dat wil zeggen, er eene opening in te maken, door welke men in de vesting kan dringen. Er zijn twee midelen om eene bres te maken, door mijnen of door het geschut. Voorheen, toen de ~~manoeuvres~~, het transport en het schot der artillerij minder volmaakt waren, bediende men zich voornamelijk van de mijnen. Meestentijds door de slechte dispositie der vestingen, wier werken dikwijls slecht geflankeerd waren, begunstigd, liet men de gracht door eenige mineurs overtrekken, welke gedekt, door al de midelen, waarmede de vindingsgeest van den aanvaller hun ter hulp kon komen, eene opening in den muur, en achterwaarts eenen mijnoven maakten, welke men deed springen, om den muur omver te werpen. Deze onzekere, gevaarlijke en langzame wijze, om bres te maken, is in het vervolg door het gebruik van het geschut vervangen geworden. Het is gewoonlijk aan het saillant van het werk, dat men de bres maakt; ten dien einde rigt men eene batterij, 24 ~~ss~~ in de bekrooning van den bedekten weg, op; door een aanhoudend vuur is men in staat eene bruikbare opening, in den tijd van ten hoogste 48 uren, in het stevigste metselwerk daar te stellen; de kanonnen zijn met volle kruidlading voorzien, berekend op de helft en

somwijlen op $\frac{1}{2}$ der kogelzwaarte. Men begint, door middel van kanonsehoden, eene horizontale sleuf aan den voet der muur te maken, daarna teekent men, als het ware door verticale sluren, de breedte af, welke men zich voorstelt aan de bres te geven; dit gedeelte des muurs aldus losgemaakt, stort weldra, door de aanhoudende losbrandingen, welke met alle stukken te gelijk geschieden, in. Om deze operatie, welke hevig bevochten wordt door het geschut, hetwelk de belegerden op de flank, uit de aangevallene face verdedigd, in batterij hebben gesteld; te beschermen, rigt men nevens de bresbatterij, in ~~eene loodrechte~~ rigting aan deze, eene andere op, bestemd om het vuur van de flank te zwijgen te brengen. Dit is hetgeen men de *contra-batterij* noemt.

Gedurende dat de artillerij zich aldus van weerszijden bevecht, stelt men tegen over de bres de *nederdaling der gracht* daar. Van boven de bekrooning daalt men in den bedekten weg, en men verdiept er zich achter den escarpen muur, tot aan den bodem der gracht, wanneer deze droog is, of tot de watervlakte, wanneer ze vol is. Het open gedeelte is geblindoord, dat is te zeggen, bedekt door houten ramen, fascines en zooijen, om deze doorgang tegen de verticale vuren der vesting te beveiligen; het overige is gemaakt even als eene mijn-gallerij. Men breekt daarna een gat in den muur der contre-escarpe, en begint door ~~deze opening~~ de *doortogt door de gracht* te maken.

Wanneer de gracht droog is, is deze doortogt slechts eene sape, door de gracht tot aan den voet der bres geleid. Wanneer de gracht met stilstaand water gevuld is, zoo dempt men dezelve door bedden, uit fascines,

met aarde bedekt en met steenen geladen, bestaande, en plaatst op dezen dam eene van schanskorven gemaakte borstwering. Wanneer het water loopend en aan wassen en dalen onderhevig is, moet de overgang slechts in een vlot van fascines, aan de zijde van den stroom geankerd, bestaan.

De doortogt, door de gracht daargesteld, wordt de bres wederom beschoten, ten einde dezelve van gemakkelijker toegang te maken; het is alsdan dat zij eigenlijk bruikbaar is; de belegeraar kan den aanval doen, en de vesting moet noodzakelijker wijs in zijne hand vallen. Echter gebeurt het, dat ~~er achter de bres nieuwe zwakheden te overwinnen vallen, hetzij, dat de belegerden gedurende het beleg verschaningen, welke sterk genoeg zijn, om de, den storm wagende, troepen tegen te houden, hebben opgeworpen, hetzij, dat zich in het aangevallene werk een tweede muur bevindt, in welken andermaal eene bres moet geopend worden.~~ In dit geval beklimt men de bres door de sape, om zich boven op het werk te vestigen, dat wil zeggen, er eene wapenplaats door middel van schanskorven op te rigten, even als bij de bekrooning van den bedekten weg.

Zoodanig is het tafereel van den gang en van het geheel der operatiën van een beleg; men begrijpt echter ligtelijk, dat eene menigte omstandigheden, verscheidene wijzingen, in de bijzonderheden kunnen noodzaken; en nopen kunnen, om de operatiën of te bespoedigen, of wel te vertragen. Het is aldus, dat men somwijlen ~~nalaat~~ op het glacis loopgraaf katten op te rigten, en dat men tracht zich van den bedekten weg door eenen krachtigen aanval meester te maken.

Ten dien einde laat men uit de 5^e parallel detachementen

menten troepen rukken, welke in den bedekten weg springen, en er de verdedigers met de bajonet uit verjagen, deze troepen zijn gevolgd door werkers, van schanskorven voorzien, welke zich gedurende dit gevecht, op de kruin van het glacis trachten te vestigen, ten einde de bekrooning daar te stellen.

Het is eene gevaarlijke onderneming, welke somwijlen aan een aantal der dapperste soldaten het leven kost; het is daarom, dat men tot dit middel, slechts dan, zijne toevlugt neemt, wanneer men er toe genoodzaakt is, door de noodzakelijkheid om tijd te winnen.

De handelwijze en ~~den~~ methodischen gang, welke de kunst aanwijst, volgende, kan men met eenige juistheid niet alleen den duur van het beleg bepalen, maar ook dien van iederen voortgang in het bijzonder, terwijl men hierdoor nog aan het minst mogelijk verlies is blootgesteld.

VERDEDIGING DER VESTINGEN.

Wanneer men slechts een weinig nadenkt over de middelen, die in gebruik zijn, en over den gang, welke gevolgd wordt, om eene vesting aan te vallen, zoo kan men zich ligtelijk van derzeker krachtige uitwerking overtuigen. Inderdaad, de belegerde plaats kan door een aanhoudend vuur de oprigting der 1^e parallel moeijelijk en bloedig maken, maar is niet in staat ze te verhinderen. De bezetting kan door kloeke uitvallen de werkzaamheden komen storen, maar zij is zeker, op het laatst

eene groote overmagt aan te treffen, welke haar noodzaakt in de vesting terug te keeren. Zoodra de batterijen opgerigt zijn, is er geen schietgat van de vesting, hetwelk niet meerder stukken tegen over haar te bevechten heeft; er is geene face, waar de stukken niet in de flank en in den rug door de vijandelijke kogels beschoten worden; de bommen en grenaten, verticaal geworpen, plongereren overal in de werken, en maken dezelve onbewoonbaar; de vuren der belegeraars zijn alle, als het ware, op één punt gerigt, en ontmoeten altijd iets in de vesting om te vernielen, zelfs dan, wanneer hun voorgenomen doel niet gelukt is; terwijl het vuur der vesting zich tegen de lijn, welke haar omringt, verspreidt, en slechts op zich zelven staande en weinig diepte hebbende voorwerpen vernielt. De zelfde omstandigheden hebben nog plaats, wanneer de belegeraar de vesting naderende, tot het geweervuur aanleiding geeft.

De verdediging van den belegerden kan derhalve slechts tot oogmerk hebben, het beleg zoo lang, zoo moeilijk en zoo bloedig mogelijk te maken, en den belegeraar te noodzaken groote middelen en groote voorzorgen in zijne operatiën aan te wenden.

Zie hier in weinige woorden, door welke middelen de belegerden dit resultaat trachten te bekomen.

Zoodra men vermoedt een beleg te zullen moeten doorstaan, worden de bedekte wegen gepalissadeerd, dat is, men plant op de banket, en een weinig achter de borstwering eikenhouten palen, aaneen gevoegd, van boven afgepunt, gewoonlijk van driehoekige gedaante, en vereenigd door horizontale stukken hout, waartegen zij gespijkerd zijn; deze palissaden, waarvan het uiteinde

de kruin van het glacis eenige duimen uitstrekt, veroorloven de verdedigers over dezelve te schieten, en maken de aannadering van den bedekten weg aan de veldzijde zeer gevaarlijk. Wanneer de inspringende wapenplaatsen geene reduits hebben, voorziet men hierin door tijdelijke reduits van hout, hetzij door middel van enkele palissaden, hetzij in de gedaante van *blokhuisen* te vervaardigen. Deze reduits worden gemaakt, door groote boomen in den grond te planten, welke aaneen gevoegd werden, en tusschen welke men infanterij schietgaten spaart, en waartegen men inwendig aarden banketten plaatst; ~~somwijlen ook~~ voegt men er een houten dak bij, om zich tegen de steenen en kleine grenaten te beschutten. Voor de poorten, poternes, en andere toegangen tot de plaatsen, rigt men *tamboers* op, dat zijn driehoekige reduits, van palissaden of van planken houtwerk gemaakt.

Onder de wallen der minst bedreigde werken, maakt men kleine houten kruidmagazijnen, door middel van zware balken bomvrij gemaakt, en in welke men gedurende het beleg, de geprepareerde munities voor het gebruik der artillerij en der infanterij verdeelt.

Men rigt op de wallen, waarvan de belegeraar het geschut moet tegenwerken, traversen, van schanskoryen gemaakt, op, om de stukken voor flank- en rugschoten te bevrijden; eindelijk approvisionneert men zich in fascinen, schanskorven, zandzakken, enz.

Zoodra de bezetting vermoedt, dat de vijand zijne aanvalswerken begonnen heeft, werpt zij in het veld, *vuurpotten* of *lichtkogels*; dit zijn *globen* met zeer brandbare stoffen gevuld, welke men door middel van mortiers voortwerpt, en welke, met een sterk licht bran-

dende, eene groote helderheid om zich verspreiden. De batterijen der vesting rigten hun vuur op de werkers, en trachten het reeds begonnen werk te vernielen. Een weinig voor den dag beproeft de bezetting eenen uitval om de werkers te verjagen, en dat gedeelte der reeds geopende loopgraven te dempen. De volgende dagen en nachten, legt zich de belegerde voornamelijk toe, de opwerping en het armement der batterijen te beletten, zijn vuur achtereenvolgens op ieder derzelve rigtende. Hij vervolgt elders zijn vuur en zijne uitvallen, tot dat het geschut van den belegeraar gevestigd is.

Naarmate dat de ~~aanvals~~ werkzaamheden naderen, en dat de stukken der vesting gedemonteerd zijn, bedient de belegerde zich meer van het infanterijvuur, en geene geregelde uitvallen meer kunnende doen, bepaalt hij zich eenige manschappen uit te sturen, om de hoofden der sappen aan te vallen. Hij verdedigt aldus het terrein voet voor voet, en tracht door alle middelen zijnen vijand beletselen in den weg te stellen. Wanneer deze, op het glacis gekomen is, vinden de belegeraars een verdedigingsmiddel, hetwelk met beleid gebruikt, de bekrooning van den bedekten weg veel kan vertragen. Het is het laten spelen der mijnen en der fougassen. Dikwerf hebben de vestingen een reeds te voren aangelegd mijnstelsel, bestaande in mijn galerijen onder het massif van het glacis aangelegd, op die plaatsen, waar men veronderstelt, dat de vijand zijne aannaderingen zal graven; men plaatst in deze galerijen mijnovens, welke men, zoodra de vijand op dit punt gekomen is, doet springen. Wanneer deze onderrigt is van het bestaan dezer galerijen, laat hij zelf zijne mineurs in dat

terrein gaan, om dezelve op te zoeken, hierdoor ontstaat een onderaardsch gevecht, van eenen bijzonderen aard. Men heeft den naam van *onderaardschen oorlog* aan dezen strijd tusschen de mineurs gegeven, in welken deze trachten zich wederkeerig door plotselijke uitbarstingen te omwinden en te verstikken, en zich opzoeken en herkennen aan het geluid van hun werk, en die zich menigmaal een gevecht lijf aan lijf in hunne duistere en naauwe galerijen leveren.

Bij gebrek van een aldus bereid stelsel, bepaakt men zich somwijlen, kleine mijnovens van weinig diepte in het glacis op te rigten, welke men *fougassen* noemt, en welke gewoonlijk slechts kisten of tonnen met kruid gevuld zijn, welke men op eenige plaatsen ingraaft, om ze te laten werken, zoodra de vijandelijke sapsaur nadert; dikwijls zijn het slechts met kruid gevulde zakken, door het springen van welke men zich slechts voorstelt de vijandelijke werkers vrees aan te jagen.

Er komt een oogenblik, waarin de belegerde voor eenigen tijd, zoo niet de bovenhand, toch de gelijkheid herneemt, welke hij sedert de oprigting der batterijen in de 1^e parallel verloren had, dit is wanneer de belegeraar zijne bres- en contrabatterijen op de kruin van het glacis opwerpt. Het vuur der flanken, tot op dit oogenblik zorgvuldig gespaard, is alsdan, benevens het geweervuur van de facen der verschillende werken gerigt, van eene groote uitwerking; maar de contrabatterij ten koste van moeite en bloed opgerigt zijnde, zoo worden de flanken, niettegenstaande deze hindernissen, tot zwijgen genoodzaakt, en het fatale oogenblik nadert. Wanneer de grachten vol stilstaand water zijn, blijft er den belegerden geen middel over om de oprigting van de

doortrekking der gracht te beletten; maar wanneer de grachten droog zijn, tracht hij door kleine uitvallen of door een *coup de main* dit werk te vernietigen of het door geteerde fascines of andere middelen te verbranden. Eene lange duistere nacht veroorlooft somwijlen den voet der bres op te ruimen, en haar dus moeilijker ter beklimming te maken. Het is daarom, dat de verdediging meer hulpmiddelen bij drooge, dan bij natte grachten vindt. Maar wanneer het water loopend is, maakt het met kunde behandelen der sluiswerken, de doortogt der gracht oneindig moeilijk; deze herhaalde stroomingen, en veranderingen in den waterstand maken de bres dikwijls onbruikbaar.

Wanneer de belegerde van het punt, waar de vijand in den hoofdwal bres wil maken, verzekerd is, zoo werkt hij dag en nacht om inwendig eene verschansing te maken, welke hem veroorlooft den vijand op de bres te wachten, zonder behoeven te duchten, dat in geval van nederlaag de vesting ingenomen wordt. Zoodanig eene verschansing bestaat gewoonlijk slechts uit eene zware borstwering, van den eenen schouderhoek van een bastion naar den anderen opgericht, en zoodanig getraceerd, dat ieder van derzelver deelen geflankeerd en omringd is van eene zorgvuldig gepalissadeerde gracht.

Het gebeurt wel eens, ofschoon niet dikwijls, dat de vestingen voorzien zijn van eene verschansing, waarvan de escarpe met metselwerk bekleed is, en welke de vijand door geschut of door eene mijn moet openen.

Een goed retranchement kan eenige dagen de overgaaf eener vesting vertragen, maar eindelijk komt het oogenblik, dat men zich aan het onvermijdbaar lot moet onderwerpen, en de wapens nederleggen.

Het zijn de fransche ingenieurs, mededingers en opvolgers van VAUBAN, welke hoe langer hoe meer den aanval der vestingen tot volmaaktheid hebben gebragt, hier in geholpen door de artillerij, welke, door hare menigvuldige verbeteringen, en door de gelukkige toepassing van verscheidene nieuwe uitvindingen, alle zonder onderscheid ten voordeele van den aanval, zoodaniger wijs het gewigt der vestingen hebben verminderd, dat verscheidene militairen dezelve als nutteloos voor de verdediging van eenen staat hebben beschouwd.

Ten tijde, dat *Frankrijk* in bezit was der voornaamste vestingen van *Europa*, heeft een beroemd ingenieur, CARNOT, echter getracht het evenwigt tusschen den aanval en de verdediging te herstellen, minder door nieuwe uitvindingen, dan wel door de toepassing van eenige beginselen, sedert lang verzuimd. Vóór CARNOT had men reeds opgemerkt, dat het voornaamste gebrek der versterkte plaatsen, in de volstrektste mangel van bomvrije plaatsen voor de bezetting en hare magazijnen, als ook voor de, in batterij gestelde, stukken, bestond. Oudtijds bouwde men onder de wallen gemetselde lokalen, met een zwaar gewulf overdekt, aan welke men den naam van *casematten* heeft gegeven, en welke dienden, om eenige stukken geschut en werkers voor het vuur des vijands te beschutten, of om er de munitiën en mondbehoefsten in te bergen. Er zijn weinig oude plaatsen, welke niet van casematten voorzien zijn; maar daar in dien tijd het materieel, hetwelk tot verdediging diende, zeer ontalrijk was, zoo zijn deze casematten zeer onruim; en naarmate de approvisionnementen en andere middelen van alle soort aanmerkelijker werden, werden zij al meer ontoereikend. Het is daarom dat men ze ten

laatste geheel en al heeft laten varen, en als geheel onnuttig heeft beschouwd. CARNOT en eenige zijner voorgangers dringen er op aan, dat men dezelve in de vestingen herstelle, doch op eene grootere schaal, en dat men vooral in de flanken gecasematteerde vuren daarsstelle, welke in de laatste periode van het beleg krachtdadig kunnen werken. Hij schrijft ook voor, een menigvuldig gebruik der verticale vuren te maken, en raadt aan, hiertoe kleine projectielen, als, grenaten, kleine kogels, steenen, enz. te gebruiken, geworpen uit mortieren, welke hij wil, dat onder verwulfsde, bomvrije plaatsen worden gesteld. Om de uitwerking dezer vuren te vermeerderen, welke slechts regt dienstig kunnen zijn, tegen menschen, in massa vereenigd, schrijft hij voor, gedurig kleine uitvallen te doen, gewaagd door eenige manschappen, welke in stilte tot het hoofd der sappe sluipen; de sappeurs verschrikken of dooden, en door den alarm, welchen zij veroorzaken, den vijand nopen zijne loopgraafwacht te laten uitrukken, welke alsdan door de verticale vuren der vesting wordt ontvangen. Hij wil aldus, dat een beleg eene aaneenschakeling van kleine gevechten, onder het vuur der werken, worde, en in dit middel, welk gewoonlijk slechts in de verdediging als bijkomend wordt gebruikt, wil hij het hoofdwerktuig van den belegerden plaatsen.

VERHAAL VAN HET BELEG.

BESCHRIJVING DER CITADEL EN DER MILITAIRE POSITIE VAN ANTWERPEN.

De stad *Antwerpen* is gelegen aan den regter oever der *Schelde*, in rechte lijn omstreeks 10 uren afstand van de zee, en bijna 20 uren van den mond der *Schelde*, wanneer men de gangen van dien stroom volgt, welke zich aan de punt van het eiland *Walcheren*, tegen over het fort *Bath*, 4 uren beneden *Antwerpen*, in twee hoofdtakken verdeelt.

Deze stad is juist gelegen op de plaats, alwaar de *Schelde*, van het zuiden naar het noorden gevloeid, en al de wateren van den westelijken kom van *België* opgenomen hebbende, zich plotselijk ten westen naar de zee wendt. De stroom aldus aan den regter oever overgebracht, geeft langs de kaden der stad eene waterdiepte, toereikend genoeg, om het ankeren aan de grootste schepen te veroorloven.

De breedte der rivier voor de stad is omstreeks 1,500 voeten; de bogt, welke zij op deze plaats maakt, heeft aan den linker oever de gedaante van eene zeer breede, en tevens zeer lage, landengte gegeven, op welke nage-
noeg, tegen over het midden der stad, het klein ge-

hucht, het *Vlaamsche Hoofd*, is gelegen. Deze positie is verdedigd door een aarden kroonwerk, zonder overtrekking van metselwerk, omringd van eene, met water gevulde, gracht, van eenen bedekten weg en van eene voorgegracht. De gronden, welke het *Vlaamsche Hoofd* omringen, zijn polders, begrepen tusschen de dijken der rivier, en kunnen, op eene oppervlakte van omtrent 6,000 voeten, met eenige voeten water overstroomd worden.

Het *Vlaamsche Hoofd* is derhalve slechts langs de dijken genaakbaar; maar deze zijn verdedigd aan de noordzijde door het fort *St. Hilaire*, en aan de zuidzijde door het fort *Burght*, tegen over de citadel. De toegang aan den kant van *Vlaanderen* is verdedigd door het fort *Zwijndrecht*, midden in de inundatie gelegen; tusschen dit fort en het fort *St. Hilaire* bevindt zich bovendien het fort *Calloo*. Al deze forten zijn gemetselde en gecasematteerde redoutes, van eenen aarden omvang omringd, en van eene gracht vooraf gegaan.

Aan de noordzijde der stad, op eenen afstand van 3,000 voeten, is aan den regter oever het *Noorderfort* gelegen; het is eene vijfhoekige gecasematteerde redoute, welke, wegens hare ligging aan de kromming der rivier, er de twee rigtingen in de lengte en op eenen grooten afstand van verdedigd. De *Schelde* heeft tegen over dit fort eene breedte van omtrent 1,200 voeten. Tusschen de stad en het *Noorderfort* heeft men nog verscheidene batterijen opgeworpen, welke met het fort met 60 stuks geschut bewapend zijn; zoodat de aannadering van oorlogschepen, indien niet geheel onmogelijk, echter zeer moeilijk is gemaakt, vooral wegens het sterk getij, waaraan de stroom onderhevig is.

Op 2 uren beneden *Antwerpen* is de *Schelde* door twee belangrijke, tegen over elkander gelegene, forten verdedigd; dat van *Lillo* op den regter- en dat van *Liefkenshoek* op den linker oever. Deze forten zijn beide gebastioneerd, dat is, zij bestaan uit bastions en

courtines, en zijn volgens de regels der kunst versterkt. Zij zijn omringd van uitgebreide inundatiën, en slechts langs de dijken toegankelijk.

Tusschen deze forten en *Antwerpen* zijn nog andere van minder belang gelegen; het zijn de forten *St. Maria*, bij *Calloo* aan den linker oever, *St. Philip* aan den regter oever, tegen over elkander en ter plaatse, waar de stroom plotselijk eene noord-oostelijke rigting hernemt; de forten de *Peerl*, halverwege *St. Maria* en *Liefkenshoek*, de *Kruisschans* op den regter oever, op 17,200 voeten boven *Lillo*; en eindelijk, beneden *Lillo*, het fort *Frederik-Hendrik*. Al deze forten, meestendeels ontmanteld, bestaan slechts in naam, en zijn eigenlijk slechts stellingen op den dijk voor kust-batterijen; maar zij zijn zeer gunstig gelegen, om de doorvaart van schepen moeijelijk en gevaarlijk te maken. Wanneer al deze posten met geschut voorzien zijn, zoo is de doorvaart op de rivier overal verdedigd, en een oorlogschip van *Lillo* tot *Antwerpen* opvarende, zoude, gedurende zijn gansche overtocht, gedurig aan het vuur, onder goed bereik van het geschut, blootgesteld zijn.

De beide oevers achter den dijk bestaan uit vruchtbare, maar zeer lage, gronden, welke men polders noemt, en welke, door middel van insnijdingen in de dijken, met vloed onder water kunnen gezet worden.

De stad *Antwerpen* zelve is van vestingwerken omringd, op sommige plaatsen door inundatiën beschermd, en waarvan de citadel, ten zuiden van de stad aan de *Schelde* gelegen, als het ware, de sleutel vormt.

De citadel is, even als de meeste citadellen, een regelmatige vijfhoek, of een omvang door vijf fortificatie fronten ingesloten; twee dier fronten zien naar het veld, één is gerigt naar de *Schelde*, één naar de stad en het laatste naar de werken der vesting.

De vestingwerken der citadel hebben, sedert hunne eerste oprigting, verscheidene veranderingen ondergaan;

zoo als zij in den beginne door de Spanjaarden, in 1568, zijn opgerigt, bestond ieder front slechts uit eene lange courtine van omtrent 600 voeten, welke twee zeer kleine, bastions vereenigde, wier flanken naauwe casematten, (waarschijnlijk voor de dienst der artillerij bestemd) bevattede. — Naar het gebruik van dien tijd hebben die bastions de namen verkregen, welke zij thans nog dragen. Aldus noemde men bastion *Hernando*, dat, hetwelk naar de zijde der esplanade gelegen is, en hetwelk men thans door No. 1 onderscheidt; bastion *Toledo*, dat, hetwelk ter regterhand van het vorige gelegen is, en dat thans No. 2 draagt; het tegenwoordige No. 3 was het bastion *Paciotto*; No. 4 bastion *Alba*, en eindelijk No. 5, dat van den *Hertog*.

Omtrent tegen het jaar 1701 heeft men de vestingwerken der citadel verbeterd; de kleine bastions zijn omringd door andere van meerderen omvang, waarvan men de flanken in twee deelen heeft verdeeld, de eene minder hoog, dan de andere, om aldus eene hooge en eene lage flank te maken; deze gesteldheid, welke men dikwerf in de oude fortificatiën aantreft, schijnt hier ten doel gehad te hebben, eene 2^e flank in het oude kleine bastion te bewaren, hetwelk als reduit van het nieuwe is behouden. Men heeft aldus drie flankenrijen verkregen, waarvan de onderste bestemd is voor drie stuks geschut, de middelste voor twee en de bovenste insgelijks voor twee, hetwelk, aangezien de weinige lengte der flank, inderdaad eene zeer geschikte gesteldheid is.

De facen der bastions hebben thans eene lengte van omtrent 500 voeten. De kleine wapenplaatsen, welke zich oudtijds voor het midden der courtines bevonden, even als er zich nog eene aan de zijde der *Schelde* bevindt, zijn vervangen geworden door ravelijnen, wier saillant 240 voeten buiten de lijn, welke de saillant der bastions vereenigt, uitsteken. Voor het front 1—2 is geen ravelijn, het zijn de hoofdwal en de contre-garde der stad, welke dit werk vervangen. De gracht, welke

de citadel omringt, heeft eene breedte van 90 voeten, en die der ravelijnen kan 42 voeten hebben.

De contre-escarpe is van eenen bedekten weg en van een glacis omringd; de eerste is breed, en zijne borstwering, volgens het oud gebruik, op sommige plaatsen, met metselwerk bekleed, is cremaillere's gewijs gevormd, makende eene opvolging van hoeken, welke de infanteristen veroorloven hun vuur evenwijdig aan het hoofd van het werk te rigten. De bedekte weg heerscht niet om de gansche citadel; hij is op het front 1—2 afgebroken, alwaar hij zich aan dien der stad, voor bastion N°. 2, en met den hoofdwal, voor bastion N°. 1, vereenigt.

Er bestaat rede te gelooven, dat voorheen de escarpemuren der citadel zeer ~~verhooft~~ waren, en uit het veld konden gezien worden; om dit gebrek te verhelpen, heeft men waarschijnlijk, bij gelegenheid eener algemeene vernieuwing van het metselwerk, deze muren op de tegenwoordige hoogte verminderd, omtrent 21 voeten van de basis tot het koord; men heeft de contre-forten op hunne tegenwoordige hoogte gelaten, zoodanig, dat zij inwendig in hoogte boven den rand der muren uitsteken. De dikte der muren is 5 voeten aan den bovenrand, zoo wel als aan den grondslag. Het in- en uitwendig belegsels evenwijdig zijnde, zoo is deze omstandigheid van de verlaging des muurs, welke zich voorheen tot de buitenkruin der borstwering verhief, de oorzaak, dat deze thans niet meer dan omtrent 10 à 12 voeten dikte heeft.

Het schijnt, dat, ten tijde der vernieuwing van het metselwerk, men niet noodig heeft geoordeeld de escarpemuren der lunetten aan de fronten, welke veldwaarts gerigt zijn, te herstellen; deze werken hebben tegenwoordig geen revetement, hunne escarpe is slechts een aarden talud, maar het ravelijn aan de stads zijde heeft zijnen escarpemuur behouden. Eveneens heeft men de revetementen der kleine inwendige bastions vernieuwd; zij hebben thans slechts eenen aarden talud. De contre-

escarpemuur heeft omtrent 12 voeten hoogte; hij is in eenen slechten staat, en dreigt op sommige plaatsen in te storten; de contre-escarpe is zelfs van aarde voor de ravelijnen N°. 2—3 en N°. 3—4.

De citadel is door eenen kleinen dijk van de *Schelde* gescheiden, in welken dijk zich eene kleine sluis bevindt, door middel van welke het water der rivier in de grachten kan ingelaten worden; twee andere sluizen, gebouwd aan weerszijden van de keel der wapenplaats voor het front 4—5, veroorloven het water naar willekeur aan de eene of andere zijde in- of uit te laten, en aldus in de gracht eene loop in de eene of andere rigting daar te stellen.

Een lange beer (*) bevindt zich voor de courtine van front 1—2; hij scheidt de grachten der stad van die der citadel, en dient, om de wateren in deze laatste op de verlangde hoogte te houden. Bij ebbe kunnen de grachten geheel droog gemaakt worden, met uitzondering der cunette, welke zich in het midden en langs de geheele lengte der grachten bevindt; maar bij vloed is er gemiddeld 18 voeten water in de grachten.

In de laatste tijden heeft men voor het glacis op de hoofden van de ravelijnen der fronten 2—3 en 3—4 lunetten opgericht, wier saillant 900 voeten van die der ravelijnen verwijderd zijn; de linker lunet, voor het front 2—3 gelegen, draagt den naam van fort *St. Laurent*, en die, voor het front 3—4, heet het fort *de Kiel*. Elke lunet bestaat uit twee facen van 300 voeten lengte, en uit 2 flanken van 120 voeten; hunne escarpe is met eenen muur bekleed van 12 à 15 voeten hoogte; zij zijn omringd van eene gracht, welke men door middel van

(*) Door eenen beer verstaat men eenen zwaren gemetselden dam, dwars door eene gracht geplaatst, om er het water door op te houden. Men geeft gewoonlijk aan de oppervlakte van eenen beer de gedaante van eenen ezelsrug, om te beletten, dat men er zich van bediene, om de gracht over te trekken.

eene waterleiding, die met de grachten der ravelijnen in gemeenschap staat, met water vult. Een bedekte weg, zonder contre-escarpemuur, heerscht om de gracht, en eindigt met twee ruime inspringende wapenplaatsen, welke zich in het veld verliezen. De keel dezer forten is gesloten door eenen gecreneleerden muur van weinig dikte; onder het saillant bevindt zich een verwelfd kruidmagazijn en eene wacht, beide bomvrij gemaakt.

De citadel heeft drie poorten: de *hoofdpoot*, welke naar eene ruime esplanade, tusschen de huizen der stad, de werken en het arsenaal leidt; dit laatste is gelegen aan den voet van het glacis der citadel aan de *Schelde*; de *hulppoot* op het front 2—3, welke naar het veld leidt, en gemeenschap met ~~het fort~~ *St. Laurent* heeft, en eindelijk de poort of *poterne*, op het front 4—5, welke naar de *Schelde* leidt, en waarvan men zich bedient, om met het fort *Kiel* gemeenschap te houden. Behalve deze groote communicatiën is er in iedere courtine eene poterne om in de gracht te dalen.

Onder ieder der flanken der kleine inwendige bastions bevinden zich drie casematten, van 30 voeten lengte op 10 à 12 voeten breedte; eene galerij, welke onder de facen dier bastions bestaat, vereenigt de casematten van de eene flank met de andere. Men heeft gemeenschap van de courtinen met de lage flanken door middel van poternen (*sluippooten*).

De inwendige oppervlakte der citadel, de wallen niet mede begrepen, kan omstreeks 2,500 Nederl. ellen zijn. In deze ruimte bevinden zich eene menigte gebouwen, nagenoeg evenwijdig met de courtines gelegen, zoodanig, dat zij inwendig een groot terrein vrij laten, voor de manoeuvres of voor andere doeleinden. Deze gebouwen bestaan in een kruidmagazijn, ééne groote en drie kleinere kazernen, woningen voor den bevelhebber en de officieren, stallen, een arsenaal, eene kapel, enz. enz.

Inwendig, voor de poterne, welke naar de *Schelde* leidt, maken eenige vereenigde gebouwen eene soort

van tamboer, waarschijnlijk gemaakt, om, in geval van nood, eenen aftogt door deze poort te dekken.

BESCHOUWING OVER DE STERKTE DER CITADEL VAN ANTWERPEN.

Alvorens het geheel van de werken der citadel, ten opzichte hunner *sterkte*, te onderzoeken, en op te sporen, welk punt dier forteres het moeilijkst is om aan te randen, zullen wij in weinige woorden zeggen, waarin de sterkte eener oorlogsplaats bestaat.

Het is niet in de meerdere of mindere regelmatige gedaante der fortificatiën, of door het aantal in de uitgebreidheid der werken, welke den hoofdwal omringen, dat men de sterkte eener plaats moet zoeken; dikwerf zijn eene menigte werken meer nadeelig, dan voordeelig, omdat zij gewoonlijk buiten evenredigheid zijn met het aantal troepen, welke de vesting kan bevatten. Het hoofdzakelijke is, dat ieder werk wel geflankeerd zij, en dat het *relief*, dat is te zeggen, hare betrekkelijke hoogte, zoodanig gecombineerd zij, dat het behoorlijk de voorgelegene werken kunne verdedigen, en tevens verdedigd worde door die, welke achter zijn gelegen, zonder den vijand een plaats te laten, welke hem voor het vuur der vesting bevrijdde. Eene andere, zeer noodzakelijke, voorwaarde is, dat de escarpemuren geheel bedekt zijn tegen de oogmerken van den belegeraar, zoolang hij niet op de kruin van den bedekten weg gekomen is; in vele oude vestingen kan in de muren, op eenen afstand van 600 à 900 voeten, bres geschoten worden, en ofschoon deze bressen weinig bruikbaar zijn, stellen zij de plaats echter bloot, bij verrassing genomen te worden, en oefenen derhalve eenen nadeeligen invloed

op het moreel van den soldaat uit. Deze muren aldus ontkruid, en somwijlen op de helft hunner hoogte instortende, slepen de borstweringen mede en maken de verdedigers ongedekt.

Wij hebben gezien, dat de belegeraar zijne batterijen op de verlenging van de facen der werken oprigt; het is dus een voornaam punt, dat deze verlengingen, zoo het mogelijk is, op eene, voor den vijand ongenaakbare, plaats vallen.

De gecasematteerde vuren, vooral in de flank der bastions, brengen veel bij tot de sterkte eener oorlogsplaats.

Men kan als zeer zwak beschouwen alle punten eener plaats, waarvan de ~~toegangen~~ aan de veldzijde niet behoorlijk door het kanon verdedigd zijn; en geen gemetseld revetement, of slechts muren van geringe hoogte hebbende, derhalve zeer blootgesteld zijn, bij verrassing of door storm genomen te worden; terwijl men de bezetting door eenen aanval aan eene andere zijde bezig houdt.

Wat vooral de sterkte eener vesting uitmaakt, zijn de inundatiën, moerassen, stroomen en andere beletselen van allen aard, welke er de aannadering van kunnen beletten.

De voorgelegene werken brengen veel toe tot de sterkte eener vesting, wanneer deze behoorlijk geplaatst, en krachtig verdedigd zijn door de achtergelegene werken.

Wanneer men de citadel van *Antwerpen*, in betrekking met de nevensgelegene fortificatiën der stad, beschouwt, vindt men, dat het onderlinge flankement der werken volmaakt is betracht. Het front 1—2 flankeert de nevensgelegene vestingwerken der stad en het terrein voor het bastion N°. 2, en is er wederkeerig door geflankeerd.

De citadel vindt een element van kracht in de waterwerking harer grachten, eene werking, welke wij reeds

aangetoond hebben, als van een groot nut voor de verdediging te kunnen zijn. Wat de hoofdwal aangaat, zoo zijn de revetementsmuren behoorlijk gedekt door de kruin van het glacis, en, niettegenstaande hunne geringe hoogte, zijn zij, wegens de diepte der grachten, voor eene beklimming bevrijd.

De afstand der flanken tot de plaats, waar de contra-batterij moet opgeworpen worden, (afstand welke men de verdedigingslijn noemt,) is langer dan die, welke eene goede fortificatie dekt; de bastions zijn onruim, en de kleine inwendige bastions, welke er als het ware de reduits van zijn, hinderen de doortogt zeer veel. Deze reduits van hunne revetementen beroofd zijnde, maken thans enkel slecht geflankeerde en ligt te nemene verschansingen uit. Zij hebben ook nog het gebrek, dat zij het bastion, in hetwelk zij gelegen zijn, niet kommandeeren, en doen derhalve niet eens de dienst van katten.

De citadel heeft nergens gecasematteerde vuren, maar de flanken, niettegenstaande hunne geringe lengte, zijn, zoo als men reeds gezien heeft, zoodanig geschikt, om de daarstelling eener vrij aanzienlijke batterij te veroorloven.

De groote vooruitsteking der ravelijnen geeft het middel, om zich krachtig tegen de oprigting der contra-batterijen te verzetten; maar de afwezigheid van eenen revetementsmuur maakt de verdediging dier werken moeilijk, en stelt den belegeraar vrij, bresbatterijen tegen haar op te rigten. Het valt op te merken, dat de bedekte wegen geene reduits in hunne inspringende wapenplaatsen hebben, zoodat zij hier in gelijk zijn aan die van de meeste oude vestingwerken.

De citadel, ten opzichte van het omliggende terrein, beschouwende, kan men terstond opmerken, dat, met uitzondering der linker facen van de lunet *de Kiel*, van het ravelijn achter dit fort, en van het bastion N°. 4, alle facen der uitwendige fronten kunnen verlengd worden, op een terrein, geschikt voor de oprigting van batterijen.

Ten aanzien der facen van de fronten aan de stads zijde, zijn hunne verlengingen, uit hoofde der omliggende huizen, kwalijk te nemen, met uitzondering echter der linker face van bastion N°. 1, welke, ingeval van eenen aanval aan deze zijde, waarschijnlijk het bastion zoude zijn, door hetwelk men in de vesting zoude trachten te dringen.

De lunetten *Kiel* en *St. Laurent* zijn slechts zwak geflankeerd door de saillanten der ravelijnen van de fronten, op welke zij zich bevinden; het is een gebrek, hetwelk zij gemeen hebben met meest alle gedetacheerde werken eener vesting. De linker face van de lunet *St. Laurent* is geflankeerd door den hoofdwal der stad. Voor het overige zijn deze lunetten ruim, en voor eene goede verdediging vatbaar.

Het is ligt te zien, dat deze twee forten bestemd zijn, om met het fort *Montebello*, zijnde eene groote lunet, die op het glacis voor de begeinen poort geplaatst is, een enkel en zelfde sijstbema van verdediging te maken, door hetwelk men den vijand dwingt, de loopgraven op eenen grooten afstand van den hoofdwal te openen, en hun eenen grooten omvang te geven, om de werken der stad, welke de aanvallen kunnen zien, te omvatten. De moeilijkheid is nog vermeerderd door de nabijheid der *Schelde*, welke den belegeraar niet veroorlooft zich op den linker vleugel uit te breiden, alwaar hij, bij de nadering van den dijk, eenen lagen moerassigen grond ontmoet. De belegerde, meester der stad, en aldus over eene sterke bezetting beschikkende, heeft op het veld vier uitgangen, uit welke hij elk oogenblik kan deboucheren; het zijn de Begeinen- en Mechelsche poorten in de stad, de Hulp- en Scheldespoorten in de citadel. De twee punten, door welke de belegeraars in de plaats kunnen dringen, de bastions N°. 2 en 3, zijn gelegen in zeer zware inhammen, alwaar zij niet kunnen komen, zonder alvorens de twee lunetten genomen te hebben. Het bastion N°. 3 zoude waarschijnlijk, in geval van aan-

val aan deze zijde, dat gene zijn, waar men zoude trachten bres te maken. Het is klaar, dat in deze veronderstelling de twee uitwendige fronten der citadel aan eene goede verdediging onderhevig zijn, en als zeer sterk kunnen beschouwd worden. Het is niet meer hetzelfde, wanneer de werken der stad niet meer tot de verdediging bijdragen; deze zelfde fortificatiën dienen, in dit geval, den regtervleugel der aanvallers te ondersteunen en te dekken; het fort *St. Laurent* vindt zich bovendien beroofd van het flankement op de linker face, en het is voldoende zich van dit fort meester te maken, zonder zich om het fort *de Kiel* te bekreunen, het bastion N°. 2 wordt alsdan het aanvalspunt. Dit nadeel uit de niet medewerking der stadswerken ontspruitende, wordt nog *aanmerkelyker*, wanneer deze geheel of gedeeltelijk door den belegeraar bezet zijn: het is gemakkelijk zich hiervan te overtuigen; en men kan alsdan zeggen, dat deze fronten, van sterk, dat zij waren, zwak worden, des te meer, wanneer de citadel aan hare eigene krachten overgelaten is; daar de uitgestrektheid der buitenwerken van hare fronten, niet meer in evenredigheid is, met de verdedigingsmiddelen, noch met het aantal verdedigers, welke zij kan bevatten.

Het front der citadel, welke op de *Schelde* uitziet, is voor de aanvallers, gansch ongenaakbaar, maar dat, welk naar de stad gekeerd is, vindt slechts middel ter verdediging in hare eigene werken; ook is het van eenen gemakkelijken toegang, en kan het als voor eene goede verdediging weinig vatbaar beschouwd worden. De positie van het *Vlaamsche Hoofd* is van een groot voordeel voor de verdediging der citadel, daarin, dat zij haar aan de zijde der rivier beschermt, en haar eene vrije gemeenschap met de *Neder-Schelde* openhoudt.

BEZETTING EN BEWAPENING DER CITADEL VAN ANTWERPEN DOOR DE HOLLANDERS. — TOEBEREIDSELEN TOT VERDEDIGING.

Iedereen kent de omstandigheden, welke in 1830 de bezetting der citadel van *Antwerpen*, door de hollandsche troepen, te weeg bragt, na de ontbinding van het Nederlandsche leger.

De generaal, baron CHASSÉ, had toen het bevel der militaire magt in de provincie *Antwerpen*.

De troepen, welke hem na de afscheiding overbleven, niet toereikend zijnde, om behoorlijk alle positiën te bezetten, vergenoegde hij zich met garnizoen te plaatsen in de forten van het *Vlaamsche Hoofd*, welke met eenige kanonnen en mortieren bewapend werden.

De forten *Lillo* en *Liefkenshoek* werden ook met haast bewapend, en ontvingen bezetting.

Drie fregatten en eenige kannonneerboden werden op station in de *Schelde* voor de stad gesteld, ten einde de gemeenschap door de rivier te beschermen.

De wapenstilstand, welke, door tusschenkomst der Mogendheden, tusschen *Holland* en *België* werd gesloten, maakte later met beide partijen eene voorwaarde van deze vrijheidsgemeenschap met de wederzijdsch door hen bezette punten.

Van dat tijdstip af werd de bezetting der citadel van tijd tot tijd versterkt; deze sterkte, zoo wel als de forten van het *Vlaamsche Hoofd*, werden geheel gewapend en van munitiën voorzien. Ligters bragten gedurig mondbehoefden, en hielden gemeenschap met de *Neder-Schelde*. Gedurende geruimen tijd, kwamen de landbewoners door de hulppoort, en hielden in de citadel eene soort van markt, alwaar zij hunne eetwaren aan de bezetting verkochten. Bij de nadering van den winter voer het smaldeel de *Schelde* af; slechts 6 of 8 kannonneerboden werden voor de stad gelaten.

De Belgen, van hunnen kant, begonnen later batterijen, op de werken der stad, in de nabijheid der citadel, op te rigten; zij bewapenden insgelijks gedeeltelijk het *Noorderfort*, en wierpen eenige batterijen tusschen dit fort en de slijkpoort, ten einde de doorvaart der *Schelde* te verdedigen.

Om de vrije gemeenschap met de *Neder-Schelde*; in spijt van het *Noorderfort*, te behouden, liet de generaal CHASSÉ twee insnijdingen maken in den linker dijk, welke de polders van het *Vlaamsche Hoofd* omringt; de eene tusschen dit gehucht en het fort *Burght*, en de andere op eenigen afstand beneden het fort *St. Hilaire*, zoodanig, dat kanonneerbooten, ligters en zelfs kleine stoombooten achter het *Vlaamsche Hoofd* konden trekken, ~~zonder dat~~ het *Noorderfort* dit konde beletten. Men had nimmer de lunetten *St. Laurent* en *de Kiel* bezet, hetzij om de bezetting niet nutteloos te vermoeijen, hetzij omdat de weg naar *Boom* achter de keel van *St. Laurent*, en tusschen dit fort en het fort *de Kiel* loopt. In het voorjaar van 1851 oordeelde de bevelhebber der citadel het noodig eene wacht in deze lunetten te plaatsen, en eene caponière tusschen den bedekten weg des ravelijns en de keel van het fort *St. Laurent* te laten oprigten.

Het fort *St. Maria* aan de *Schelde*, na in 1851 eenigen tijd door de Belgen bezet te zijn geweest, werd door hen verlaten, en even als de forten of positiën *Frederik-Hendrik*, *Kruisschans*, de *Peerl* en *St. Philip* als onzijdig beschouwd, en door geen der beide partijen bezet.

In den loop van 1852 werd de stad *Antwerpen*, tegen eenen aanval aan de zijde der rivier, in eenen geduchten staat van verdediging gesteld. Het *Noorderfort* werd geheel bewapend, alsmede de batterijen, gelegen tusschen dit fort en de stad, en bekend onder den naam van batterijen van den *Kattendijk*; men rigtte eene zeer verheyene batterij ter linker zijde van den

ingang van het dok op. De kaaijen werden over hunne gansche lengte, in de gedaante van eene loopgraaf, met eene borstwering naar de zijde der rivier opgegraven. De straten, op de kaai uitkomende, werden door kanon-dragende schouderweren gesloten. Op de plaats, genaamd *de Werf*, tegen over het *Vlaamsche Hoofd*, rigtte men eene batterij van verscheidene kanonstukken van zwaar kaliber en van eenige mortieren op; eene andere batterij werd geplaatst ter regter zijde van den ingang van het dok, ook op de *Schelde*, naar de zijde van het *Vlaamsche Hoofd*, gerigt; eindelijk rigtte eene 3^e batterij, aan het andere uiteinde van de kaai tegen het arsenaal, haar vuur op de *Schelde* tegen over de citadel; de bewapening der kaaijen alleen bestond uit 61 vuurmonden.

Om de stad tegen de citadel te beveiligen, wierp men insgelijks in alle straten, naar de esplanade leidende, met kanonnen en mortieren gewapende epaulementen op, alsmede eene groote geblindeerde batterij voor 8 mortieren, in den walsgang van het bastion der stad, links van de begeinen poort; eene andere batterij, voor kleine mortieren, werd geplaatst in het ravelijn voor de mechelsche poort, en men bewapende buitendien met 6 stuks kanon, niettegenstaande de vertogen van den generaal CHASSÉ, de regter flank der lunet *Montebello*. De bewapening der Belgen was, op den 22 September 1852, van 270 vuurmonden tegen de citadel, en van 410 stukken voor de geheele militaire positie van *Antwerpen*.

Deze opeenvolgende bewapeningen noopten het Hollandsche gouvernement, de citadel in behoorlijken staat van verdediging te stellen. Tegen de maand Julij 1832 bedroeg de bezetting der citadel en onderhoorige forten 4,500 man van alle wapens en 122 officieren. De bewapening werd op den volgenden voet gebracht:

VOOR DE CITADEL.

Kanonnen van 24 p		12 stuk.
« « 18 «		11 «
« « 12 «		18 «
« « 6 «		22 «
Kanonnen		63.
Houwiters van 20 duimen		9 stuk.
« « 15 «		5 «
Houwiters		12.
Mortieren van 29 duimen		3 stuk.
« « 20 «		5 «
« « 15 «		8 «
Kogelmortieren		5 «
Steenmortieren		2 «
Mortieren		21.
Totaal		96.

VOOR DE POSITIE VAN HET VLAAMSCH HOOFD.

Kanonnen van 18 p		3 stuk.
« « 12 «		6 «
« « 6 «		9 «
Kanonnen		18.

Derhalve voor de gansche militaire positie 114 vuurmonden.

Een gedeelte dier stukken werd in batterij gesteld, en de overige in depôt gehouden, om naar de behoeften te dienen.

Wij hebben reeds opgemerkt, dat het hoofdgebrek der citadel, zoowel als van de meeste vestingen, bestaat, in geene gedekte vuren te hebben, dat is, geene emplacements op de wallen te bezitten, waar de vuurmonden in batterij, voor de ricochet- en verticale schoten

des vijands, gedekt zijn. Men was derhalve bedacht, in dit nadeel door middel van blinderingen te voorzien (*).

Men liet er voor kanonnen maken in de saillanten der lunetten, en in die van ieder ravelijn der twee fronten van de citadel aan de veldzijde; de regter flank van bastion N°. 1 in haar lage gedeelte, de hooge linkerflanken van het groote bastion N°. 5, het saillant van bastion N°. 4 en de lage flank van bastion N°. 5 werden ook geblindeed.

Eene blindering voor eenige mortieren werd daargesteld op de courtine 5—1, welke op de stad uitziet, nevens de ingangspoort; in het saillant van ieder der lunetten plaatste men ook eene blindering voor mortieren, achter die voor kanonnen, alsmede in het inwendige van het ravelijn van het front 2—3.

Dusdanig was de staat der citadel, toen de kabinetten van *Londen* en *Parijs* het plan beraamden, om het Nederlandsch gouvernement door de wapenen te dwingen de positie der citadel te verlaten.

Het Belgisch gouvernement liet toen twee nieuwe bat-

(*) Blinderingen zijn niets anders als eene soort van daken, zamengesteld uit balken van een groot vierkant, bij voorbeeld, van 15 of 18 duimen. Men plant stukken hout horizontaal in den grond, die op den geheelen afstand, welke de vuurmonden, waarvoor men de blinderingen bestemd, in breedte moeten hebben, van elkander verwijderd zijn; op deze stukken plaatst men verticaal verscheidene staanders, welke anders, horizontale stukken hout ondersteunen, en welke men kapitelen of dekstukken noemt; men plaatst dwars over deze laatste stukken ingevoegde balken, welke aldus een dak vormen, en op hunne breedte met eene dikke laag fascines overdekt zijn, tusschen welke men somwijlen aarde mengt, om ze minder ligt in brand te doen geraken; het geheel is met eene dikke laag aarde, waarover zoden liggen, overdekt. Wanneer de blindering voor kanonnen bestemd is, overdekt men dikwijls de embrasure (schietgat) op dezelfde wijze, de standers ten dien einde in het massief der borstwering instekende. Eene dussdanige blindering, wanneer zij goed gemaakt is, weerstaat den val der bommen, mits kunne werken niet te menigvuldig zijn.

terijen opwerpen, de eene te *Hoboken*, op den regter oever der schelde op 10,800 voeten boven de citadel, de andere er tegen over, op den linker oever bij het dorp *Burght*, op eenen afstand van 6,000 voeten boven het, door de Hollanders bezette, fort *Burght*; eene groote pont, bestemd, om eene militaire gemeenschap van den eenen oever naar den anderen te verzekeren, werd bovendien te *Hoboken* geplaatst.

De conventie van den 20 October 1832 uitgewisseld, en wederkeerig door de hoven van *Frankrijk* en *Engeland* geratificeerd, werd weldra algemeen bekend gemaakt, en alstoen bestond er geenen twijfel meer of de citadel zoude weldra een geregeld beleg uit te staan hebben. De intogt van het fransche leger in *België* was tegen den 15 November bepaald; de bevelhebber der citadel kon zich derhalve wachten, de aanvallen tegen het laatst dier maand te zien beginnen; het was ook wel voor hem te veronderstellen, dat de vesting van de vrije gemeenschap met de *Neder-Schelde* zoude be-roofd worden, en dat zij aldus geheel op zich zelve staande, in zich zelve alle hulpmiddelen voor de verdediging zoude moeten vinden. In dit vooruitzigt was het noodzakelijk zich van mondbehoefden te voorzien, en alle onnoodige monden weg te zenden, alsmede alle personen, welke niet tot de verdediging konden bijdragen, of niet noodig waren, om de gekwetsten en zieken te bezorgen, en voor de, in magazijnen geplaatste, approvisionnementen te waken. Ook nimmer leverde de gemeenschap met de citadel een levendiger tafereel op; stoombooten voeren aanhoudend de rivier op en af, eene menigte ligters op sleeptouw achter zich hebbende, welke in de hollandsche havens, en voornamelijk te *Dordrecht*, geladen, naar de citadel blinderingshout, munitiën, vivres en andere voorwerpen overbragten, en de rivier ledig, of met meubelen van de bezetting, en van alles, waarvan het belangrijk was de vesting te ontslaan, geladen afvoeren. De citadel werd voorzien van

een zeker aantal koeijen, en van de benoodigde fourrages voor hun onderhoud.

Al de militairen, met verlof, haastten zich naar hunnen post terug te keeren, en de bezetting werd vermeerderd met eenige vrijwilligers, officieren en soldaten, welke kwamen, om in de gevaren, den roem en de eer der verdediging te deelen.

Sedert lang bestond de flotille, voor *Antwerpen* gestationneerd, slechts uit eenige kanonneerbooten, en eene kleine stoomboot, die den naam *Chassé* voerde; het aantal kanonneerbooten werd tot op 12 vermeerderd, elk derzelve met een equipage van 25 à 30 man, en gezamenlijk 30 of 40 stuks geschut voerende; deze flotille stond onder de bevelen van den kapitein ter zee, KOOPMAN, welke sedert de terugtocht van het escader in den winter, van het jaar 1830, steeds het bevel over het smaldeel voor de stad gevoerd had.

Men heeft reeds gelegenheid gehad op te merken, dat de citadel, ofschoon voorzien van eene groote menigte ruime gebouwen, echter geene bomvrije logementen bezat, de kazernen alleen hadden verwulfd kelders; om dezelve, gedurende een bombardement, bewoonbaar te maken, overdekte men ze met eene dikke laag mest en aarde, en maakte er de noodige schikkingen in, om de troepen te huisvesten. Er was geen hospitaal in de citadel; om hierin te voorzien rigtte men terstond eene ruime blindering op tegen de courtine 1—2, welke op de werken der stad uitziet. Deze blindering, gemaakt van stukken hout, van een bovenmatig vierkant, en op dezelfde wijze vervaardigd als wij reeds voor de geblindeerde batterijen beschreven hebben, werd zamengesteld uit eene opvolging van tusschenruimten, zoo dicht vereenigd, dat er slechts de ruimte voor een bed tusschen beide bleef; het dak op eene hoogte boven den grond verheven, juist toereikend, om zich over eind te houden, werd gemaakt van zamengevoegde balken, en over de dikke laag fascines en aarde, waarmede het overdekt

werd, plaatste men pannen tot het afloopen van regenwater. De scheidsmuur, tegen de aarde aan den wal-kant, bestond uit balken; de grond werd met eenen vloer bedekt en inwendig beschut door eene rei zamen-gevoegde hellende zware balken, tusschen welke naauwe ingangen werden gespaard, welke men nog des noods door andere balken kon sluiten. Het is slechts door deze ingangen, dat de lucht en het licht ingang vonden in dit verblijf, bestemd, om de gekwetste verdedigers op te nemen.

Eene andere blindering, omtrent van dezelfde soort, maar kleiner, werd op eenigen afstand van daar gesteld, om tot logement voor een gedeelte der bezetting te dienen. Verscheidene gebouwen, bestemd voor magazijnen van vivres en andere voorwerpen, alsmede de twee hoofdpoorten en die des ravelijns van het front 2—3, werden insgelijks geblinderd, door tegen de muren balken, ter ondersteuning van een dak, even als reeds beschreven is, te plaatsen. Alle deuren en vensters der aldus voorziene gebouwen, werden geblinderd door middel van balken, in eenen hellenden stand geplaatst; de putten werden ook door eene blindering in de gedaante van eenen kegel overdekt.

Het verwulfdde, bomvrije kruidmagazijn werd, zoo als gebruikelijk is, met eene laag mest en fascines overdekt, de deur en de vensters door zandzakken toegestopt zijnde.

Het laboratorium werd in eene, opzettelijk daartoe vervaardigde, blindering geplaatst.

Reeds vroeger had men onder de wallen, en voornamelijk onder die der courtines, kleine magazijnen voor oorlogsmunitien, en voor eene geringe hoeveelheid kruid in vaten, voorbereid.

Wat de eigenlijk gezegde verdedigingsmaatregelen aangaat, welke men van de zijde der citadel van, bepaalde men zich eene rei palissaden te planten, in den bedekten weg der rechter face van het ravelijn 2—5, van de

uitspringende tot de inspringende regter wapenplaats. In de twee inspringende wapenplaatsen, ter regter en ter linker zijde van dit ravelijn, alsmede in het saillant van den bedekten weg, maakte men tamboers in palissaden, om de plaats van reduits te vervullen.

De aarden escarpe van de twee ravelijnen der uiterste punten, werd *gefraiseerd*, of in haren geheelen omtrek met eene rei palissaden voorzien, welke bijna horizontaal en diep in den talud gestoken werden.

De caponniere, voor de gemeenschap met iedere lunet, werd ook gepalisadeerd, en achter de keel dier forten graafde men *wolfskuilen*; dit zijn gaten van 12 à 16 voeten vierkante oppervlakte, in welker midden men zware afgepuntte piketten plant. De aarde van deze gaten voortkomende, op hunnen rand opgeworpen, maken eene opeenvolging van ongelijkheden in het terrein, welke zeer moeilijk te overtrekken zijn, vooral des nachts; men vermeederde de moeilijkheden nog, door tusschen deze gaten gehouvene steenen, in eene zeer behendig daargestelde en onregelmatige schikking, te verstrooijen.

De aarden reduits in de bastions werden met eene kleine gracht, welke men met palissaden beplante, omringd.

VOORBEREIDSELEN EN EERSTE PERIODE DES BELEGS.

De angstige vermoedens der inwoners van de stad *Antwerpen*, steeds onder het kanon der citadel gelegen, vernieuwden zich in al hunne krachten, toen de oogmerken der kabinetten van *Londen* en van *Parijs*, ten opzichte der citadel, bekend werden; de twee kabinetten en het gouvernement van *België* schenen zelfs in deze

vrees te deelen; deze vermogende en volkrijke stad werd in de grootste verijstering gedompeld, toen het gerucht zich algemeen verspreidde, dat, ofschoon alle mogelijke voorzorgen van behouding, in geval van bombardement aanwendende, men echter het beleg door alle middelen zoude vervolgen, welke ook de oogmerken van den bevelhebber der citadel, ten opzichte der stad, mogten zijn, van welker zijde men reeds zeide, dat de aanval zoude plaats hebben.

Eene menigte inwoners van *Antwerpen* verlieten hunne haardsteden, hunne eigendommen verlatende, om hunnen persoon en hunne familiën aan het gevaar, hetwelk de stad scheen te bedreigen, te onttrekken. Het gouvernement zond uit alle steden van *België* detachementen pompiers met brandspuiten, welke, vereenigd met die der stad, voornamelijk middelen aanboden, om de uitbreiding van het vuur tegen te gaan, wanneer er brand mocht ontstaan in de wijken, aan de werking der batterijen van de citadel blootgesteld; politiereglementen schreven de inwoners verscheidene voorzigtigheidsmaatregelen voor, zoo als: in de bovenste verdiepingen der huizen tonnen, met water gevuld, te plaatsen; de openingen der kelders met eene dikke laag mest te overdekken, voornamelijk in de straten in de nabijheid der citadel, enz. Te gelijker tijd maakten de belgische genie en artillerij verscheidene voorbereidselen tot het beleg, in de omstreken van *Antwerpen* eene zekere hoeveelheid fascines en schanskorven latende vervaardigen, en in het arsenaal der stad eene groote menigte munitien, vooral bommen en grenaten, preparerende.

Het fransche leger, sedert lang aan de grenzen onder den naam van *noorder-leger*, en onder het bevel van den maarschalk GÉRARD vereenigd, zette zich eindelijk op marsch, en trok den 15 November in *België*; het gros van het leger over *Mons*, *Brussel* en *Lewen* naar de hollandsche grenzen marcherende; de voorhoede, onder bevelen des hertogs van *Orleans*, deed hare intogt

binnen *Brussel* op den 17, en vertrok terstond naar de grenzen, alwaar zij den 19 aankwam.

De 1^e divisie des legers, onder de bevelen van den generaal SEBASTIANI, en de 4^e, onder die van den generaal FABRE, marcheerden over *Gend*, zich naar den linker oever der *Schelde* begevende.

Naarmate de onderscheidene divisien des franschen legers in de stellingen aankwamen, welke zij bestemd waren te bezetten, lostten zij de belgische troepen af, welke daar gestationneerd waren, en op den regter vleugel zamentrokken. Het hoofdkwartier des belgischen legers werd te *Lier*, aan de *Nethe*, en op omtrent 4 uren van *Antwerpen*, gevestigd; het belgische leger vond zich aldus ter regter zijde van het fransche gesteund, en behield den naam van *observatie leger*, welken het sedert de reorganisatie, in 1831, droeg.

Den 22 November werd het noorder-leger, zonder de reserve divisie van den generaal SCHRAM, 65,000 man sterk, in de omstreken van *Antwerpen* vereenigd, alwaar het de volgende stellingen innam.

De divisie SEBASTIANI, met 12 bataljons, op den linker oever der *Schelde*, hebbende haar hoofdkwartier te *Beveren*.

De divisie FABRE, welke te *Burght* de *Schelde* was overgetrokken, op den regter oever van dien stroom, en op dien van de *Rupel*, met 12 bataljons, hoofdkwartier *Hemixem*.

De divisie JAMIN, met 12 bataljons, in de omstreken van *Antwerpen*, hoofdkwartier te *Contich*.

De divisie ACHARD, op den regter oever der *Schelde*, beneden *Antwerpen*, en op den straatweg van *Bergen-op-Zoom*, met 12 bataljons, hoofdkwartier te *Donck*.

De hertog van *Orleans*, met de voorhoede-brigade; sterk 3 bataljons en 8 escadrons, nam positie op den weg naar *Breda*, zijn hoofdkwartier te *Brasschaet* hebbende.

De generaal LAWOESTINE, met eene brigade ligte

cavalerij, sterk 8 escadrons, op den weg naar *Bérgen-op-Zoom*, te *Capelle*.

De generaal *SIMONNEAU*, met eene brigade ligte cavalerij, sterk 8 escadrons, te *Contigh*, op den weg naar *Brussel*.

De generaal *DEJEAN*, op den weg van *Gend* naar *Antwerpen*, met 8 escadrons ligte cavalerij en 8 escadrons dragonders, hoofdkwartier te *Sint-Nicolaas*.

De reserve cavalerij, sterk 16 escadrons kurassiers, werd geëchelonneerd op den weg naar *Ath*, onder de bevelen van den generaal *GENTIL-ST.-ALPHONSE*, welke zijn hoofdkwartier te *Geraardsbergen* vestigde.

Dit leger maakte aldus een geheel van 51 bataljons en 56 escadrons, met hun veldgeschut, uit (*).

Het hoofdkwartier van den maarschalk, eerst te *Mexem*, in de nabijheid van *Antwerpen*, op den weg naar *Holland*, gevestigd, werd nader bij de stad, in de voorstad *Borgerhout*, geplaatst.

De genie troepen bestonden uit 8 kompagnien sapeurs en mineurs, met eenen grooten equipagie-trein. Behalve de brigade ingenieurs, waren 14 officieren der sapeurs en mineurs bij den staf der genie toegevoegd; de generaal *HAXO*, chef van dit wapen, nam zijn hoofdkwartier te *Berchem*, andere voorstad van *Antwerpen*, op den weg naar *Mechelen*.

Het groote belegeringspark werd van *Valenciënnes* over de *Schelde*, en van *Douai* over de *Lys* afgezonden, en kwam den 20 November te *Boom*, een groot vlek, gelegen aan de *Rupel*, niet ver van hare uitwatering in de *Schelde*, en eenen straatweg op *Antwerpen* hebbende, van welke stad het slechts 5 uren afgelegen is.

(*) Weinsige dagen, na de opening der loopgraaf, werd het leger versterkt door de reserve divisie, omtrent 25,000 man sterk, onder de bevelen van den generaal *SCHRAM*, welke den 4 December in *Brussel* binnen kwam, en zijn hoofdkwartier te *Mechelen* vestigde. Deze divisie nam een zeer werkdadig deel aan het beleg.

Dit park bestond uit 90 vuurmonden van alle kaliber, met al hun toebehooren; een groot deel der stukken nieuw zijnde, was onlangs in de gieterij van *Douai* geprobeerd geworden. 12 kompagnien artillerij, elk van 100 man, begeleidden dit materieel. De generaal NEIGRE, opperbevelhebber der artillerij van het belegeringsleger, nam insgelijks zijn hoofdkwartier te *Bergchem*. Naarmate de ontscheping van het materieel plaats had, liet men het over den straatweg tot *Wilrijk*, op 1 uur van *Antwerpen*, voorttrekken, alwaar men het groote belegeringspark oprichtte. De ontscheping was slechts op den 25 November geheel voleindigd.

De generaal HAXO, het aantal fascines en schanskorven, door de belgische genie vervaardigd, voor de operatiën van het beleg niet toereikend vindende, werden fransche sapeurs, gedurende verscheidene dagen, bezig gehouden met een groot aantal dier voorwerpen te maken, welke men gedeeltelijk naar de plaats, genaamd het *koolpark*, nagenoeg over het midden der werken van de citadel, voor het depot van het centrum en gedeeltelijk bij het huis *Verbeek*, op de regter zijde van den straatweg naar *Boom*, om het linker depot te formeren, transporteerde.

De engelsche kolonel, marquis CARADOCK, werd door het britsche gouvernement, in hoedanigheid van commissaris bij het hoofdkwartier van het fransche leger, afgezonden, en het belgische gouvernement stuurde er, in dezelfde hoedanigheid, den kolonel BOUCHTAY. De majoor DESSIN, officier van de fransche genie, in de dienst van het belgische gouvernement overgegaan, werd belast de operatiën van het beleg na te gaan, er het dagboek van te houden en den chef van den generaal staf van het belgische leger, van den achtereenvolgenden voortgang dier operatiën te bezigten. Eenige andere officieren van de belgische genie werden onder de bevelen en ter beschikking van den generaal HAXO gedispatcheerd.

Eenige posten om de citadel, aan de veldzijde, waren tot dien tijd door de belgische troepen bezet gebleven; deze troepen werden achtereenvolgens, eenige dagen voor de opening van de loopgraaf, afgelost.

Het volk, over het algemeen weinig ervaren in de kunst der belegeringen, en onkundig met de oneindige voorbereidselen, welke eene militaire operatie van dien aard vordert, wachtte met ongeduld en met angst het oogenblik af, waarop dit groote tooneelspel zoude beginnen. Ongerijmde en heillooze geruchten waren in omloop. Men verwachtte de hollandsche bezetting plegtig te zien opeischen; de citadel te ontruimen, en deze opeischung niet spoedig genoeg, naar den zin van het ongeduldig gemeen, plaats hebbende, schreef men dit toe aan diplomatische oneenigheden, en men ging reeds zoo verre te zeggen, dat de bevelhebber van het fransche leger, om het beleg te verkorten en de moeilijkheden en het gevaar te verminderen, volstrekt volhield de citadel aan de stadszijde te willen aanvallen, hetwelk deze gewis aan eene gedeeltelijke vernieling zoude blootgesteld hebben. Het valt echter gemakkelijk zich te overtuigen, dat dusdanig niet de oogmerken van den franschen generaal waren, ofschoon daardoor het beleg veel gemakkelijker zoude geworden zijn; alle genomene beschikkingen toonden aan, dat den aanval aan de buitenzijde zoude plaats hebben. De daarstelling der loopgraaf-depôts, in de aangeduide plaatsen, en de oprigting van het groote park te *Wilrijck* waren er de zekerste kenteekenen van; want het was niet te denken, dat het fransche leger eene stad, waartoe het geroepen was te bevrijden, bloot zou stellen, door eenen algemeen aanval op alle punten van eene vesting van zoo weinigen omvang, en tegen eenen vijand zoo zwak in getal en in middelen van verdediging.

De vertragingen duurden voort, en gaven aanleiding aan gissingen van allerlei aard; men sprak in het algemeen over de buitengewone en schrikbarende middelen

van verwoesting, welke tegen de citadel stonden gebruikt te worden; tonnen van 1,000 pond, met kruid en andere vuurvattende stoffen gevuld, zouden, zoo zeide men, bij wijze van bommen, door middel van in den grond gemaakte gaten, en als het ware eene soort van mortieren vormende, geworpen worden; deze projectiles, van eenen nieuwen aard, zouden door hunnen val en door hunne uitbarsting de verschrikkelijkste vernielingen op de plaatsen, waar zij zouden geworpen zijn, veroorzaakt hebben. Men dacht ernstig, dat het door deze of dergelijke middelen was, dat de Franschen de citadel van *Antwerpen* zouden dwingen. Men verhaalt bij deze gelegenheid een merkwaardig gezegde van den generaal NEIGRE: « Het fransche leger, » zeide hij, « heeft » zijne artillerij, zijne genie en zijnen moed, het heeft » geene helsche werktuigen noodig. »

Maar de vertragingen, aangebragt bij de opening der loopgraven, vloeiden alleen uit dit beginsel voort, dat de operatiën van een beleg slechts dan moeten beginnen, wanneer alle beschikkingen genomen en alle middelen verzekerd zijn. Daar het nu in de oogmerken van den franschen maarschalk viel, alle middelen van gemeenschap der citadel met de *Neder-Schelde* te onderscheppen, moesten de divisiën SEBASTIANI en ACHARD hunne bewegingen op de twee oevers voleindigd hebben. Deze bewegingen waren uiterst moeilijk, wegens de afgrijselijke gesteldheid der wegen in dit moerassig land, hetwelk weinig bevolkt en zoodanig van hulpmiddelen onthloot is, dat op het oogenblik van de opening der loopgraven deze generaals nog niet in staat waren, de forten en positiën, welke zij bezetten moesten, te bewapenen. Het is aan deze oorzaken alleen en aan de onmetelijke voorbereidselen, benoodigd, om het materieel te vereenigen, dat men de vertragingen moet toeschrijven, welke het begin der aanvallen geleden hebben.

Alvorens het verhaal des belegs te beginnen, zal het niet onnoodig zijn, onder het militair oogpunt eenige

aanmerkingen te maken, aangaande het tijdstip, waarop hetzelfde ondernomen is, in het seizoen des jaars, welk het meest gunstig schijnt, om eene militaire operatie van eenigen duur te beproeven, gedurende welke de troepen blootgesteld moesten zijn aan al de ongesteldheden van een vochtig en ongezond klimaat, voor inwoners van eene zuidelijke luchtstreek.

De staatkundige beweegredenen verwijderende, welke, op het tijdstip, waarop het fransche leger in beweging konde gezet worden, invloed kunnen gehad hebben, is het noodzakelijk niet uit het oog te verliezen, dat de aanvalswerksaamheden in een beleg slechts, gedurende den nacht, met eenig voordeel kunnen geleid worden, zoo als men zalks reeds gezien heeft, en zoo als men nog gelegenheid zal hebben in het verhaal der gebeurtenissen op te merken.

Des zomers, ofschoon dit seizoen in meer opzigten voor een leger van veldan voordelig zij, zijn de nachten zeer kort, en zelfs met de heldere maan verloopt er eene week en zelfs meer, waarin, militair's gewijs gesproken, geen nacht is, welke den duur van een beleg onmisbaar moet verlengen. Tegen het einde van het najaar, integendeel, wanneer de vorst nog niet veel te vreesen is, zijn de nachten langer en zeer voordelig voor de werken van den belegeraar; er zijn zelfs in dit jaargetijde, bij mistig weder, duistere dagen, welke vermeerderen het werk vooruit te brengen. Dit voordeel vergoed ruim de ongemakken van den regen en den vochtigen toestand van den grond, welke men doorgraven moet, des te meer daar de belegerde, ofschoon in eene veel geringere evenredigheid ook dezelfde ongemakken van een regenachtig weder ondervindt.

Den loop der werken volgende, zal men zien, dat het beleg der citadel zich in twee zeer onderscheidene perioden verdeelt; de eerste van de opening der loopgraaf tot het nemen der lunet *St. Laurent*, en de tweede van dit tijdstip tot de capitulatie. Deze onderscheiding

wel opgemerkt, zal heter over de omstandigheden doen oordeelen. Wij gaan beginnen met die der eerste periode te ontvouwen.

De voorbereidselen geëindigd zijnde, maakten de generaals NEIGRE en HAXO de herkenning van het terrein voor de opening der loopgraaf. Op den regtervleugel (*), aan de zijde van *Berchem*, is dit terrein verheven en zandachtig, het helt daarna naar de linker zijde, wordt zeer laag, omtrent tegen over het fort *St. Laurent* en de *Kiel*, en eindigt eindelijk door eene drassige weide tegen den *Scheldedijk*, op de plaats genaamd het *Melkhuis*, gelegen op omtrent 1,200 voeten van het fort de *Kiel*. Dit terrein is over deszelfs geheele uitgebreidheid met menigvaldige woningen, met tuinen en boomgaarden bedekt, en met voetpaden en sloten doorsneden, voornamelijk tegen over de lunet *St. Laurent*, alwaar zich het gehucht van dien naam bevindt, welks huizen, langs eenen weg gelegen, die eenen neventak van den straatweg naar *Boom* maakt, zich tot een honderd twintigtal voeten naar den voet van het glacis dier lunette uitstrekken. Ter linker zijde loopen de huizen tot bijna tusschen de twee forten door; maar tegen over en rechts van dat van *Kiel* wordt het terrein meer open, en de beplantingen eindigen meer achterwaarts door eene boomkwekerij, in de nabijheid van het *Melkhuis*. Het regenwater van dit gansche terrein vereenigt zich in eenen kleinen waterloop, de *Kielsche beek* genaamd, welke door den weg naar *Boom* loopt, en zich door eene sluis onder den dijk in de rivier onthalt.

Het is op dit terrein, dat de bevelhebber der genie

(*) Wij zullen téns vooral opmerken, dat wanneer het van muvalswerken kwestie is, men door *regter* zijde, die, aan de rechterhand, wanneer men naar de vesting ziet, verstaat; terwijl van de vestingwerken, enz. sprekende, men door *regter*, die zijde of vleugel bedoelt, aan de rechterhand liggende, en naar buiten ziende.

de rigting der eerste parallel bepaalde, terwijl, tenzelfden tijde, de bevelhebber der artillerij de emplacements der batterijen aanwees, en de verlengingen van de facen der werken, welke door de ricochetschoten geënfleerd moesten worden, deed herkennen. Ten gevolge dezer herkenning, bepaalde de maarschalk GÉRARD den nacht van den 29 November voor de opening der loopgraaf.

De infanterij-brigaden der generaals ZOEPFEL, RAPATTEL en D'HINCOURT, welke in barakken en in de nabijheid van het terrein lagen, werden voor deze gewichtige operatie gekommandeerd. De keurkompagnien dier brigaden werden vereenigd, om de loopgraafwacht uit te maken, welke het werk moest beschermen; en het overige leverde meer dan 5,000 werkers. De hertog van Orleans vertrok denzelfden dag om 3 uren van Bresschaet, om de dienst van bevelhebber der loopgraaf waar te nemen. Tegen het einde van den dag begaven zich de onderscheidene detachementen naar de loopgraafdepôts, en om 8 uren des avonds werden zij door officieren der genie naar de verschillende posten, welke zij bezetten moesten, geleid. De loopgraafwacht plaatste zich gedekt, gebruik makende van de heggen en huizen; de werkers langs de gansche uitgebreidheid der loopgraaf en der communicatiën geplaatst, bleven, naarmate dat de lijn door de officieren der genie afgebakend was, achter hunne fascines tot middernacht, alvorens zij de hand aan het werk konden slaan.

Het weder was duister en de regen had, gedurende den ganschen dag, niet opgehouden te vallen; bij het vertrek der depôts regende het of het goot; het terrein was overal op eene groote diepte doortrokken; de regen hield sterk aan, gedurende dat de soldaten naar het sein, om het werk te beginnen, wachtten, en duurde zelfs; toen het reeds begonnen was, nog voort. Het linker gedeelte der loopgraaf met hare communicatiën, kleine moestuinen doortrekkende, moest in zeer weeke en moerassige aarde gegraven worden, van heggen en

sloten doorsneden. Niettegenstaande het slechte weder, hadden de soldaten, aangemoedigd door de generaals en officieren der korpsen, welke het werk nagingen, eenen grooten ijver, om hunne taak te voleindigen, bij deze gelegenheid een merkwaardig voorbeeld gevende van de zeer goede krijgstucht, welke bij het fransche leger heerscht. Weinig na het begin van het werk eindigde de regen, maar begon des ochtends wederom.

Voor den dag was men gedekt, men had diep genoeg gegraven, om niet meer van de citadel gezien te worden, maar het water, waarvan het terrein doorweekt was, vereenigde zich terstond in deze ingraving, en de loopgraaf werd zoodanig met water gevuld, dat op verscheidene plaatsen, en voornamelijk op den linkervleugel, de loopgraafwacht er niet konde geplaatst worden. Deze wacht werd aldus genoodzaakt, te trachten zich achter de huizen en de aardén hoogten, voor en achter de loopgraaf, gedekt te stellen.

De stelling der batterijen, vobruit herkend geworden zijnde, was het de artillerij mogelijk, de opwerping dier batterijen in denzelfden nacht van de opening der loopgraaf te beginnen. Werkers werden opzettelijk voor dezen arbeid, onder de leiding van onder-officieren en soldaten der artillerij, gebezigd.

De maarschalk en de generaals HAXO en NEIGRE hadden den ganschen nacht de werkers door hun bijzijn aangemoedigd.

Gedurende den dag van den 30 volmaakte men de onderscheidene gedeelten der loopgraaf en hare toegangen. De eerste parallél werd gesteld, te beginnen van het glacis van het fort *Montebello* tegen over den regter schouderhoek; zich van daar uitstrekkende achter den tuin der *harmonie*, de kapitaal van de lunet *St. Laurent*, op eenen afstand van 1,200 voeten van haren bedekten weg, doortrekkende, en eindigende ter linker zijde van den weg naar *Boom*, op eenen afstand van ongeveer 1,500 voeten van het glacis van de lunet *de*

Kiel, door twee kleine zijtakken op de beide oevers van de beek van dien naam. De omvang der 1^e parallel was van meer dan 5,400 voeten, en de gemeenschaps- gangen achterwaarts, welke ter regter zijde bij *Berchem*, en ter linker zijde bij het paveljoen *Heinrich*, regts van den weg naar *Boom*, begonnen, vertoonden eene ontvouwing van eene totale lengte van bijna 9,000 voeten. Negen batterijen, voor kanonnen en houwitsers, werden op deze parallel opgeworpen, alsmede vier batterijen, voor mortiers, op eenigen afstand achterwaarts, te weten:

De *batterij* N°. 2, aan het uiteinde der parallel, bestemd, om de regter face van bastion N°. 2 (*Toledo*) te enfileeren.

De *batterijen* N°. 3 en 4, zeer dicht bij elkander getrokken, om het front 2—3, de linker face van het ravelijn van dat front en die der lunet *St. Laurent* te beschieten.

De *batterij* N°. 5, achter den tuin der *harmonie*, om de linker face van bastion *Toledo* te enfileeren.

De *batterij* N°. 6, links van den tuin der *harmonie*, dezelfde bestemming als de N°. 3 en 4 hebbende.

De *batterij* N°. 7, om de regter facen van het ravelijn van het front 2—3 en der lunet *St. Laurent* te beschieten, en tevens om de regter face van bastion N°. 3 te ricocheteren, en de linker face van het zelfde bastion te beschieten.

De *batterij* N°. 8, om de linker face van het ravelijn van front 2—3 te ricocheteren.

De *batterij* N°. 9, om het front 2—3 te beschieten.

De *batterij* N°. 10, om de werken van het front 3—4 en de linker face van de lunet *de Kiel* te beschieten.

De vier mortierbatterijen werden op omtrent 300 voeten achter de parallel geplaatst, te weten:

De *batterij* A op de kapitaal van bastion *Toledo*.

De *batterij* B op de verlenging van de regter face van het ravelijn.

De *batterij* C op de kapitaal van de lunet *St. Laurent*.

De *batterij* D een weinig regts van de kapitaal van bastion N°. 3.

Tevens bragt men eenige veranderingen aan de *batterij* van de linker flank van het fort *Montebello*, door de Belgen opgeworpen, en men vermeerderde met twee houwitser's het armement dier *batterij*, welke den naam van *batterij* N°. 1 aannam.

Gedurende verscheidene nachten, voor die van de opening der loopgraaf, had de citadel eenige vuurpotten geworpen, om de omstreken te verlichten; in den nacht van den 29 op den 30 November, maakte zij geen gebruik van dit herkenningsmiddel, en niet een kanon- of geweerschot werd gelost.

Den 30, bij het aanbreken van den dag, trok een detachement van 600 man fransche infanterij de stad *Antwerpen* door de *Mechelsche poort* binnen, en lostte al de posten der Belgen, om de esplanade, af. De Franschen bezetteden insgelijks de, sedert lang gebarricadeerde, *Begeinen poort*; de gemeenschap van binnen naar buiten had steeds door de *Mechelsche poort* plaats gehad. Deze bezetting der stad had plaats ten gevolge eener overeenkomst tusschen den maarschalk GÉRARD en den kolonel BUZEN, gouverneur van *Antwerpen* voor het Belgisch gouvernement, volgens welke was bepaald, dat, gedurende het beleg, elken dag een gelijk aantal fransche troepen al de toegangen der citadel zouden bezetten, en dat de toelating in de stad, zonder bijzondere vergunning, aan alle andere fransche militairen, van welken rang ook, zoude verboden worden.

In de onzekerheid, waarin men zich bevond, aangaande het gedrag, hetwelk de bevelhebber der citadel, ten opzichte der stad, zoude houden, zoodra hij kennis zoude dragen van de aanvalsmaatregelen, welke het fransche leger aan de buitenzijde der citadel begon te nemen, maakten de belgische autoriteiten beschik-

kingen, om aan het vuur, hetwelk de citadel in het geval zoude zijn op de stad te rigten, te beantwoorden. De batterijen, op de werken en die op de epaulementen der, aan de esplanadé grenzende, straten, opgeworpen, werden met munitiën voorzien, en gedurende den geheelen nacht van de opening der loopgraaf, alsmede den volgenden dag, bleven de belgische kanonniers bij hunne stukken.

Des morgens om 8 uren zond de maarschalk den kolonel AUVRAY, onder-chef van den staf van zijn leger, als parlementair naar de citadel, overbrenger van de opeischung, hiernevens in de bijlagen, N°. 1, gevoegd.

Deze officier werd niet tot den generaal CHASSÉ toegelaten, maar zijne opeischung overhandigd hebbende, kreeg hij een uur daarna het antwoord, eveneens hier achter, onder N°. 2, gevoegd.

De generaal CHASSÉ beschouwde de in bezitneming van de lunet *Montebello* door het belegeringsleger, als eene inbreuk aan de onzijdigheid der stad. Het is niet onnoodig bij deze gelegenheid te doen opmerken, dat in de vorige belegeringen der citadel het fort *Montebello* en de contregarde niet bestonden, de hoofdwal der stad was toen slechts gedekt door een klein ravelijn, voor de *Begeine poort* gelegen, aan alle zijden van water omringd, en welke niet door den belegeraar bezet was. Wat er van deze kwestie zij, het antwoord van den generaal CHASSÉ gaf aanleiding tot een wederantwoord van den maarschalk GÉRARD, N°. 3, en aan eenen nieuwen brief van den generaal CHASSÉ, N°. 4. Deze stukken zijn belangrijk en gewigtig, om wel den stand der zaken, gedurende het beleg, te doen kennen. Uit deze briefwisseling volgt, dat de onzijdigheid der stad *Antwerpen* noch door de eene noch door de andere der strijdende partijen uitdrukkelijk werd erkend. Deze omstandigheid vermeerderde de vrees van de inwoners der stad op eene buitengewone wijze, en gaf het bel-

gische bestuur aanleiding, om de militaire maatregelen, welke wij aangetoond hebben, niet alleen in werking te laten, maar zelfs uit te breiden.

Zoodra de bevelhebber der citadel zulks bekend gemaakt had, begon het vuur dier sterkte den 30 November juist ten 12 uren. Dit vuur was zwak en bestond slechts uit eenige schoten van 5 tot 5 minuten, uit de stukken en saillanten der werken, op de aannaderingswerken gelost, en in eenige blikkendoos-schoten op de manschappen, welke zich ongedekt vertoonden.

Gedurende den nacht van den 30 November op den 1 December, deboucheerden de belegeraars uit de 1^e parallel langs vijf leidingen tegen de vesting; de 1^e op eenigen afstand links van de batterij N°. 2; de 2^e regts van den tuin der *harmonie*; de 3^e links van dien tuin, nagenoeg op de kapitaal der lunet *St. Laurent*; de 4^e regts van de batterij N°. 8, en de 5^e aan het uiteinde der parallel; deze laatste was gedurende dien nacht genoegzaam gevorderd, om door eene wapenplaats of halve parallel, op omtrent 480 voeten voorwaarts, geëindigd te worden.

Onder de maatregelen, tegen de citadel genomen, bevinden zich ook de middelen, aangewend, om inwendig deze vesting gade te slaan, door waarnemers op de gebouwen en torens der stad te plaatsen. Het is op deze wijze, dat men kennis droeg, dat de belegerden zich voor eenen uitval voorbereidden, tegen welken men, gedurende den nacht de noodige beschikkingen nam, echter vruchteloos, daar geen uitval gedurende dien nacht door de bezetting beproefd werd.

De aannaderingswerken, op de 4 zig-zag's gewijs gevormde leidingen van het centrum en van den rechtervleugel, gingen, gedurende den 5^{en} en 4^{en} nacht van het beleg, langzaam voort; de loopgraven werden gedurende den dag verwijld, en, voor zoo veel de natuur van den grond het toeliet, bruikbaar gemaakt; men rigtte in een gedeelte der 1^e parallel, tegen over de lunet *St. Lau-*

rent, overgangsbanketten en zelfs infanterij-schietgaten, door middel van zandzakken, op. In den 4^{en} nacht rigtte men eene tweede parallel links van de kapitaal van het fort *St. Laurent*, en men vereenigde dezelve met de halve parallel, vroeger aan den uitersten linker vleugel daargesteld; deze parallel werd getraceerd op omtrent 600 voeten voor de eerste.

Al den tijd, dat deze werkzaamheden duurden, regende het onophoudelijk, zoo wel bij dag als bij nacht; koude regenvlagen maakten buitendien het verblijf in de open lucht uiterst moeilijk; de loopgraven vulden zich met water, naarmate men ze graafde; er moesten ongehoorde pogingen aangewend worden, om ze, door middel van horden en fascines, bruikbaar te maken; de soldaten werkten bijna onophoudelijk in het water, en men moet al den ijver en de vrolijkheid van den franschen soldaat hebben, om aan het einde van zulk een moeilijk werk te geraken. Men had gehoopt, dat wanneer men de parallel op het centrum vooruitgebragt had, men een minder vochtig terrein zoude aantreffen; deze hoop was ijdel: de tweede parallel raakte zoo wel onder water als de eerste, en men konde er, slechts door middel der banket, welke op sommige plaatsen even boven het water uitstak, mede gemeenschap houden. Deze omstandigheid vertraagde natuurlikerwijs zeer den voortgang der werkzaamheden; ook werd de derde nacht bijna uitsluitend gebezigd, om de parallel en hare gemeenschappen van water te ledigen. De oude sluis, welke dient, om het water van de *Kielbeek* te ontlasten, niet meer in staat zijnde, om te werken, liet de generaal HAXO eene andere sluis, meer bovenwaarts, openen, om daardoor het water van het veld te doen zakken; doch deze maatregel oefende slechts eene zeer onmerkbaar uitwerking uit.

Het vuur der citadel, ofschoon steeds zeer gematigd, werd echter levendiger, naarmate dat de aanvalswerkzaamheden naderden; de levendigheid van het vuur

vermeerderde aanmerkelijk, toen de werken, om zoo te zeggen, van tusschen de huizen en tuinen uit, welke hen voor het gezigt der vesting dekten, deboucheerden.

Op den 1 December, ten einde het gezigt op de linker zijde der aanvallen een weinig ruimer te maken, zond de bezetting eenige manschappen uit, om verscheidene huizen, welke de batterijen maskeerden, die de aanvallers aldaar oprigkten, te verbranden.

Deze manschappen gelukte het inderdaad verscheidene huizen te verbranden, maar weldra ontdekt, noodzaakte men hen in de sterkte terug te trekken.

In den morgen van den 2 December maakte de bevelhebber der citadel eenige beschikkingen, om eene verkenning aan de linker zijde der aanvalswerken te doen plaats hebben. Eenige kanonneerbooten plaatsten zich midden in de rivier, op de hoogte van het *melkhuis*. Om 12 uren trok een bataljon uit de *Scheldespoort*, marcheerde langs de *Scheldedijk* tot aan het *melkhuis*, sloeg hier links in, dwars door de weide, viel de piquets van den uitersten linkervleugel aan, welke zich achter de loopgraaf terugtrokken, ontmoette de batterij N°. 10, in welke een serjant en eenige soldaten drongen. De loopgraafwacht, terstond toegesneld, en een ander detachement, welk langs den dijk op het *melkhuis* afkwamen, deden de ~~Hollenders~~, na eene kleine schermutseling, terugtrekken, bij welke de serjant, die in de batterij was gegaan, gevangen genomen werd. Zij trokken terug, onder bescherming van het vuur der kanonneerbooten, door welke de Franschen insgelijks genoodzaakt werden de post van het *melkhuis*, waarvan zij bezit genomen hadden, te verlaten. Deze verkenning had klaarblijkelijk plaats, om zich van den stand der loopgraven en der batterijen te verzekeren.

De leidingen ter regter zijde, tot op 360 voeten van de uitspringende wapenplaats van het bastion *Toledo* gekomen zijnde, en tot 250 voeten van de kruin van het glacis der lunet *St. Laurent*, ondernam men in den

vijfden nacht van het beleg, van den 3 op den 4 December, deze drie gangen te vereenigen, door eene loopgraaf, welke, verbonden met die in het centrum en ter linker zijde daargesteld, de tweede parallel over hare gansche lengte eindigde.

Ofschoon de regen steeds volhield met zware vlagen te vallen, gelukte het echter, gedurende dien nacht, zich in deze parallel gedekt te stellen. Dit werk zeer nabij de vesting geschiedende, moest van toen af door middel van de volle sape plaats hebben, en werd belemmerd door een veel heviger vuur, dan van te voren.

De tweede parallel, aldus voleindigd, vertoonde eene ontvouwing van 3,480 voeten van den regter- tot den uitersten linkervleugel.

Terwijl de parallel zich aan de regter zijde voleindigde, deed de hezetting andermaal eene poging, om de linker batterijen te demaskeren; een detachement, door een genie-officier geleid, trok uit de citadel en verbrandde of sloopte eenige huizen aan die zijde.

In dien tusschentijd had de artillerij hare batterijen, gedurende den dag van den 2, afgemaakt, bijna zonder hindernis door het vuur der vesting te ondervinden, en slechts belemmerd door den afschuwelijken staat der loopgraaf en van hare communicatiën. Het armement werd ondernomen in den vierden nacht, van den 2 op den 3. Dat ter regter zijde, alwaar den grond vrij verheven is, bood niet vele moeilijkheden, maar dat van het centrum en vooral de bewapening van de linker zijde boden de grootste moeilijkheden te overwinnen aan. De loopgraven, vol water gevuld, waren voor de infanterij bijna niet begaanbaar; zij waren het nog veel minder voor de wagens, welke, niettegenstaande de horden en fascines, die den bodem der communicatiën bekleedden, in den grond zonken. Op sommige plaatsen moest men er van afzien de loopgraaf te volgen, en zich eenen weg door het veld, en door wegen, aan het vuur der citadel blootgesteld, te openen. Den 5, om midder-

nacht, was deze moeilijke operatie, welke al de bekwaamheid der officieren en manschappen der artillerij vereischte, voor de batterijen 2, 3, 4, 5, 6, 9 en de mortierbatterijen C en D voleindigd. De bewapening der batterij N°. 10 was mislukt; het eerste stuk bij den ingang der batterij omgevallen zijnde, en gedurende den nacht niet meer opgericht kunnende worden, zoo konden er de andere stukken insgelijks niet inkomen.

Gedurende den dag van den 5, werden een groot aantal werkers der artillerij en der infanterij, en eene groote menigte materialen gebezigd, om wegen te banen, in staat, om stukken geschut in de batterijen N°. 7, 8 en 10 te vervoeren. In den volgenden nacht bewerkte men deze bewapening, met de zelfde moeilijkheden, welke die der andere batterijen, gedurende den vorigen nacht, hadden begeleid. Een merkwaardige daad had plaats bij het armement van de batterij N°. 7, gelegen op eenige passen van eenen weg, zich regt op de regter face van de lunet *St. Laurent* rigtende, en zich op eenen afstand van omtrent 1,200 voeten van deze face bevindende; de gemeenschapsgangen en zelfs de parallel achter de batterij waren volstrekt niet bruikbaar, de kapitein ARAGO, bevelhebber der batterij, nam het stout besluit zijne stukken ongedekt, regt door den weg te voeren. Deze manoeuvre gelukte zonder toeval, niet-tegenstaande de lichte maan, welke toen die bewegingen verlichtte.

De mortierbatterijen A en B werden gedurende dien nacht bewapend. De batterij N°. 1 en de flanken van het fort *Montebello* waren reeds sedert eenige dagen in staat te kunnen vuren.

De bewapeningsoperatiën geëindigd, vertoonden de belegeringsbatterijen een totaal van 82 vuurmonden, gereed, om een hagel van projectiles op de citadel te werpen.

Tot op dit tijdstip had de citadel slechts eenen zwakken wederstand aan de aanvalswerken geboden; wel

verre, om van al de hulpmiddelen harer artillerij gebruik te maken, had zij zich bepaald de hoofden der sapen zwak te kanonneren; de opening der loopgraaf, gewoonlijk zoo bloedig, had geenen man gekost. Het is natuurlijk zich te vragen, welke de redenen van dit gedrag van den bevelhebber der citadel hebben kunnen zijn: is hem de opening der loopgraaf verborgen geworden? Naar de daadzaken te oordeelen zouden er eenige redenen bestaan, om zulks te gelooven; maar de zonderlinge omstandigheden beschouwende, onder welke het beleg heeft plaats gehad; den staat van vrede, waarin, niettegenstaande den aanval van het fransche leger, de twee monarchen zich bevonden; kan men veronderstellen, dat de generaal CHASSÉ gevreesd heeft de vijandelijkheden te beginnen, door met kanon op de werken te schieten, waarvan het vijandig doel niet openlijk erkend was. Deze werkzaamheden daarenboven plaats hebbende in het midden van menigvuldige bijzondere eigendommen, welke de citadel omringden, kon de uitwerking van het geschut op de loopgraaf niet zeer groot wezen, en kon buitendien niet plaats hebben, zonder deze eigendommen te verwoesten en de onzijdigheid, welke tusschen *Holland en België* moest blijven bestaan, als het ware, te schenden. Maar de op-eisching van den chef van het fransche leger, eenmaal gedaan, en het vijandig oogmerk der werkzaamheden aldus erkend zijnde, bestonden deze eerste redenen van verschooning niet meer, en het werd van gewigt, ten einde de inneming der citadel te vertragen, zich hevig tegen de middelen van verwoesting, welke men tegen haar beraamde, te verzetten. Het is echter waar, dat, toen de loopgraaf reeds geopend was, en de aannaderingsgangen meestendeels door de bedekkingen, welke het terrein aanbiedt, verborgen zijnde, het zeer moeilijk was zich tegen hunnen voortgang te verzetten, en men kon, in zeker opzigt, de, tot dit einde verbruikte, munitien als verspild beschouwen; de opwerping

der batterijen konde alleen moeijelijk gemaakt worden door het herhaald gebruik van holle projectiles en vooral van bommen. Het is nogtans waar, dat op den afstand, waarop de batterijen gelegen waren, de worp der mortieren zeer onzeker werd, des te meer daar de belegerde geen uitzigt had, welk hem veroorloofde denzelfen te verbeteren.

Het schijnt zonder twiïfel, dat, behalve deze gronden, nog gewigtigere redenen den generaal CHASSEAU hebben kunnen nopen, zijne eerste verdediging te matigen, en het is redelijk te gelooven, dat hij niet te veel hindernissen aan de aanvalsmiddelen van de veldzijde in den weg heeft willen leggen, uit vrees dat zijn vijand vast besloten hebbende, zich van de citadel meester te maken, en gedrongen deze operatie te eindigen, alvorens het reeds ver gevorderd jaargetij er te veel hindernissen in zoude brengen, eenen tweeden aanval aan de binnenzijde met dien van buiten zoude combineren, hetgeen in zijne magt stond, daar de onzijdigheid der stad onbeslist was gebleven. Eenen aanval op het front aan de stadzijde zoude onvermijdelijk eene spoedigere overgaaf der sterkte ten gevolge gehad hebben, tegen welke men altijd mortier-batterijen aan de buitenzijde had kunnen opwerpen, en dezen aanval had bovendien de flotille en het *Vlaamsche Hoofd* aan eenen volmaakten ondergang blootgesteld. Eenen aanval, uitsluitend aan de veldzijde, was den belegerde des te voordeeliger, wanneer de jammerlijke staat, waarin de fransche soldaten daar verkeerden, in de, door het afschuwelijke weder, hetwelk dag en nacht aanhield, overstroomde loopgraven, langer geduurd had, deze staat de moedeloosheid en de ziekten, welke er het gevolg van zijn, zoude veroorzaakt hebben. Ook is het slechts bij het eerste kanonschot van hunne zijde geschoten, dat de vrolijkheid der fransche soldaten herleefde, en dat het beleg tot toen zoo moeijelijk, van toen af aan het schouwspel ople-

verde van een dagelijks worstelperk van moed en volharding tusschen den belegerde en den belegeraar.

De staat van onzekerheid, waarin de stad *Antwerpen* verkeerde, betrekkelijk de onzijdigheid, welke in zeker opzigt van het eerste kanonschot uit het fort *Montebello* scheen af te hangen, veroorzaakte groote ongerustheden aan de inwoners op het oogenblik, waarop deze groote kwestie scheen beslist te zullen worden. De verhuizing was bij den vermogenden stand algemeen; de winkels bleven gesloten; ieder een was in de afwachting van eene verschrikkelijke gebeurtenis. Deze ongerustheid der gemoederen werd nog vermeerderd door de onvoorzigtigheid van eenige politie dienaren, welke aan verscheidene huizen in verschillende wijken kwamen aanzeggen, dat weldra de fransche batterijen zouden beginnen te schieten, en dat men zich op alles moest voorbereiden.

Zoo de stad van een groot deel harer inwoners verlaten was, werd zij van eene andere zijde later gevuld, door eene menigte nieuwsgierigen, van alle punten van *België* toegesnel, om dit schouwspel, zoo nieuw, zoo ijsselijk en hierdoor zelfs zoo belangrijk, van een beleg en van een bombardement te komen aanschouwen; een schouwspel, waarnaar de nieuwsgierigen niet lang hoefden te wachten, om het in alle zorgeloosheid en in alle belangeloosheid te kunnen genieten, de strijd zich eindelijk bepaaldelijk beperkende tusschen twee vreemde volken. Het eigenbelang maakte van deze gebeurtenis en van deze stemming der gemoederen gebruik; plaatsen aan de ramen, voor gaten en op de daken der huizen, welke uitzigt op de citadel hadden, werden aan de nieuwsgierigen verhuurd. De kleine schouwburg diende, om aan de liefhebbers van alle geslacht, op deszelfs dak vereenigd, een schouwspel te verschaffen van eenen verhevener, en van eenen meer verschillenden aard, dan dat, waartoe het gebouw bestemd was.

Onderscheidene beschikkingen waren in de stad, in

geval van vijandelijkheden, genomen; de chef van den generalen staf des belgischen legers begaf er zich met eenige officieren reeds op den 4 December naar toe; de generaal GOBLER, welke er insgelijks gekomen was, had gelast eene zekere hoeveelheid schanskorven en fascines te vervaardigen, om te dienen voor den aanval, welke het belgische leger aan de zijde van de esplanade zoude geleid hebben, in geval de onzijdigheid der stad, na de opening van het vuur der Franschen, niet ware in stand gehouden.

De belgische kanonniers werden bij hunne stukken, in de batterijen op de werken der stad opgerigt, en bij de bewapende traversen der straten geplaatst, gereed, om op de schoten, welke uit de citadel zouden vallen te antwoorden, zoo als op het oogenblik van de opening der loopgraaf.

Om $4\frac{1}{2}$ uur des morgens van dien dag (van den 4) begonnen de belegeraars den aanval door een hevig gewervuur, komende uit de 2^e parallel tegen het bastion N°. 3 in het fort *de Kiel*.

Om 11 uren des morgens gaf een kanonschot, uit de batterij N°. 6, in het centrum het teeken, en werd terstond gevolgd door een zeer onderhouden vuur uit al de positie-batterijen; dit was het teeken van een *artillerij gevegt*, zonder ophouden gedurende 19 dagen en even zoo vele nachten, met eene van weerszijden opmerkelijke bekwaamheid en moed volgehouden; een gevecht, zoodanig, dat de krijgsgeschiedenis er weinig voorbeelden van oplevert.

De fransche artillerij, begunstigd door de deugd harer stukken, meest alle nieuw, schoot met eene zeldzame juistheid in de schietgaten der citadel. Deze antwoordde in den beginne langzaam, daarna met eene steeds toenemende hevigheid; hare eerste schoten droegen meestal te hoog, doch naderhand verbeterde het schot zich merkbaar. Bij het vallen van den nacht verflaauwde het vuur van weerszijden.

Van eene andere zijde bewerkte de divisie SEBASTIANI, sedert eenige dagen, hare beweging, ter onderschepping der gemeenschap van de citadel, door de *Schelde*. De belgische troepen, welke eenige posten op den linker oever van dien stroom bezet hielden, werden op den 30 November door de Franschen afgelost, en verscheidene detachementen fransche infanterij namen post op de dijken. Den 30, ten 12 uren, zond de generaal CHASSÉ een klein vaartuig van de citadel af, aan boord voerende eenen aspirant der marine en eenige matrozen, om aan zijn gouvernement de depeche over te brengen, bij welke hij het, met het begin der vijandelijkheden, bekend maakte. De aspirant herkende, ter hoogte van het fort de *Peerl*, omstreeks 1,000 man fransche troepen, welke in den ochtend waren aangekomen; hij kwam om 5½ uur te *Bergen-op-Zoom* aan.

Denzelfden dag zond de generaal SEBASTIANI een officier der genie als parlementair, om de forten van het *Vlaamsche Hoofd* op te eischen, om 'zich over te geven. Het antwoord was weigerend even als dat van de citadel.

De Hollanders deden terstond eene sluis in den dijk van *Burght*, een weinig boven het fort van dien naam, springen, om hetzelfde daardoor aan die zijde ongenaakbaar te maken. Niettegenstaande deze opeischung deed het fransche leger naderhand geene poging van aanval tegen de positie van het *Vlaamsche Hoofd*.

Op dat tijdstip was het Hollandsche eskader in de *Schelde* geposteerd als volgt:

De bombardeerkorvet, de *Komeet*, met eene kanonneerboot, bij *Pijp-Tabak*, tusschen het *Noorderfort* en het fort *St. Maria*; voor dit laatste lagen de fregat *Proserpina* en acht kanonneerbooten; eindelijk de fregat *Euridice*, aan welks boord de schout-bij-nacht LEWEE VAN ADUARD was, eene gewapende stoomboot en veer-

tien kanonneerbooten, in het *Willemsreck*, tusschen de forten *St. Maria* en *Liefkenshoek*.

De fransche troepen bezetten den 2 December het fort *St. Maria*, zonder eenigen tegenstand van de zijde van het eskader te ontmoeten. Men begon onverwijd dit fort te bewapenen, hetgeen veel moeilijkheden, wegens de slechte gesteldheid der wegen, aanbod.

De generaal ACHARD liet van zijne zijde door zijne divisie, aan den regter oever der *Schelde*, de onderscheidene posten van *Frederik-Hendrik*, *Kruisschans* en *Philip* bezetten. De afschuwelijke staat der communicatiën, en het volstreckte gebrek aan hulpmiddelen in dat land maakten de bewapening der forten aan dien oever nog moeilijker; een detachement mariniers, onder bevel van een officier der fransche marine, opzettelijk voor deze armementen naar het noorder leger afgezonden, droeg veel bij tot het wel gelukken dier operatiën.

Het eskader trok zich achtereenvolgens, naarmate de batterijen op de dijken hunne stukken geschut ontvingen, tot onder het kanoë van het fort *Lillo* terug; de gemeenschap met de citadel was derhalve onderschept, en bleef slechts met het grootste gevaar voor ligte roeivaartuigen open, welke, onder begunstiging van den nacht en den vloed, de *Schelde* nog onder het hevig geweer- en kanonvuur konden opvaren. Het is aldus dat de kolonel van den generalen staf, baron DE GUMOËNS, en de artillerij-kapitein, VAN RAPPART, met groote moeite doorvoeren en in de citadel op den 5 December, een dag na het openen van het vuur der Franschen, aankwamen. Een aspirant der marine, depeches van de citadel overbrengende, konde naar *Bergen-op-Zoom* komen, alwaar hij aankwam zonder een der manschappen, welke op zijn vaartuig waren, verloren te hebben, niettegenstaande dit met 60 geweerkogels was doorboord.

Men heeft gezien, dat de Franschen hun vuur door 82 stukken in batterij geopend hadden; tegen den avond van denzelfden dag werden er 10 mortieren bij die, welke reeds in batterij stonden, gevoegd, en dit getal werd nog, in den morgen van den 5, met 12 vermeerderd; er stonden derhalve 104 vuurmonden in batterij, waarvan 62 holle projectiles wierpen.

Deze stukken waren op de volgende wijze verdeeld:

		kan. v. 24 §§		kan. v. 18 §§		houwitsers. mortieren.	
Batterij N ^o .	1.	6	«	3	«		
	2.	«	2	2	«		
	3.	4	«	2	«		
	4.	«	3	2	«		
	5.	6	2	2	«		
	6.	«	2	2	«		
	7.	6	2	1	«		
	8.	«	2	2	«		
	9.	«	«	6	«		
	10.	7	«	«	«		
	A..	.	.	.	.	.	10
	B..	.	.	.	.	.	9
	C..	.	.	.	.	.	11
	D..	.	.	.	.	.	10
Totalen		29	15	22	40		

Het vuur der stukken was gerigt als volgt:

Batterij N°. 1. of fort *Montebello*. De kanonnen beschieten onder kernschot de linker face van bastion *Toledo*. De houwitsers ricocheteren gedurende den eersten dag de regter face van hetzelfde bastion; zij zijn op den volgende dag gerigt tegen de keel der lunet *St. Laurent*.

- Batterij N°. 2. Al de stukken ricocheteren de regter face van het bastion *Toledo*.
- Batterij N°. 3. De kanonnen vuren onder kernschot tegen de linker face van het ravelijn van het front 2—5. De houwitsers schieten met ricochet in de rigting der kapitaal van het bastion *Toledo*.
- Batterij N°. 4. Alle stukken ricocheteren de regter face van het ravelijn van het front 2—5.
- Batterij N°. 5. De kanonnen van 24 p beschieten onder kernschot de regter face van bastion *Toledo*. De kanonnen van 16 p en de houwitsers ricocheteren de regter face der lunet *St. Laurent*.
- Batterij N°. 6. Alle stukken ricocheteren de linker face van bastion *Toledo*.
- Batterij N°. 7. De kanonnen van 24 p beschieten onder kernschot de linker face van bastion N°. 3. De kanonnen van 16 p en de houwitsers ricocheteren de linker face der lunet *St. Laurent*.
- Batterij N°. 8. Al de stukken ricocheteren de linker face van het ravelijn van het front 2—5.
- Batterij N°. 9. De stukken vuren in de rigting van de kapitaal van bastion N°. 3.
- Batterij N°. 10. Vier stukken beschieten onder kernschot de linker face van het ravelijn van het front 5—4; en 3 stukken beschieten, op dezelfde wijze, de linker face van de lunet *de Kiel*.

De mortierbatterijen B, C en D vuren in het inwendige der citadel.

De mortier-batterij A heeft geen vuur gegeven, maar men heeft de mortieren, welke er in opgesteld waren, in de meer nabij gelegene batterijen overgebracht, gelijk wij zulks op zijnen tijd zullen aantonen.

Door deze beschikking waren 16 kanonnen en 6 houwitseren tegen het bastion *Toledo* gerigt; 9 kanonnen en 4 houwitseren tegen het ravelijn van front 2—3, en 4 kanonnen en 6 houwitseren tegen de lunet *St. Laurent*.

Gedurende den nacht van den 4, deboucheerde men uit de 2^e parallel, om een logement te maken in de uitspringende wapenplaats van den bedekten weg der lunet *St. Laurent*, na herkend te hebben, dat deze weg niet bezet was.

Het is door de daarstelling der 2^e parallel, dat de aanval op de linker zijde werd bepaald. Deze parallel, voorzien van schietgaten voor tiralleurs, beschermde de achterwaartsche batterijen, en verzette zich tegen alle beproeving, welke den belegerden konde doen, om zich op de flank van den regter aanval te legeren.

Om 7 uren des ochtends, van den dag van den 5, begon het vuur der fransche batterijen wederom; « met « zulk eene hevigheid, » zegt de generaal CHASSÉ, in zijn rapport aan den minister van oorlog, « dat niemand onzer ooit iets dergelijks bijgewoond heeft, » en hij voegt daar bij: « Het vuur blijft met dezelfde kracht « voortgaan, en wij zullen het op dezelfde wijze beant- « woorden. »

Verscheidene stukken werden van weerszijden gedemonteerd. De ramen der vestingaffuiten, waarop de stukken van het fort *Montebello* gesteld waren, werden voor de werking der herhaalde schoten hunner stukken, en werden weldra buiten dienst gesteld; eveneens ging het met de affuiten der houwitseren van de batterij N°. 9; men was genoodzaakt dezelve alle, den tweeden dag van het vuur, te vernieuwen. De ongehoorde menigte bom-

men en granaten, waarmede den naauwen omvang der citadel overladen werd, veroorzaakte, dat weldra meest alle gebouwen der sterkte zwaar beschadigd werden; er ontstond brand in een dier gebouwen, en een bomvrij lokaal stortte dien zelfden dag gedeeltelijk in.

De batterij *Montebello* rigtte een gedeelte van haar vuur tegen de keel en het inwendige der lunet *St. Laurent*. De werking dezer batterij gaf aanleiding tot een bezwaar, van de zijde van den generaal CHASSÉ, welke bleef volharden (echter zonder represaille tegen de stad) het gebruik, hetwelk het fransche leger van dit fort maakte, als eene inbreuk tegen de onzijdigheid der stad *Antwerpen* te beschouwen. De briefwisseling, welke dit voorval veroorzaakte, vindt men onder de No. 5 en 6.

Onder bescherming van dit verschrikkelijk vuur, verbeterde de genie het logement van den bedekten weg der lunet *St. Laurent*, en begon voorbereidselen te maken voor de werken, welke zij zich voorstelde in de contre-garde, welke den hoofdwal der stad dekt, daar te stellen. Sedert de oprigting der 2^e parallel aan de rechter zijde, verontrustte de citadel de werken door infanterijvuur, hiertoe uitgekozene schutters gebruikende, welke zich van buksen, eene groote dragt hebbende en die zeer juist schoten, bedienden. Men heeft deze buksen met de dubbelhaken verward, deze zijn van eene veel moeilijker behandeling, en veroorloven niet een zoo onderhouden vuur. Er waren geene dubbelhaken op de citadel.

De aandacht der nieuwsgierigen, in aanschouwers op de daken van *Antwerpen* vereenigd, weldra door de gelijkvormigheid van den worp der bommen en der kogels vermoed, werd plotseling, in den nacht van den 5, door een hevig geweervuur, in den omtrek der lunet *St. Laurent* opgewakkerd; een onderhoudend vuur, komende van deze lunette en den bedekten weg achterwaarts, verlengde zich redelijk lang. Zie hier, welke

er de reden van was : daar het waarschijnlijk was , dat de geweldige kanonnade van dien dag , gedeeltelijk tegen de lunet *St. Laurent* , voornamelijk uit de batterij *Montebello* , gerigt , eenige bressen aan de keel der lunet had kunnen veroorzaken , wilden de belegeraars van deze omstandigheid gebruik maken , om van deze zijde in dat werk te dringen , ten einde de genie , onder begunstiging van deze beweging , de mogelijkheid te verschaffen , om , door middel der vliegende sape , in den bedekten weg het logement , hetwelk het begin eener 5^e parallel moest wezen , te verlengen . Omstreeks tegen middernacht , begaf zich een sterk detachement van de regter loopgraafwacht naar deze keel , gevolgd door officieren en soldaten der genie , welke ondernamen tot de vliegende sape te komen . De belegerden hielden goede wacht , en een wel onderhouden geweervuur , uit het fort *St. Laurent* en den achter gelegen bedekten weg , noodzaakte van den aanval der keel af te zien , en schielijk op de volle sape terug te keeren ; twee officieren der genie werden bij deze gelegenheid gewond . Bijna op hetzelfde oogenblik slopen een dertigtal Hollanders langs den bedekten weg , ter regterzijde van het fort *St. Laurent* , om het logement in het saillant aan te vallen ; ontdekt voor zij dit logement bereikt hadden , werden zij met de bajonet , door eene kompagnie van de linker loopgraafwacht , terug gedreven . De kompagnie hare vervolging te ver uitstreckende , werd zelve op hare beurt afgewacht en door een hevig infanterijvuur , uit de regter face der lunet gerigt , terug gedreven (*).

Gedurende dat de aandacht van de bezetting door deze schermutselingen , om het fort *St. Laurent* , afgetrokken was , gelukte het haar , de oprigting van een

(*) Het valt op te merken , dat de tijding van de inneming van het fort *St. Laurent* , in den dag van den 6 , half officieel in *Brussel* werd aangekondigd , en bevestigd door personen , den vorigen avond uit *Antwerpen* vertrokken .

logement voor infanteristen, welk in de rechterflank der contregarde van de stad gemaakt werd, te verbergen; dit logement, bestemd, om de dienst van loopgraafkat te verrigten, om in den bedekten weg der citadel te plungeeren, werd in haast volbragt, en verbonden door eene gemeenschap achterwaarts met den oprid, vroeger tegen de linker face der contregarde, voor het vuur der vesting gedekt, daargesteld. Eindelijk deed men tegen over de linker face der lunet eenen gang der 2^e parallel deboucheren, zich rigtende links van het bastion *Toledo*, en bestemd tot begin eener 3^e parallel; men voltrok de vorige gangen, reeds vroeger meer regts geopend, tot aan den bedekten weg der contregarde. Deze werkzaamheden werden hevig beschoten door de artillerij der vesting, welke eenige wanorde onder de werkers en onder de loopgraafwacht veroorzaakte, door de verwondering, welke den soldaten de lichtkogels, tot verlichting van het werk geworpen, veroorzaakten, en welke dikwijls met kleine granaten gevuld waren, om te beletten, dat men zoude naderen, om dezelve uit te dooven.

De belegerden trokken gedurende dezen nacht verscheidene stukken terug, welke op het front, naar de stads zijde gerigt, in batterij stonden, om dezelve in het bastion *Toledo* en in de lunet *de Kiel* te plaatsen, en die gene te vervangen, welke door de belegeringsartillerij gedomonteerd waren geworden.

Deze nacht, van den 5 op den 6, is eene der merkwaardigste van het beleg geweest. Tot toen was de verdediging zwak en gematigd geweest, juist het tegenovergestelde van hetgeen men gewoonlijk in de verdediging der vestingen ziet, waarin het vuur, gedurende de eerste dagen, hevig en bloedig is, gestadig vermindert, naarmate de belegeraar de werken nadert, en somwijlen geheel onbeduidend wordt, wanneer deze op den bedekten weg is gevestigd. Het verlies aan manschappen, tot op dit oogenblik onbeduidend, begon van toen af gevoeliger te worden, en alles liet vooruitzien, dat

de duur van het beleg langer zoude wezen, dan de verdediging der eerste dagen rede had gegeven van te gelooven. Het werd van toen af klaarblijkelijk, dat zonder gunstige en onvoorziene omstandigheden, de aanvalswerkzaamheden met de volle sape zouden moeten plaats hebben. De nacht openbaarde nog eene andere waarheid, welke zich later wel bevestigd heeft, deze is, dat men niet aan, met geweld geleide, aanvallen (*de vive force*) behoefde te denken, maar het beleg methodisch moest leiden; het is dus voornamelijk door de artillerij, dat de sterkte moest bedwongen worden, en de leidingen moesten geen ander doel meer hebben, dan haar spoedig voor den voet der muren te brengen.

De dagen van den 6 en den 7 waren merkwaardig door het verschrikkelijk vuur der belegeraars op de citadel, en door de volhoudende wijze, waarop deze het beantwoordde, de aanvalswerkzaamheden door haar kanonnen gewoervuur belemmerende; het is vooral uit het bastion *Toledo*, dat het vuur gerigt was, hetwelk de aanvallers het meeste verontruste. Het was onmogelijk de stukken te demonteeren, welke onder blindingen geplaatst, zich aan de werking van het ricochetschot onttrokken, en het was voornamelijk van deze stukken, dat de belegerden zich bedienden. Om dat vuur te verdooven rigtte men een grooter aantal schietgaten op dit bastion; en in den nacht van den 6 op den 7, de achtste van het beleg, wierp men eene nieuwe mortierbatterij E op, voor de 1^e parallel, tusschen de batterijen 2 en 3, op den uitersten regtervleugel; men bewapende deze batterij met vier mortieren, getrokken uit de batterij A, en men plaatste bovendien vier mortieren, uit de zelfde batterij getrokken, in het fort *Montebello*. Het vuur, hetwelk alstoen de citadel doorstond, was verschrikkelijk, en ging alles, wat men zich verbeeldde kan, te boven; omtrent 800 bommen, 1,050 granaten en 2,200 kogels werden, in den dag van den 7, tegen de citadel geworpen. Verscheidene bommen gingen over de

citadel heen en vielen in de *Schelde*, eenigen zelfs, als ook eenige granaten, kwamen tot in de stad, alwaar zij eenige menschen doodden of kwetsten. Onder het getal stukken, waarvan de Franschen zich bedienden, en welke veel uitwerking deden, daar zij door de blindeeringen heen gingen, bevonden zich eenige houwitsers van 8 duimen, nieuw model, en van een zeer juist schot; het is waarschijnlijk deze omstandigheid, welke aan de bezetting gelegenheid heeft gegeven te gelooven, dat de fransche batterijen met eenige *Paixhans*-kanonnen, waarvan de generaal CHASSÉ in zijne rapporten meermalen spreekt, gewapend waren. Er bevonden zich bij de stukken, door de Franschen in batterij gesteld, geen een *Paixhans*-kanon.

Dit schrikbarend bombardement van de fransche artillerij liet niet na, weldra groote verwoestingen in de citadel aan te rigten; de gebouwen werden door de kogels en granaten op alle plaatsen doorboord; den grond door de bommen omgeploegd, waarvan de stukken vele soldaten der bezetting doodden en wonden; verscheidene lokalen, bomvrij gewaand, werden doorboord; in den namiddag van den 6 werd het groot rivers magazijn door granaten in brand gestoken; een officier der genie werd er zwaar gewond; in den nacht deed eene bom een kruidmagazijn in de lucht springen; eenige blindeeringen stortten door de bommen bijna in, andere, onder welke de groote blindeering hoort, welke voor hospitaal diende, werden door granaten doorboord; in den dag van den 7 kwam eene dier granaten in de blindeering van het laboratorium, stak de gevulde projectiles, welke er in bewaard werden, aan en rigtte er de grootste verwoesting in. Verscheidene granaten en kogels gingen over de citadel, en kwamen tot in de *Schelde*, de kanonneerhooften beschadigen, welke genoodzaakt werden, in de insnijding en voor het fort *Burght* stelling te nemen. De batterijen van *Hoboken* en van *Burght* begonnen onverwijd op de kanonneer-

booten te vuren; maar aangezien den grooten afstand, kwamen de kogels slechts zelden tot hun doel; deze kannonneerbooten beantwoordden het zelfs niet, en bleven geruste aanschouwers van het gevecht; de twee batterijen, de nutteloosheid van dit vuur inziende, eindigden het weldra.

Elken dag, bij het naderen van den nacht, verminderte het vuur gewoonlijk, en begon wederom bij tuschenruimten; en het was meest altijd om 7 uur des morgens, dat het wederom in al deszelfs hevigheid begon.

Het weder was veranderd, de regen had opgehouden, eene schoone lichte maan veroorloofde niet meer de werkzaamheden aan de waakzaamheid van den belegerde te verbergen. Niettegenstaande deze omstandigheid, en het, steeds en hevigheid toenemende, infanterij-vuur der bezetting, gelakte het echter, in de achtste en negende nachten van het beleg eene 3^e parallel op te rigten, welke van de 2^e uitgaande, op omtrent 480 voeten van den bedekten weg der lunet *St. Laurent*, zich ging vereenigen met de leiding van de contregarde, toen tot het uiteinde der gracht van dat werk gekomen.

Het logement, in den bedekten weg der lunet, was gevorderd tot de 2^e travers, waar men zich voorstelde de nederdaling in de gracht te bewerkstelligen; het gelukte, dit logement tot aan de inspringende wapenplaats van den bedekten weg der lunet te verlengen; deze verlenging moest het begin zijn eener 4^e parallel, door middel van welke men de logementen, op het glacis van den hoofwal daargesteld, met die van het glacis der lunet wilde vereenigen. Eindelijk volmaakte men ten zelfden tijde in de regter flank der contregarde een logement, om er 14 goede schutters in te plaatsen, wier vuur den ganschen bedekten weg van bastion *Toledo* moest plonderen, en welke er aldus den toegang voor het garnizoen van verdedigden. Uit hoofde van de nabijgelegenheid der werken van de citadel, blindeerde men dit logement gedeeltelijk, dat is te zeggen, dat men voor iederen schut-

ter eene soort van dak van fascines maakte, hetwelk ofschoon niet bomvrij, denzelven echter voor de granaten en steenen, welke men tegen hen zoude kunnen werpen, beveiligde. Elke infanterist schoot door een schietgat, stevig van zandzakken gemaakt en met fascines overdekt.

Het valt op te merken, dat de belegerden dit werk geenen tegenstand boden; geen enkel schot werd gelost, om het te verhinderen, en het is slechts toen het geweervuur der tirailleurs zich liet hooren, dat men het vuur op de contregarde begon te rigten.

De citadel ging echter voort eenen hevigen tegenstand aan de voortzetting der werkzaamheden te bieden; het schanstuig en de borstwering van het logement, in den bedekten weg der lunette, werden elk oogenblik door de kogels omvergeworpen. Gedurende den nacht van den 7, liet de belegerde den linker tak van den bedekten weg van het ravelijn door infanterij bezetten, en rigtte een wel onderhouden en gestadig geweervuur op de saven. Hij plaatste in het bastion *Toledo* eenen houwitser, welke gezamenlijk met 15 *coehoorn-mortieren* (*) den belegeraar noodzaakten, zijne werkzaamheden, voor den bedekten weg der contregarde, gedurende den dag van den 7 te staken.

Behalve deze kleine projectilen, veronttrusten de bommen, voornamelijk uit het bastion N°. 1. en de courtine, aan de stadszijde, geworpen, de sape, gedurende den nacht van den 7 op den 8, op eene buitengewone wijze.

(*) Deze mortieren worden aldus genoemd, omdat het COEHOORN is, welke dezelve uitgevonden heeft, en, bij de belegering van Grave, in 1674, gebruikt heeft. Hij had ze bestemd voor den aanval, maar men heeft er later een menigvuldiger gebruik voor de verdediging van gemaakt. Deze stukken zijn kleine koperen mortieren, op een houten blok geplaatst, en, dienende, om kleine granaten van 13 duimen middellijn, welke na hunnen val barsten, te werpen. Een soldaat kan gemakkelijk een dier stukken transporteren, plaatsen, bedienen en rigten. Daar waren er 31 in de citadel, alwaar men er, met goed gevolg, een menigvuldig gebruik van maakte.

Aan al deze middelen van verdediging voegde de belegerde er nog die bij, van kleine uitvallen of *coups de mains*, tegen de sapen-hoofden beproefd, om dezelve te verontrusten en te vertragen. In denzelfden nacht vertoonden de belegerden zich tot twee verschillende malen in den regter tak van den bedekten weg der lunet *St. Laurent*, om het logement in het saillant te entrusten; zij lieten 2 man op de plaats liggen.

De belegeraars hielden niet op, eene groote menigte projectiles in het inwendige der citadel te werpen. Op den dag van den 8, tegen twaalf uren, ontstond er brand in de groote kazerne, welke geheel afbrandde; al de gebouwen, met uitzondering van het groote kruidmagazijn, waren overal met bommen en kogels doortrokken, en begonnen meest allen in te storten; eenige bomvrije lokalen hadden reeds onder de herhaalde werking dezer projectiles gebogen. De troepen, welke er in gelegeerd waren, zochten hunne toevlucht in de poternes; in dien dag van den 8 werd de kelder van de groote kazerne, welke men velstrekt bomvrij waande, en waarin het grootste gedeelte der bezetting logeerde, op sommige plaatsen doorschoten, en stortte in. Deze rampspoedige gebeurtenis werd gevolgd van den val van nog eenen anderen kelder, de laatste toevlucht der troepen. Van dat oogenblik af aan, bleef er niets meer over, dan de poternen en de gemeenschappen in de bastions, en het gedeelte der bezetting, dat niet in dienst was, te huisvesten; het bevond er zich zoodanig ingedrongen, dat het grootste gedeelte er zich staande in moest houden, terwijl hunne kameraden, er zittende of liggende, een oogenblik rust genoten. Deze lokalen waren door hunne stevigheid, de oudheid hunner bouwing, en door de massa aarde, waarmede zij overdekt waren, genoegzaam tegen den val der bommen verzekerd; maar zij waren niet gansch voor de enfileerschoten beveiligd, en het was grootelijks te vreezen, dat hunne ingangen aan den buitenkant door de

granaten zouden geënfleerd worden; het valt ligt zich de ijselijke uitwerking voor te stellen, welke deze projectiles in eene, zoo opeen gedrongene, massa menschen zouden uitgeoefend hebben.

De bommen en granaten gingen voort de grootste verwoestingen op de citadel uit te rigten, en de blinderingen sterk te beschadigen. Eene bom deed den ingang van het kleine geblindeerde kruidmagazijn, in het bastion N°. 1., instorten; door de tegenwoordigheid van geest, bewaarde een kanonnier het zonder twijfel voor eene uitbarsting; hij sprong in het inwendige van het magazijn, stopte er spoedig den ingang van en wachtte aldus het springen van de bom af.

De tiende nacht des belegs, van den 8 op den 9 December, was een der bloedigste voor de belegeraars. « Nimmer nog, » zeide de generaal HAXO in zijn dagboek, « is het vuur der citadel zoo hevig geweest; de kogels, de bommen, de granaten, de blikken doozen, en het infanterie-vuur hebben onze sappen-hoofden zeer gehinderd. » Het schanstuig van de sappen-hoofden, welke langs het glacis der lunet vorderden, werd gedurende dien nacht tien maal door de kogels omvergeworpen, en tien maal wederom op zijne plaats gezet; de bommen sprongen van alle zijden langs de tirailleurs, en midden in de loopgraaf wacht; de kleine coehoorn granaten regenden aan alle zijden, en vooral in leidingen voor de contregarde. Dit vuur kwam voornamelijk uit de regter face van het bastion *Toledo*, uit de regter flank van bastion N°. 1. en uit de linker flank van bastion N°. 3. De lunet *St. Laurent* onderhield een aanhoudend buksenvuur, als ook de bedekte wegen, achterwaarts gelegen.

De sappeurs, welke de sappen-hoofden leidden, werden genoodzaakt, zich tot de diepte eener Nederlandsche el in te graven, hetwelk den voortgang van het werk op eene zonderlinge wijze vertraagde.

Men kreeg bij deze gelegenheid de ondervinding, dat

de kurassen waarmede de sapeurs gewapend zijn, hen wel voor de gewone geweerkogels beschutten, maar onvoldoende zijn tegen het schot der buksen.

Het verlies aan dooden en gekwetsten vermeerderde gedurig; maar de volharding en de standvastigheid der soldaten weerstonden alle proeven: zij bleven met moed en standvastigheid aan het ijselijke vuur blootgesteld, waarmede men niet ophield hen te overladen. De beste middelen werden aangewend, om hulp aan de gekwetsten te geven; men droeg ze weg op handburries met een laken overdekt, en gedragen door manschappen, uitsluitend voor die dienst bestemd, welke hen naar de loopgraaf ambulances, en van daar naar het hospitaal van *Antwerpen* bragten.

Gedurende deze ijselijke nacht, maakten de aanvalswerkzaamheden bijna geene vorderingen, niettegenstaande de pogingen der genie-officieren, waarvan een kapitein gewond werd. Men volmaakte echter de geblindeerde afdaling van de gracht der lunet, reeds den vorigen nacht, voor den overgang der mineurs, begonnen.

Om zich met meer kracht aan dit, steeds wederom opkomend, vuur, niettegenstaande de stukken, welke men dagelijks demonteerde, te verzetten, bewapende men in den volgende nacht, de elfde van het beleg, eene batterij G en N°. 11, tusschen de 1^e en 2^e parallel, en voor de batterij N°. 6, op de kapitaal van het fort *St. Laurent*; men plaatste er vier stukken van 24 ff en zes mortiers, getrokken uit de batterij C; in den volgende morgen voegde deze nieuwe batterij haar vuur bij dat der overige batterijen, de stukken van 24 ff de regter face van bastion *Totodo* onder kernschot beschietende. Deze bewapening had met de grootste moeite plaats; de artillerie moest nogmaals ongedekt langs den weg, welke langs de linker batterij gaat, heentrekken, daar zij niet in de overstroomde loopgraven konden gaan. Om den voortgang der werkzaamheden te beschermen, en het geweervuur van den belegerde te beantwoorden, maakte

men drie detachementen der beste schutters, welke men onder de belegering-troepen uitzocht; één dier detachementen werd geplaatst in het daargestelde logement op de contregarde; een ander in de gangen van den bedekten weg dier contregarde, en het derde in het logement van het saillant van den bedekten weg der lunette en in de 5e parallel. Onder begunstiging dier tirailleurs, welke de aandacht van den belegerde tot zich trokken, en hem een gedeelte van zijn vuur naar de contregarde deden brengen, maakten de werkzaamheden van de 4^e parallel groote vorderingen. Dit werk werd buitendien door eenen zwaren nevel begunstigd, welke veroorloofde een groot deel met de sape te maken; de belegerings-artillerie bedekte wederom, door een zeer onderhoudend vuur, de werkzaamheden van dien nacht.

De belegerde antwoordde steeds, maar met minder goed gevolg, en met minder hevigheid, dan den vorigen nacht; hij bediende zich toen voor de eerste reis van eenen kogelmortier, welke eenige uitwerking deed. (*)

Geholpen door de nieuwe batterij, welke men gedurende den nacht bewapend had, verdubbelde het vuur des belegeraars in werkzaamheid bij het aanbreken van den dag en bleef aldus, gedurende den ganschen dag, met de grootste hevigheid volhouden. De blindeeringen, welke tot nu toe weêrstaan hadden, begonnen te wijken; de bomvrije keukens konden niet meer dienen. De blindeeringen, onder welke de kanons of mortieren waren geplaatst, minder oppervlakte aan de werking der bommen aanbiedende, bleven voor een groot gedeelte weêrstaan, ofschoon zij door de bommen en granaten sterk beschadigd waren. — Tien vuurmonden en vijftien affuiten waren, sedert het begin van het vuur, reeds buiten

(*) De kogel-mortiers verschillen weinig van de andere mortieren wat hunne constructie aangaat; zij dienen, om projectiles van alle kaliber en voornamelijk uitschot, of waarvan het kaliber het gebruik met de stukken in batterij niet toelaat, te werpen.

dienst gesteld, en het werd niterst moeijelijk dezelve te vervangen. Het verlies der bezetting begon gevoelig te worden; de zwaar gekwetste soldaten werden in de blindering van het hospitaal opgenomen, alwaar, uitgestrekt op bedden op den grond geplaatst, deze ongelukkige amputatiën bij het onzekere licht der kaarsen moesten ondergaan, welke slechts een treurig licht in dit naauwe en, van lucht beroofde, lokaal verspreidden. Het scheepsvolk der kanonneerbooten, bragt de gekwetsten en vervoerbare zieken naar het *Vlaamsche Hoofl* over, alwaar zij betere hulp vonden. Deze matrozen werden ook gebruikt, om de gekwetsten, in de buitenwerken en gedurende de uitvallen op te zamelen.

De leidingen in den bedekten weg der contregarde, tot aan het uiteinde der gracht van dit werk gekomen zijnde, en de belegeraar, in den avond van den tienenden, voorbereidselen makende, om eenen gang naar de linker inspringende wapenplaats daar te stellen, liet de bevelhebber der citadel eenen uitval doen, om te trachten deze werken te vernietigen: een detachement van zestig man, onder bevelen van eenen kapitein en eersten luitenant, en gevolgd door een detachement sappeurs en werkers, door een officier der genie geleid, trokken uit door den bedekten weg, van het bastion *Toledo*; vielen de sapen-hoofden aan; en bleven lang genoeg meester van de loopgraaf, om de sape over eene lengte van zestig voeten te vernielen, en om zes coehoorn-mortiers, welke de belegeraars op die plaats hadden gesteld, om ze tegen over die der vesting te plaatsen, te nemen en in het water te werpen. Twee kompagnien der loopgraafwacht noodzaakten hen eindelijk, in de citadel terug te keeren. De kapitein, bevelhebber van het detachement, werd doodelijk gewond, de luitenant sneuvelde, acht mannen werden gekwetst en een gevangen genomen.

In dien zelfden nacht en gedurende dien aanval, werd eene tweede opene nederdaling, voor het overtrekken

van den bedekten weg, voor het fort *St. Laurent* en digter bij het saillant gemaakt; een officier en eenige mineurs, door de geblindeerde nederdaling gaande, doortrokken de gracht op een vlot van balken, van een klein epaulement voorzien, ten einde te beginnen den muur van dit fort bij het saillant te openen, en er eene mijn in te maken, om eene bres daar te stellen.

Deze poging was vruchteloos; men liet de mineurs den volgenden nacht de gracht andermaal overtrekken; zij openden toen den muur, door middel van eene met kruid gevulde bus (*) en gingen toen taksgewijs onder de gewulven; de muur bestond uit eene opvolging van gewulven, door regte voetstukken ondersteund, en eindigende door een sterk massif van metselwerk aan het saillant. De mineurs werkten aan de voorbereidselen der mijn, gedurende den ganschen dag van den 12.

In den twaalfden nacht des belegs, wierp men eene nieuwe batterij H, aan het regter uiteinde der 2^e parallel, op, men bewapende dezelve den volgenden nacht met mortieren, uit de batterij C getrokken. Men plaatste insgelijks vier andere mortieren in het fort *Montebello*. Deze batterij van acht mortieren is in de rapporten door de letter F aangeduid.

In de twaalfde en dertiende nachten van het beleg, gelukte het de genie, de regter en linker uiteinden van de 4^e parallel te vereenigen, het logement van den bedekten weg der lunet met de leiding voor de linker face van bastion *Toledo* verbindende. Deze parallel werd terstond van infanterij-schietgaten en van banketten

(*) Deze is eene soort van gegoten pot, in de gedaante van eenen afgeknotten kegel, met kruid gevuld; men bevestigt hem op een zwaar stuk hout, en hangt hem tegen eenen muur, eene poort of elk ander voorwerp, welk men wil laten instorten, en men steekt denzelfden aan door een zandgat, in het bovenste gedeelte van den kegel gemaakt.

voorzien, om er eene soort van wapenplaats van te maken, bestemd, om door infanterijvuur de bekrooning, welke men zich voorstelde op den bedekten weg van bastion *Toledo* te maken, te beschermen. De voleinding dezer parallel werd sterk verhinderd door de bommen, welke de belegerden zonder ophouden, gedurende twee nachten, wierpen. Meerdere dier bommen vielen bij het vlot der mineurs, alvorens zij onder het gewelf waren gekomen, en kwetsten verscheidene hunner.

De grachten der citadel, door eenen steenen beer, tegen over de courtine van het front 1—2, van die der stad gescheiden zijnde, beraamden de belegeraars het ontwerp, om de grachten der citadel droog te maken, door dezen beer te breken, ten einde het water, naarmate het door de sluis der citadel, tegen over de *Schelde*, zoude komen, in de stads grachten te laten uitloopen. De uitlating door dezen beer veel aanzienlijker zijnde, dan die van den ingangssluis der citadel, en de grachten der stad eene groote ontvouwing en eene groote breedte hebbende, konde men, wanneer men de sluis aan de *Slijkpoort*, ten noorden der stad, tegen den vloed dicht hield, beletten, dat het water merkbaar in de grachten der citadel aanwies, en aldus door de waterleiding der lunet of door middel van de doorzeiging de vermindering van het water in de gracht van de lunet te verkrijgen. Om tot dit resultaat te geraken, begon men met de stadsgrachten droog te maken, en dezelve op sommige plaatsen te verdiepen, ten einde hun eenen gemakkelijken afloop te verschaffen, en men opende tevens eene ontlasting in eenen polder, beneden de stad. In den nacht van den 10 op den 11 bezweek de beer door de drukking van den last van het water der grachten van de citadel, en liet eenen genoegzamen doortogt voor het water, zonder dat men genoodzaakt was geweest, denzelven te ondermijnen, of bres op hem te schieten, zoo groot was de oudheid van dit werk. De grachten der citadelle bevonden zich derhalve zoo weinig water

op te houden, dat het misschien mogelijk werd, dezelve bij ebbe over te trekken. Deze omstandigheid, welke de citadel van een voornaam middel van verdediging beroofde, konde dezelve buitendien in een groot gevaar brengen; want de revetementen der lage flanken, slechts eene hoogte van 10 à 12 voeten, en het ravelijn voor de hulppoort geen en escarpe muur hebbende, bevond zich de citadel blootgesteld of konde denken blootgesteld te zijn aan verrassingen, des te meer te vreezen, daar de nachten duister waren geworden, en het aanhoudend vuur der belegerings-artillerij de bezetting noodzaakte steeds in de beschuttingen te blijven.

Om deze toegangen te bewaken, plaatsten de belegerden wachten onder blinderingen, tegen de lage flanken der uitwendige bastions, op eene soort van berm, welke het metselwerk der profils dier bastions omringt, opgesteld.

De verlaging van het water in de grachten had nog een ander nadeel voor de citadel: het watervlak van het welwater der putten, voorheen door den tegendruk van het water der gracht tot op zekere hoogte gehouden, zakte bij iedere ebbe; het zoute water drong in eene meer of mindere hoeveelheid in de putten, en het drinkbaar water werd weldra zeldzaam en ongezond.

De mineurs, overeengekomen zijnde, drie ovens achter de escarpe der lunet te maken, werd bepaald, dat men deze mijnen in den veertienden nacht van het beleg zoude doen spelen, ten einde zich, zonder verder oponthoud, van het fort meester te maken.

De artillerij ondersteunde dezen aanval door eene verdubbelde kanonnade en bombardement; het vuur, gedurende den nacht tegen de citadel geopend, was zoo hevig, « dat het, » zegt de generaal CHASSÉ in zijn rapport, « in kracht en in levendigheid alles overtrof, « wat wij tot dien dag nog kenden; men merkte op, « dat op een zelfde oogenblik 12 à 14 bommen zich in « de lucht bevonden; dat vuur, » vervolgt hij, « heeft

« de grootste verwoestingen aangerigt, en den grond zoo-
 « danig omgewoeld, dat men er slechts met de grootste
 « moeite kon over heen gaan, zoodanigerwijls, dat het
 « transport der munitiën en de verplaatsing der stukken
 « uiterst moeilijk en somwijlen geheel onmogelijk wer-
 « den. Wij zullen hier bijvoegen, dat, gedurende dien
 nacht, het gewelf van het groote kruidmagazijn bescha-
 digd werd; de beschuttingen, waarachter zich de bezet-
 ting geborgen had, begonnen te wijken, en de ingang
 dier lokalen door den val der puinen verstopt te gera-
 ken. In de vier en twintig uren, van den 13 op den
 14, deed de fransche artillerij 3,700 schoten, waarvan
 1,550 bommen, 720 granaten en de overige kogels van
 24 en 16 p.

De belegerden voorzagen echter sterk de banketten
 der lunet en de achterwaartsche bedekte wegen, en
 verwisselden een aanhoudend geweervuur met de loop-
 graafwacht, in de 4^e parallel gesteld. Ten gevolge van
 de daling van het water in de gracht der citadel, het
 zij, dat de belegerden de waterleiding in de keel der
 lunet hadden geopend, hetzij, dat er werkelijk eene
 doorzijing had plaats gehad, het water dier gracht
 waterpas gedaald zijnde, sloeg het vlot om, en raakte
 vast in het slijk; er waren groote moeite en veel volk
 noodig, om het wederom vlot te krijgen; men maakte
 zelf een tweede transport-vlot. Deze manoeuvre trok
 een hevig geweer- en granatenvuur op de werkers.

Het schijnt deze omstandigheid te wezen, welke,
 hierbij gevoegd, dat de overtocht der gracht nog niet
 voorbereid was, belette, dat het vuur der mijnen niet,
 gelijk men zulks van meening was, plaats had.

Ter regter zijde van den aanval waren de bele-
 geraars, gedurende dien nacht, gelukkiger; zij kwamen
 overeen, de bekrooning van den bedekten weg van bastion
Toledo, op eene lengte van 120 voeten, omtrent langs
 den linker tak te maken; dit werk werd verontrust door
 de steenen, welke de belegerden toen voor de eerste

maal, gedurende het beleg, wierpen; deze bekrooning werd bestemd voor het geweervuur tegen den regter tak van den bedekten weg.

De aanval der lunet *St. Laurent*, zoo dikwerf voorgenomen, had eindelijk den volgenden nacht, den vijftienden van het beleg, plaats.

Tegen den avond verzamelde men in de 2^e parallel voor het saillant der lunet eene groote menigte fascines en zandzakken, ten einde de gracht te dempen, hetwelk op eene vrij groote uitgestrektheid uitgevoerd werd; men deed de mineurs de gracht overtrekken, beladen met verscheidene 100 ponden kruid, en zandzakken, om de mijn te laden en te stoppen. Terwijl zij dit werk uitvoerden, werd een hevig geweervuur uit de 3^e parallel tegen de lunet geopend, welke van hare zijde er even hevig op antwoordde, van tijd tot tijd, eenige granaten werpende. Eindelijk, tegen twee uur des morgens, trokken de troepen uit de 3^e parallel in de 2^e terug, en de mineurs trokken de gracht over, na de mijn te hebben ontstoken. De uitbarsting, welke eenige oogenblikken daarna plaats had, en door eene tweede uitbarsting gevolgd werd, waarschijnlijk veroorzaakt door de ontbranding der projectiles en der munitiën, in het magazijn van het saillant der lunet geplaatst, had al het gewenschte gevolg: het massif van den hoekmuur van het saillant werd geschokt, en geheel afgescheiden; de rechte voeten en de gewelven stortten in, en met hunne puin vulden zij een gedeelte der gracht; de schudding was niet groot, maar de fascine-brug werd overstroomd; een gedeelte van het logement van den bedekten weg omvergeworpen, en de loopgraaf, door den tegendruk van het water, op eenen verren afstand geïnuundeerd. Men zette achtereen de handen aan het werk, om deze kleine onheilen, onder het geweervuur, hetwelk nog uit de lunet gerigt werd, ende keten van werkers, welke de fascines voortbragten, een oogenblik deed aarzelen, te herstellen; maar de tegenwoordigheid van

geest van een serjant der sapeurs, welke zich aan het hoofd van het werk plaatste, herstelde er weldra de orde.

Toen de facinebrug hersteld was, herkenden een officier en een onderofficier der genie de bres en bevonden haar bruikbaar. De keur-compagniën van het 65 regiment waren in de loopgraaf, beschikt, om in de lunet te dringen; een detachement van veertig man, door een bataljons-chef geleid, trok de gracht over en beklom de bres; 2 detachementen, elk van 25 grenadiers, voorafgegaan van mineurs, ladders van twintig voeten lengte dragende, gingen achter het fort om door de keel, en klommen, door middel dier ladders, op het terreplein der flanken van de lunet.

De bezetting van het fort bestond uit eene kompagnie infanterie met 3 kanonnières en 2 handlangers; de kapitein was den vorigen avond gewond, en naar de citadel overgebracht geworden; de luitenant, welke in zijne plaats bevel voerde, had de uitgangs-barrière gesloten, en de sleutels aan den serjant ter bewaring gegeven.

Het schijnt, dat de uitbarsting invloed heeft gehad op den geest der bezetting, welke geen wederstand bood; een gedeelte der soldaten vlugtte op de aannadering der Franschen, over de barrière en door de bressen van den keelmuur klimmende, en redde zich in de vesting. De aanvallers losten geen enkel geweer-schot; eenige bajonetsteken werden alleen aan de eerste manschappen toegebracht, en twee of drie Hollanders werden op den wal gedood of gekwetst; de overigen stonden met het geweer in den arm op het terreplein. De luitenant gaf den Franschen officier zijnen degen over, zeggende: « Gij kunt met mij doen, wat gij wilt, maar spaart deze manschappen. » Zij werden, ten getalle van omtrent zestig, krijgsgevangen gemaakt; gedurende de beweging gelukte het de tweede officier van het detachement, door de caponnière te vlugten en in de citadel te komen.

Men vond in de lunet een kanon van 6 $\frac{1}{2}$, een houwitser en twee Coehoorn-mortiers. Men heeft, na de overgaaf der citadel, geweten, dat deze sterkte onvoorzien was van de noodige voorwerpen voor de mĳnwerken; en dat haar zelfs kundige mineurs ontbraken. Deze omstandigheid kan hebben toegebracht tot de werkeloosheid, waarin de genie der vesting is gebleven, gedurende dat de vijandelĳke mineur aan het revetement der lunet bezig was. De tegenwoordigheid van het detachement, welk de lunet bezette, zonder krachtdadige middelen ter verdediging van de bres te hebben aangewend, schĳnt de Franschen de daarstelling van een logement in dit fort verligt te hebben, omdat zij de werking van de batterĳen der vesting onzijdig maakte. Eenige manschappen, door een kundig onder-officier geleid, waren voldoende geweest, om de komst van den vĳand op de bres te waarschuwen. De Franschen waren dan door het vuur der achtergelegene werken ontvangen geworden, hetgeen hen waarschĳnlijk zoude verhinderd hebben, zich voor den dag in de lunet te vestigen.

Na den terugtogt der gevangenen werden de troepen, welke den storm gewaagd hadden, weldra gevolgd door een detachement sapeurs, welke een logement in het saillant der lunet, onder het vuur, waarmede men niet lang talmde, uit de vesting op dit punt te rigten, daarestelden. Een 2^e logement, langs de gracht gaande, werd ten zelfden oogenblik met de 4^e parallel aan de keel der lunet gemaakt; voor den dag was men in deze twee logementen gedekt. In denzelfden nacht, en gedurende de toebereidselen van den storm der lunet, had men nog, onder een hevig vuur der citadel, de bekrooning van den bedekten weg, voor het bastion *Toledo*, tot aan de 2^e travers verlengd.

Het was den 14 December, na vĳftien dagen geopende loopgraaf, dat de lunet *St. Laurent* in de magt der belegeraars viel; zij had gedurende al dien tijd magtig tot de verdediging bĳgedragen door het tirailleur-vuur,

hetwelk zij, zonder ophouden, tegen de aannaderingen van den belegeraar onderhield, en door het revers, hetwelk zij op de leidingen naar het aanvals-bastion nam; zij was hevig beschermd geworden door het kanon van bastion *Toledo*, en het is voornamelijk aan de werking van dit kanon, dat men de traagheid in den gang der werken op het glacis moet toeschrijven. Echter is het veroorloofd te gelooven, dat den stouten en weinig omzigtigen gang, waarmede men in den bedekten weg en op zijn glacis was gekomen, alvorens het vuur van het bastion *Toledo* genoegzaam uitgedoofd was, tot welken gang men in eenige opzigten gemagtigd scheen door de geringe hevigheid van het vuur, in het begin des belegs, heeft ook sterk tot de vertraging, welke deze werkzaamheden hebben ondervonden, bijgedragen.

Het bezit der lunet was noodzakelijk voor de vorderingen van het beleg; zonder haar was het onmogelijk, de contra-batterij voor bastion *Toledo* op te rigten, en de belegerden van den bedekten weg voor het ravelijn te verdrijven. Zoo lang de lunet in de handen der belegerden was, konden deze, door het regter glacis van dat fort, de linker flank der 3^e. en 4^e. parallel veront-rusten, of zelf door het saillant van den bedekten weg van het ravelijn deboucherende, zich op den regter flank en het centrum der werken begeven. Na de neming der lunet, was hun dezen toegang op de werkzaamheden geheel verboden; gedomineerd door de logementen, welke men er in vervaardigde, en door die der contregarde, konden zij zich niet meer in massa in den bedekten weg vertoonen, en er niet meer aan denken, om uit de sterkte te komen; zij moesten zich voortaan bepalen tot de verdediging van elken duim gronds. Bij de in bezit neming der lunet *St. Laurent* begon ook eene andere periode van het beleg.

Gedurende dat de aanval en de verdediging der citadel zich met zoo veel volharding voortzette, hadden er aan de *Schelde* gebeurtenissen van minder aanbelang plaats, van welke het echter noodzakelijk is verslag te doen. De forten *Lillo* en *Liefkenshoek* vermeerderden de inundatiën, waarvan zij reeds omringd waren, en welke dezelve geheel ongenaakbaar maakten. Eenige schermutselingen hadden om deze forten plaats, bij gelegenheid van eenige uitvallen, welke de bezettingen deden, om de huizen te vernielen, welke de werking hunner artillerij konden hinderen. Het Hollandsch eskader had zich achtereenvolgens, tot onder het kanon van *Lillo*, terug getrokken, naarmate de Franschen de forten, welke zij aan beide oevers van den stroom bezet hadden, bewapenden. Maar toen de bevelhebber van dit eskader de zekerheid had verkregen, dat het doel der fransche troepen was, om de gemeenschap met de citadel door middel der rivier te onderscheppen, vereenigde hij eenige vaartuigen, om te trachten de Franschen uit de punten, welke zij bezet hadden, te verdrijven. Den 6 December hadden eenige kanonneerbooten, met het fort *St. Maria* een gevecht, welk zonder uitwerking was. In den dag van den 8 vertoonden zich een fregat, een korvet en twaalf kanonneerbooten voor het fort *Frederik-Hendrik*; zij eischten den officier, welke er bevel voerde, zich terug te trekken, en op zijne weigering, openden zij op het fort een onderhouden vuur, onder welks begunstiging de Hollanders eene landing beproefden, met oogmerk, om eene doorsnijding in den dijk te maken en dit fort aldus afzonderlijk te stellen. Zij werden door het geweervuur der, achter de dijken gestelde, fransche troepen ontvangen, en genoodzaakt zich wederom in te schepen. Na deze vruchteloze poging trok het eskader weder naar *Lillo* terug.

Den 12 December kwam een eskader, bestaande uit

een fregat, een korvet, een bombardeerkorvet en verscheidene kanonneerbooten, voor de *Kruisschans*, welke met eenige kanonnen en twee houwitsers bewapend waren, ankeren. Er ontstond eene hevige kanonnade tusschen de schepen en de fransche artillerij, terwijl het fort *Lieftenshoek*, op den linker oever zijner zijde, bommen tegen de fransche positiën van den regter oever wierp. Er ontstond, door middel eener granaat, brand op de fregat, maar werd weldra gebluscht; eene andere granaat deed den schout-bij-nacht, LEWE VAN ADUARD, sneuvelen, en het eskader trok nogmaals naar *Lillo* terug, zonder de Franschen van de *Kruisschans* te hebben kunnen verdrijven; den volgende morgen kwamen zeven kanonneerbooten in den polder, welke de inundatie van *Lillo* maakten, om door hun vuur de dijken, welke naar dit fort leiden, te beschermen.

TWEDE PERIODE DES BELEGS.

Sedert den dag, waarop de aanvalswerkzaamheden tot den voet van het glacis der lunet *St. Laurent* waren gekomen, tot die van de overmeestering dier lunet, was het weder over het algemeen schoon geweest, niettegenstaande den dikken nevel, welke gedurende eenige dagen geheerscht had; eene ligte vorst had den grond zelfs harder en het verblijf in de loopgraven minder moeilijk, dan in de eerste dagen van het beleg, gemaakt. Maar de regen begon daarna wederom dikwijls in overvloed te vallen; ofschoon de aannaderingen toen reeds op een hooger en zandiger terrein waren gekomen, vervulde de dooi de loopgraven weder met slijk, en maakte er den doorgang uiterst moeilijk.

Het vuur der fransche batterijen, hetwelk den dag

en den nacht, welke de inneming der lunet voorgingen; uiterst hevig was geweest, verminderde aanmerkelijk den dag van den 14; de voornaamste pogingen der belegeraars strekten zich uit, om zich terstond op eene vaste wijze in dit werk te vestigen. In den nacht van den 14 op den 15, de zestiende van het beleg, rigtte men derhalve een logement aan het uiteinde der linker flank van de lunet op, hetwelk men verbond met dat van het saillant, door middel van eene leiding, in regte lijn langs het koord der linker face tot den schouderhoek trekkende, en zich van daar zig-zag's gewijs langs de flank rigtende. Deze zonderlinge beschikking was begunstigd door de afwezendheid van een flankement op de face der lunet.

Men begon denzelfden nacht de opwerping der bresbatterij in de bekrooning van den bedekten weg der linker face van bastion *Toledo*.

De belegerden hadden eenen mortier in het bastion N°. 7, en eenen anderen in het bastion N°. 2 geplaatst, beide op kleine worpsverheid tegen de werken, welke op het glacis gemaakt werden, vurende; deze mortieren bragten eene groote uitwerking te weeg, en maakten deze werkzaamheden uiterst moeilijk. Bij dit vuur voegde zich dat van de linker flank van bastion N°. 3; de stukken, onder de blindering dezer flank geplaatst, werden door de fransche artillerij gedemonteerd; maar de belegerden waren in staat deze batterij, gedurende den nacht, op nieuw te bewapenen.

Eene wacht was geplaatst in den gepalissadeerden tambour van den bedekten weg des ravelijns, en langs de cremaillere van den regter tak; maar in den dag van den 15 werd dezen, door de bommen en granaaten der belegeraars, genoodzaakt, dezelve met verlies van eenige dooden te verlaten; zij plaatste zich toen in de regts inspringende wapenplaats, en de belegeraars de palissadering van den tambour in het saillant, door middel van met kruid gevulde zakken, hebbende doen

springen, drongen zij in den bedekten weg. Deze genoodzaakte terugtogt der belegerden veroorloofde de achter gelegene werken, hun vuur op de leiding, langs de caponnière daargesteld, te rigten; de stukken der linker flank van het fort *de Kiel* schoten hevig in deze zigting.

De groote uitsprong van het ravelijn moest de opwerping der contra-batterij zeer moeilijk maken: de belegeraars besloten derhalve zich van dit ravelijn meester te maken, zijnde eenen geweldigen aanval op dit werk, wegens de geringe breedte van zijne gracht, de geringe diepte van het water, vooral wegens de afwezigheid van alle bekleeding, uitvoerbaar.

Om deze onderneming te ondersteunen, begon men met de oprigting van twee nieuwe batterijen, de eene in de linker inspringende wapenplaats der lunet *St. Laurent*, van vier stukken van 16 ff , waarvan twee gerigt tegen het ravelijn en twee tegen het bastion *Toledo*; de andere in de 5^e parallel ter regter zijde van de vorige, en bewapend met vier mortieren, uit de linker batterijen getrokken, en uit drie steen-mortieren, om steenen in het ravelijn te werpen.

Men ondervond de grootste moeilijkheden voor de opwerping en bewapening dezer batterijen, welke met hevigheid door het vuur der vesting beschoten werden; in den nacht van den 15 op den 16, de zeventiende van het beleg, begonnen, openden zij hun vuur den 17 des morgens om acht uren.

In den nacht van den 15 op den 16 had men gewerkt, om op de linker flank der contregarde eene batterij, werpende haar vuur op de courtine 1—2 en op den beer, welke de grachten der stad van die der citadel scheidt, op te rigten, ten einde dezen reeds, sedert den nacht van den 10 op den 11, instortenden beer geheel te vernielen, en elders eene grootere waterontlasting te bewerken; deze batterij, met drie stukken van 24 ff bewapend, opende haar vuur in den morgen van den

16; zij vuurde slechts eenige uren, en liet zich daarna, tot aan het eind van het beleg, niet meer hooren. De opwerping dezer batterij op de contregarde, haar vuur op de courtine rigtende, had mogelijk ook wel ten doel, de belegerden te doen denken, dat men eene tweede bres en eenen overgang van de gracht aan de courtine zoude daarstellen, ten einde, in geval het bastion van aanval sterk verschanst zoude zijn, vrij in de citadel in te dringen; misschien was het ook werkelijk de gedachte van den, het beleg voerenden, generaal, aangezien men later eene leiding voor eene nederdaling bij den beer, aan het uiteinde van de linker inspringende wapenplaats van bastion *Toledo*, begon.

Gedurende dat men zich met de oprigting der twee laatste batterijen, in de 3^e en 4^e parallel, bezig hield, enfileerden de batterijen N°. 6 en 11, links van den tuin der *harmonie*, zonder ophouden de linker face van bastion *Toledo*, en de courtine van het front 1—2. Drie stukken kanon werden in dit bastion gedemonsteerd, en de palissaden van deszelfs reduit verbrijzeld; de hevigheid van het vuur verhinderde, dat men deze laatsten weder door anderen verving.

Om de zoo moeilijke oprigting der bresbatterij, onder het moorddadig vuur van de citadel, en onder zulk een afschuwelijk weder, tot stand te brengen, en om den geweldigen aanval (*de five force*), welke men op het ravelijn bedoelde voor te bereiden, vervolgden de belegeraars het bombardement dag en nacht met eene nieuwe woede, en voegden er een gedurig geweervuur bij. De verkregene uitwerking was geweldig; een klein kruidmagazijn in de courtine 5—1 sprong in de lucht; de ingang van een ander bastion N°. 4 werd zoodanig omgewoeld, dat men er niet meer in konde komen; eene bom viel in eene der poternen, welke tot berging der troepen dienden; de stad verkreeg haar aandeel van het vuur; in den dag van den 17 raapte men er 36 kogels in op, en 51 sprongen er, den dood van eenige

inwoners veroorzakende, tevens verscheidene huizen beschadigende; andere bommen vielen in de straten zonder te springen. De gemeenschap in het inwendige der citadel werd zoo moeilijk, dat men er eene soort van loopgraaf of gemeenschapsgang in maakte; een groot paveljoen, onder een vrij verhevene hoop aarde, tegen over de keel van bastion N°. 4, geplaatst, waggelde, ofschoon van tijd tot tijd vernieuwd, met geweer- en kanonkogels doorboord.

De belegerden gingen voort, zich hevig tegen den voortgang der aanvalswerkzaamheden, door alle middelen, welke nog in hunne magt waren, te verzetten; in bastion N°. 1 maakten zij onder anderen gebruik van een stuk van ligt kaliber, welk zij elk oogenblik van plaats veranderden, zoodanigerwijs, dat, wanneer zij het vuur van den belegeraar op een schietgat hadden gelokt, zij dat vuur door een ander schietgat beantwoordden, en door dit middel beletteden, dat het stuk gedemonteerd werd, niettegenstaande het de werkzaamheden zeer verontrustte. Een houwitser in den courtine-hoek van bastion N°. 1 geplaatst, wierp gedurig granaten op de aannaderingen; dit stuk heeft haar vuur tot op het laatste oogenblik des belegs vervolgd, zonder gedemonteerd te zijn geworden, en heeft veel bijgedragen, om het verblijf in de loopgraaf achter de bresbatterij gevaarlijk te maken. De bommen, welke de citadel, gedurende dit tijdvak des belegs, wierp, hebben, wegens hunne nabijheid van de werkzaamheden, veel uitwerking gehad. Verscheidene dier projectilen werden echter nog te ver geworpen, eenigen vielen zelfs in den omtrek van den molen, links van den weg naar *Berchem*, en kwetsten nieuwsgierigen, welke op deze plaats het ijselijk schouwspel van den aanval en de verdediging kwamen aanschouwen.

Het ravelijn, aan eenen geweldigen aanval blootgesteld ziende, liet de bevelhebber der citadel de brug van de hulppoort in den dag van den 16 afbreken, en deze

poort afsluiten; om de vesting van het bedreigde werk af te zonderen. De gemeenschap met het ravelijn had derhalve maar alleen meer plaats door den bedekten weg, ter regter zijde, en de potérne der *Schelde*. Het aanzienlijk aantal kogels, steeds tegen het bastion *Toledo* geschoten, en waarvan verscheidene den buitenkant van den muur getroffen hadden, schijnt de belegerden eenige ongerustheid, aangaande den staat van den escarpemuur, te hebben veroorzaakt; de bevelhebber liet dit werk naauwkeurig aan de buitenzijde nazien, maar men bemerkte er geene ernstige schade aan.

Gedurende dat de artillerij en de tirailleurs voortgingen, alzoo van weerszijden een even onderhouden vuur te maken, vorderde de genie hare werkzaamheden op het glacis, tusschen het ravelijn en het bastion; sedert den nacht van den 14 op den 15 was men begonnen, zig-zag's gewijs naar het saillant van het ravelijn te gaan; ter linker zijde door de caponnière beschermd, vervolgde men deze leiding door eene sape tot de 1e travers, en men vereenigde deze sape, door eene loopgraaf, met de bekrooning voor het bastion *Toledo*; men opende achterwaarts eenen gang, om gemeenschap van deze loopgraaf met de 4e parallel te houden, en men vervaardigde een logement tusschen deze gemeenschap en de inspringende wapenplaats. Deze werkzaamheden werden hevig door het vuur der citadél belemmerd; een kapitein der genie werd daardoor gedood; maar het gelukte eindelijk in den nacht van den 17 op den 18, de negentiende van het beleg, zich stevig in den bedekten weg van het ravelijn te vestigen.

De aannaderingen van dit werk, aldus voorbereid, was een verschrikkelijk vuur het voorspel van de gebeurtenissen des nachts; verscheidene stukken der sterkte werden gedemondeerd.

Den 18, om 5 uren des avonds, begaven zich 2 bataljons werkers, van schoppen en houweelen voorzien, ribben, horden, schanskorven en facines dragende, en

voorafgegaan van 3 brigaden sappeurs, van bijlen voorzien, door een duister, regenachtig weder, naar de 5^e parallel.

Toen het geheel duister was, begonnen de sappeurs, onder de leiding van een bataillons-chef der genie, de gracht van het ravelijn, niet ver van het saillant, te dempen.

Een kapitein, die met honderd man de wacht in het ravelijn had, bemerkte weldra deze beweging, en gaf er bericht van in de citadel; men vermeederde deze wacht met eene halve kompagnie flankeurs. Deze troep begon terstond een hevig geweervuur, en men demaskeerde het schietgat door een 12 ff , in de rechter face van bastion *Toledo* geplaatst en gerigt op de linker gracht van het ravelijn; dit stuk schoot gedurende dien nacht 68 maal niet blikken doozen en kogels tegen de overgang der gracht; de vuurkogels vielen gestadig om het werk, en verlichtten het zoodanig, dat de werkers gedurig blootgesteld waren aan de zekere schoten der belegerden. Om negen uur des avonds begaf zich eene nieuwe versterking naar de loopgraaf; de generaal HAXO, vergezeld van den chef van generalen staf van het leger, begaf zich zelve op de plaats, en niettegenstaande eenen zoo hevigen wederstand, en het groot verlies aan dooden en gekwetsten, kwam men over een de gracht op $\frac{1}{2}$ harer breedte te dempen, en op dezen dijk eene schanskorven borstwering te maken. Het was vier uren des morgens, toen men aan dit punt kwam; de nacht was weldra verstreken, en, in plaats van goeden uitslag, werd het onmogelijk zich in dit werk te vestigen; men stelde derhalve de onderneming tot den volgenden dag uit.

Deze nacht van den 20 was eene der moorddadigsten van het beleg: een groot aantal gekwetsten, waaronder zich de genie-officier, die den aanval geleid had, en de chef van den generalen staf van het leger bevonden, werden naar *Antwerpen* getransporteerd.

Het vuur der artillerij verdubbelde met den dag van

den 19 December; de linker face van bastion *Toledo* werd hevig gericocheteerd; een stuk werd op de regter face gedemonteerd: « Zeer gevoelig verlies, » zegt de generaal CHASSÉ in zijn rapport, « wegens de aanmerkelyke verliezen, reeds in dit bastion ondergaan, en « welke het reeds zoo nabij en steeds levendiger zijnde « vuur van den vijand niet veroorlooft te vervangen. » Een artillerij-kapitein werd in dit bastion gedood; een kruidmagazijn sprong nog in bastion N°. 5.

Beschikkingen werden voor eenen meer beslissenden aanval tegen het ravelijn, in den volgenden nacht, de 21 van het beleg, genomen. De belegerden namen hunnerzijds alle maatregelen, om eenen hevigen wederstand te bieden; zij hadden op nieuw gedurende den dag het kanon van 12 ff, welk den vorigen nacht zulke groote diensten bewezen had, gemaskeerd, en toen de nieuwe aanval plaats had, opende het wederom zijn vuur en schoot zonder ophouden tegen den overgang der gracht; de tirailleurs, op de banket van het ravelijn geplaatst, voegden er hun geweervuur bij, zoodat het de belegeraars wederom onmogelijk werd, den overgang voor den dag te voleindigen. Eene derde beproeving, om den overgang der gracht van het ravelijn te vervolgen, was andermaal, gedurende den volgenden nacht, de 22 van het beleg, zonder gevolg; de belegerden hadden steeds in dit werk goede wacht gehouden, en de 12 ff, op de face van het bastion steeds zorgvuldig, gedurende den dag, achter eene zware travers verborgen, bleef de gracht en het ravelijn tot het einde van het beleg verdedigen, van welker bezetting men eindelijk, daar dezelve niet volstrekt noodzakelijk was, afzag.

Gedurende den aanval van het ravelijn, vervolgde men de oprigting der bres- en contra-batterijen, de eerste voor 6 en de tweede voor 5 stuk geschut van 24 ff, midden in de grootste hindernissen, zoowel van het slechte weder en den slechten stand der loopgraven, als van het steeds aanhoudend vuur der citadel voortko-

mende. Om dit werk te beschermen en te verligten, rigtte men achter de regter bekrooning een logement op, voor uitgezochte tirailleurs, welke de kanonniërs en schutters der citadel zeer verontrusten; men opende twee nieuwe communicatie-gangen, om meer regtstreeks van de 3^e parallel naar de bekrooning te komen.

In den nacht van den 15 op den 16, had men de bekrooning voor de regter face van het bastion vervolgd, om er eene contra-batterij op te rigten. De in bezitneming van het ravelijn in den nacht van den 18 en 19 niet gelukt zijnde, dekte men de contra-batterij, door eene omtrekking, in de gedaante van een epaulement, aan welk men eene groote breedte gaf, ten einde de ruimte te hebben, om er eenige steenmortieren in de batterij te stellen, bestemd, om steenen in het bastion of wel in het ravelijn te werpen.

Reeds vóór de bres-batterij was men, voor de linker face van het bastion met de nederdaling in de gracht begonnen, welke men tegen de travers met een epaulement voorzien had; maar deze travers, zich te dicht bij het saillant bevindende, gebeurde het, dat het de bres-batterij aan plaats zoude ontbroken hebben; men moest derhalve den ingang van de afdaling meer regt verschuiven, om langs eenen omgang achter de travers te komen. Deze omstandigheid was oorzaak, dat het regter epaulement der batterij op de eerste uitholling der nederdaling moest gesteld worden, hetgeen groote aardbewegingen veroorzaakte, en verhinderde dit epaulement de noodige dikte te geven, om tegen de uitwerking der kogels bestand te zijn; zeer jammerlijk toeval voor den belegeraar, gelijk wij zulks nader zullen zien. De nederdaling in de gracht werd geblindoerd, en verlengde zich onderaardsch tot aan de contre-escarpe. Gedurende dit werk vielen 2 bommen in de afdaling en doodden eenige manschappen; eene andere rolde tot onder het onderaardsche gedeelte, alwaar zij sprong zonder schade te veroorzaken.

Het zij, dat men, gelijk gezegd is, inderdaad in de courtine, door middel der batterij, op de linker face der contregarde opgerigt, bres wilde maken, hetzij dat men het slechts den belegerden wilde doen vreezen, ondernam men eene leiding in de inspringende wapenplaats, om den beer te gaan vereenigen, ten einde des gevorderd den overgang van de gracht aan die zijde te bewerkstelligen. Deze aannaderingen, hevig beschoten, werden lang met hardnekkigheid vervolgd, maar eindelijk verlaten: in den nacht van den 17 op den 18 ondernomen, werden dezelve in den volgenden nacht door het gedurige vuur, hetwelk de belegerden tegen hun aanrigten afgebroken; zij werden echter hernomen in den nacht van den 19 op den 20, en de gedeelten, door het kanon vernietigd, werden hersteld en vervolgd, doch slechts tot de contre-escarpe.

De vordering van de afdaling der gracht bij het bastion van aanval, de naderingen tot den beer, en de onzekerheid, waarin de belegerde zich, aangaande de bewapening der bres-batterijen, bevond, schenen hem eenige vrees te hebben gegeven, dat de belegeraar het oogmerk mogt hebben, hier, eveneens als bij de lunet, de mijn, bij voorkeur boven het kanon, om bres te maken, mogt gebruiken; zeker is het, dat hij den muur gedurende vier nachten door een onder-officier liet nazien en bewaken, welke dezelve gedurig rondging.

Na verscheidene dagen van groote vermoeden, werd de bewapening der bres-batterij eindelijk, in den nacht van den 19 op den 20, de 21 van het beleg, geëindigd; maar daar het onvoorzigtig ware geweest, deze batterij te laten vuren vóór dat de contra-batterij, welke haar moest beschermen, ook in staat ware geweest het hare te openen, bleven de schietgaten gemaskeerd. De contra-batterij werd eerst in den nacht van den 20 op den 21 bewapend. Het transport der artillerij in deze batterijen, had ongedekt over den straatweg plaats, echter gedurende duistere en regenachtige nachten; ter hoogte

van de 3^e. parallel kwamen de stukken in de loopgraaf, en van daar in de batterijen.

De dag van den 21 stelde zich in door een bombardement, en door eene kanonnade van eenen verdubbelden sterkte graad; alle batterijen, welke niet gemaskeerd waren, waren in werking, en preludeerden door hun vuur aan den eind aanval, welke die, welke in de contre-escarpe waren geplaatst, weldra zouden openen.

Om half twaalf uren des morgens, wierpen de 6 steenmortieren, in de contra-batterij geplaatst, steenen in het bastion *Toledo*, en kort daarna waren alle mortieren op dit zelfde bastion gerigt. Men begon uit de batterij *Montebello*, tegen den bekledingsmuur te vuren. Om half één uren, werden vijf schietgaten der contre-batterij gedemaskeerd, en vuurden tot drie uren met hevigheid tegen de regter flank van bastion N°. 1; van dit oogenblik tot des avonds konde deze batterij haar vuur slechts met 3 stukken vervolgen. Weinig na de opening der contra-batterij, demaskeerde de bres-batterij insgelijks 4 schietgaten, en begon den muur te beschieten. Vijf stukken van zwaar kaliber waren op de regter flank van bastion N°. 1 in batterij; 3 dier stukken waren in de lage flank onder blindingen; één derzelve werd tegen den avond gedemonteerd. Een gelijk aantal stukken van de linkerflank van bastion N°. 3 voegde hun vuur aan dat van bastion N°. 1. Het schietgevaarte was ijselijk en van weerszijden uiterst hevig. Een kogel doortrok de borstwering der bres-batterij, welke wij hebben gezegd op de plaats van de 1^e. uitholling der afdaling in de gracht te zijn opgeworpen; deze kogel ontmoette eene groep officieren, onvoorzigtiglijk op deze plaats verzameld; twee van dezelve, een bataljons-chef en een kapitein, werden, benevens een kanonnier, gedood; een ander hoofd-officier werd gewond en twee officieren omver geworpen.

Den vorigen dag was een ander kapitein der artillerij in de batterij N°. 7 gesneuveld. Het was het eerste

verlies, hetwelk het corps artillerij-officiëren, sedert het begin van het beleg, leed.

Een groot aantal kogels der belegeraars gingen over de borstwering van de flank, en vielen op eenige huizen der stad langs de esplanade in de schootsrigting. Eenige kogels gingen door den vrij dikken muur van het reeds afgebrande arsenaal. De omloop in het wijk, de citadel begrenzende, werd van wege de stedelijke regering verboden.

Tegen den avond verminderde het vuur der batterijen op de contre-escarpe, maar het bombardement duurde steeds met dezelfde kracht voort.

Reeds bij het begin van het beleg, had de belgische minister van oorlog op het gebruik aangedrongen van een mortier, van bovenmatige afmetingen, bommen ter zwaarte van omtrent 1,000 pond werpende. Deze mortier, van de uitvinding van den kolonel PAIXHANS, uitvinder van verscheidene verbeteringen in de artillerij, weegt 15,000 f zonder zijnen stoel; hij is voorzien van vier ooren en van een percussie toestel, welke men achter eene borstwering en door middel van een lang koord bedient. Onlangs in *Luik* gegoten, waren de eerste proeven, welke men er mede deed, niet gunstig, de bommen reeds bij het verlaten van het stuk in stukken springende. Het schijnt echter, dat dezen uitslag alleen aan de wijze, welke voor de lading gevolgd werd, moet toegeschreven werden; want andere proeven, gedurende de laatste dagen, in de heide bij *Bresschaet*, genomen, gelukten veel beter; de lading van den mortier was van 15 f , en die der bommen van omtrent 50 f kruid.

In den dag van den 20 plaatste men dit vervaarlijk stuk in den bedekten weg, tusschen de Mechelsche poort, en het fort *Montebello*, op eenen afstand van omtrent 3,000 voeten in regte lijn van het middelpunt der citadel; de fransche artillerij na het in batterij te hebben gesteld, liet er de bediening van over aan de

belgische artillerij. In den nacht van den 21 op den 22, kwam de eerste bom nevens het groote kruidmagazijn te vallen; de ontbarsting was geweldig, maar bracht geene schade te weeg; in den dag van den 22 vielen nog eenige dier bommen in de citadel, maar op plaatsen, waar geene schade meer te veroorzaken was.

Om acht uren des morgens, van den 22, begonnen de bres- en contra-batterijen, welke, wegens de donkerheid van den nacht, hun vuur gestaakt hadden, wederom te vuren. De contra-batterij vocht den ganschen dag tegen de batterij der flanken van bastion N°. 1, echter zonder beslissenden uitslag van beider zijde. De bres-batterij bracht eene betere uitwerking te weeg; het metselwerk, minder hard, dan men zich had voorgesteld, werd weldra doorboord, de steenen zich tot stof oplossende; tegen 6 uren des avonds viel de muur, over eene lengte van 90 voeten, in de grachten; de nederstorting van een klein gedeelte aarde volgde, maar de contraforten, welke uit het koord van den muur uitstaken, staande gebleven zijnde, hielden het grootste gedeelte der aanvulling op.

Het schutgevaarte, het bombardement en het geweervuur hadden van weerszijden den ganschen dag geduurd; bij het verschrikkelijk geraas, veroorzaakt door de hevige en herhaalde ontploffingen der batterijen tegen de contre-escarpe, en door den worp der bommen, voegde zich nog, gedurende dien laatsten dag des belegs, dat der kanonneerbooten, welke het vuur beantwoordden eener batterij, welke de Franschen aan gene zijde van het *melkhuis* hadden opgeworpen, en uit dat van de batterij van *Burght*, welke op twee dier kanonneerbooten, die zich vooruit hadden begeven, vuurden. Om 10 uren des avonds werd het laatste gebouw der citadel, de kapel, welke nog stond, niettegenstaande zij zwaar beschadigd was, volkomen vernield.

Gedurende de oprigting der bresbatterijen had de generaal HAXO eenige toebereidselen voor den overgang der gracht laten maken: bij elken vloed het water der

gracht, door zijnen afloop door den gebroken beer, eenen stroom makende, ontwierp men dezen overgang, in de gedaante van eene brug op tonnen te maken, in den aard van die, welke men in den veldoorlog, somwijlen over de beken en kleine rivieren, daarstelt, met dit onderscheid, dat de tonnen, in plaats van dicht gemaakt te zijn, om boven te kunnen drijven, van hunnen bodem werden ontdaan, om eenen vrijen doortogt aan het water te laten, nadat zij door den last der fascines en schanskorven zouden gezonken zijn; zij zouden aldus eene soort van brugzuilen, met open gang, gemaakt hebben; iedere tusschenruimte uit drie tonnen, aan de einden door drie balken vereenigd, bestaande. Men had reeds meer dier tusschen gedeelten vervaardigd.

Het vuur was wederom, even als naar gewoonte, bij het aanbreken van den dag begonnen, toen den 23 December, des morgens om acht uren, twee hollandsche officieren zich als onderhandelaars aan de fransche voorposten, aan de zijde der stad aanmelden; zij werden terstond naar het hoofdkwartier geleid, alwaar zij aan den maarschalk GÉRARD, van wege den generaal CHASSÉ, den hier, onder N°. 7 gevoegden, brief overhandigden.

Na de ontvangst van dezen brief, zond de maarschalk eenen zijner adjudanten naar de citadel, om de generaal CHASSÉ de ontvangst zijner parlementairs bekend te maken. Het vuur duurde echter steeds voort, ofschoon met weinig hevigheid. In den ochtend werd een Fransch artillerij-officier den regter arm door eenen kogel in de bresbatterij afgeschoten. Om tien uren werden de bevelen gegeven, om wederzijds de vijandelijkheden te stärken.

Ter naauwernood was dit bevel in de beide legers bekend, of de zelfde soldaten, welke zich dag en nacht zoo hevig, gedurende drie weken, hadden bevochten, liepen naar elkander toe, om zich te verbroederen. De

Franschen klommen op de loopgraaf de Hollanders toe-roepende: « Het is gedaan, het is gedaan, vuurt niet meer. » Deze laatsten, welke hunne besmette kasematten hadden verlaten, ten einde op de omgeworpene wallen eene zuiverder lucht in te ademen, beantwoordden door vriendschappelijke gebaren. De officieren der beide natiën wenschten zich wederkeerig geluk. De fransche soldaten, aan de stadszijde op wacht, kwamen de Hollanders ververschingen aanbieden; de soldaten vermengden zich en dronken weldra met elkander. Er ontstond toen weldra eene rondborstige hartelijkheid, zoodanig als er slechts kan bestaan tusschen militairen, welke, met de bewustheid hunnen pligt moedig te hebben volbragt, dagelijks getuigen zijn geweest, dat hunnen vijand, hun ten dezen opzichte niets heeft nagegeven.

De maarschalk GÉRARD had den onder-chef van den staf van het leger belast, omtrent de kapitulatie met den generaal CHASSÉ te onderhandelen; deze officier begaf zich naar de citadel, alwaar de voorwaarden, wegens de overgave der sterkte, den ganschen dag werden behandeld.

De bevelhebber drong op den terugkeer der bezetting naar *Holland* aan. De kolonel der marine, KOOPMAN, bevelhebber van het klein eskader, voor *Antwerpen* gelegen, ofschoon de kapitulatie als lid van den raad van defensie goedkeurende, weigerde er dit eskader onder te begrijpen, zich houdende aan de bijzondere instructiën, welke hij van zijn gouvernement, betrekkelijk dit gedeelte der zeemagt, waarover hij chef was, ontvangen had. Tegen den avond was men het omtrent de voorwaarden eens, en de kapitulatie werd geteekend. (Zie *Bijlage*, N°. 8.)

Bij het naderen van den nacht, liet de kolonel KOOPMAN het grootste gedeelte der zeelieden, aan boord der zes beste kanonneerbooten, op de stoomboot en op een ligter overgaan, en gaf bevelen, dat men de overigen in den grond zoude laten zinken of verbranden. Hij

ondernam daarna met dat smaldeel, tusschen de fransche batterijen aan de *Schelde*, zich eenen weg te openen, en zich op de rede van *Lillo* terug te trekken. De verlengde woordenwisseling, omtrent de kapitulatie, had hem bijna den tijd van de eb voorbij doen gaan; de stroom, welke de schepen bij gebrek van den wind, die tegen was, moest geleiden, had reeds veel van zijne snelheid verloren; gekomen ter hoogte van de stads kaaijen, werd de flotille door een hevig geweervuur ontvangen, waarbij zich het vuur van het *Noorderfort* voegde. De kanonneerbooten en de stoomboot werden zwaar beschadigd en genoodzaakt terug te keeren; de hoop, om deze vaartuigen te redden, verdwenen zijnde, aarzelde de kapitein KOOPMAN geen oogenblik derzelver vernieling te gelasten. Men stak ze in den brand, en allen brandden tot het water toe af; de helderheid van dezen brand, midden in eenen duisteren nacht, verspreidde zich in de verte en leverde de inwoners van *Antwerpen* op nieuw een ontzagwekkend schouwspel; het was het laatste bedrijf van dit lang en bloedig tooneelspel voor deze stad.

De matrozen hadden hunne bodems verlaten, en den oever, midden onder eenē hagelbui van kogels, van de stads kaaijen geschoten, bereikt. Eene der kanonneerbooten, had haren weg, midden door de kanonkogels der batterijen en het geweervuur der verschillende posten, aan weerszijden van de *Schelde*-oevers, langzaam vervolgd. Van de kaaijen van *Antwerpen* konde men, haren gang volgen, door het vuur, hetwelk men in de duisternis tegen haar zag rigten, naarmate zij voorbij de batterijen en de troepen, aan de oevers van den stroom gestationneerd, trok.

Ter hoogte van het fort *Maria* verliet haar de eb, geheel onder het kanon van dit fort, en onder dat van *St. Philip*; zij strandde tegen den linker oever, waar haar equipage zich aan den Franschen officier, op het fort bevel voerende, overgaf.

Den volgende morgen van de kapitulatie, den 24 om zes uren des morgens, nam een Fransch battaillon bezit van het ravelijn, en van de poort, van het front der stad. Om elf uren vertrok een Hollandsch officier, vergezeld van een Fransch officier en van den secretaris der fransche legatie te *Brussel*, naar 's *Gravenhage*, ten einde het hollandsche gouvernement de geslotene kapitulatie over te brengen, en van hetzelfde de bevelen te vernemen, ten aanzien van de gevraagde overgaaf der forten *Lillo* en *Lieftenshoek*.

Dés namiddags om vier uren, streek de bezetting de wapens voor het fransche leger. Wij kunnen niet beter doen, dan het verhaal, hetwelk de *Emancipation*, half officieel Brusselsch dagblad, volgens een ooggetuige van deze plegtigheid, heeft gegeven, af te schrijven.

De maarschalk, vergezeld van den hertog van *Orleans* en van *Nemours*, gevolgd van zijnen staf, begaf zich door de esplanade-poort naar de citadel, ten einde een bezoek bij den generaal CHASSÉ af te leggen. Niets kan een denkbeeld geven van de puinen, door welke men zich eenen doortogt heeft moeten banen, om tot de kasemat (*), in welker achtergedeelte zich de generaal bevond, te geraken. « Het was een aandoenlijk gezigt, « dat deze generaal, midden onder al deze tooneelen « van verwoesting, vreesde nog niet genoeg voor de eer « te hebben gedaan.

« De maarschalk heeft getracht, al het bittere van « zijnen toestand te verzachten, en afscheid van hem

(*) Het was eene der naauwe kasematten onder de flank der bastions, waarvan wij in de beschrijving der citadel hebben gesproken. De generaal gebruikte die, welke zich onder de linker flank van bastion N°. 5 bevindt. Men geraakte er door eenen naauwen geblindeerden ingang in den wal, en onder eene donkere galerij. Een klein raam op het terreplein van de lage flank uitzigt gevende, de eenigste opening, waardoor het licht in dat duister verblijf konde komen, was nog gedurende het beleg geblindeerd, zoodanigerwijls, dat bij vollen dag, de kamer van den generaal steeds door waschkaarsen verlicht was.

« nemende , heeft hij in eene zeer treffende aanspraak ,
 « en in het bijzijn van een aantal hollandsche officieren
 « gedaan , hen verklaard , dat hunne schoone verdedi-
 « ging , hun voor altijd de achting der Franschen had
 « verworven , en dat er geen officier van zijn leger was ,
 « die niet trotsch zoude wezen hen voor hunne wapen-
 « broeders te hebben. *Ik vereer overal den moed ,*
 « heeft de maarschalk gezegd , *en deze puinen , mijne*
 « *heeren ! zijn de schoonste bewijzen van den uwen.*
 « De maarschalk heeft daarna de citadel bezigtigd , en
 « in de nabijheid gekomen van de escarpe van bastion
 « Toledo , half in gracht gevallen zijnde : *Het was*
 « *tijd , zeide hij , de generaal CHASSE , heeft zich als*
 « *man van eer gedragen , hij kon het geenens dag*
 « *langer houden.*

« De maarschalk heeft zich daarna naar het glacis van
 « de lunet de *Kiel* begeven. Daar stond een detache-
 « ment artillerij en genie en de divisie FABRE in slagorde
 « geschaard ; weldra heeft men de bezetting , omtrent
 « 4,000 man sterk , met divisiën in geslotene kolonne ,
 « uit de citadel zien trekken ; deze soldaten waren over
 « het algemeen zeer schoon ; het voorkomen een weinig
 « vermoeid , gelijk menschen , welke veel geleden hebben ,
 « maar van eene zeer schoone militaire houding. Na ge-
 « defileerd te hebben , heeft de bezetting de wapens op
 « het glacis neergelegd ; deze plegtigheid heeft iets tref-
 « fends gehad , en men kan niet begripen hoe veel
 « edelmoedigheid de Franschen hierbij getoond hebben ,
 « trachtende te verzachten , alles , wat zij voor de over-
 « wonnenen smartelijks had ; de luitenant der eerste
 « kompagnie , aan het bevel van zijnen generaal gehoor-
 « zamende , heeft zijnen degen met woede verre van zich
 « geworpen : *herneem hem , mijnheer !* zeide hem de
 « adjudant van den maarschalk , belast deze bewerking
 « te presideeren , *het is slechts een vertrouwd goed ,*
 « *dat wij van u eischen , en het kan niet beter , dan*
 « *in uwe handen gesteld zijn.*

« Hetgeen men niet genoeg kan herhalen, is, dat de
 « citadel in eenen staat van verwoesting is, waarvan
 « misschien nog geene belegerde plaats een voorbeeld
 « gegeven heeft, en hetwelk men zoowel ter eere der
 « belegerden, als van de belegers moet beken-
 « nen (*).”

De bezetting keerde in de citadel, alwaar zij op aan-
 vraag van den generaal CHASSÉ, zelve zoude blijven, tot
 dat het antwoord van het gouvernement van 's Gra-
 venhage bekend zoude zijn.

Denzelfden dag had de overgave van de forten van
 het *Vlaamsche Hoofd*, aan de fransche troepen, plaats.
 De zeelieden, welke niet in de kapitulatie waren begre-
 pen geworden, en derhalve krijgsgevangen op discretie
 waren, werden op *Berchem* gerigt, alwaar insgelijks de
 equipage der, bij het fort *St. Maria* aangehoudene, ka-
 nonneerboot aangekomen was. Deze equipage, met den
 officier, welke het bevel over dezelve voerde, hadden, in
 het doorgaan der stad *Antwerpen*, eenige beleedigingen
 van het gemeen ondergaan. De fransche geleide had
 veel moeite, deze gevangenen te beschermen; maar aan
 de Mechelsche poort gekomen, liet de belgische officier,
 welke over deze post het bevel voerde, de wacht onder
 de wapens komen en verstrooide het volk.

Zoodanig was, na vier en twintig dagen geopende
 loopgraaf, het eind van dit gedenkwaardig beleg. De
 brek was wel is waar, nog niet bruikbaar, maar zij
 zoude het in den loop van den dag geworden zijn; van
 toen af was de citadel in groot gevaar, door geweld
 (*vive force*) genomen te worden, want het reduit in het
 bastion, wel verre van dit te kommanderen, maar in-
 tegendeel, van boven de horstwering geplongerd wor-

(*) Dit verhaal is in zeker opzigt, door het rapport van den
 maarschalk GERARD, aan den minister van oorlog, aangaande de in
 bezit neming der citadel, door de fransche troepen, bevestigd. Dit
 rapport is in de bijlagen, onder N°. 9, gevoegd.

dende, kon het geen middel van verdediging opleveren, en dit geringe beletsel, had, bovendien, voorzeker niet den ijver van het fransche leger tegengehouden; het inwendige der citadel, volkomen het onderste boven gekeerd, toonde nergens een steunpunt voor eenen nieuwen tegenstand, noch voor de vestiging van een goed inwendig retranchement. Het is waar, dat de flank, welke den voergang der gracht verdedigde, nog met 6 stukken van zwaar kaliber bewapend was, maar tegen over de contra-batterij, was hij blootgesteld, om geheel of gedeeltelijk ontwapend te worden, zonder dat het mogelijk ware geweest, dit, zoo sterk door de bommen beschoten wordend, bastion, spoedig genoeg weder te bewapenen, om de contra-batterij niet eene groote overmagt te laten nemen, waarvan zij, niet zouden nagelaten hebben gebruik te maken, om de kruinen der bekleedingen in de borstweringen van deze flank te vernielen.

Van eene andere zijde, zoo lang de flank bewapend bleef, was de overgang der gracht volgens de regels, dat is te zeggen, de daarstelling van eene brug, om tot de bras te komen, uiterst gevaarlijk; deze overgang was nog niet begonnen, de muur der contre-escarpe was alleen doortrokken. Alles hing dus van het gevecht van beide artillerijen, tusschen de contra-batterij en de batterij van de flank, af; en zoo lang in dat gevecht de gelijkheid zich van weerszijden staande hield, konde eene en andere partij er voordeel bij vinden, zich te verstaan, om een langer en bloediger bloedvergieten voor te komen.

De langdurigheid van verdediging schijnt zoo lang verlengd te zijn geworden, als men van eene sterkte, gelijk de citadel, aangevallen door de magtige middelen, welke het fransche leger heeft ten toon gespreid, had kunnen verwachten. Het inwendige der citadel bood geene hulpmiddelen meer aan, de staat, waarin de bezetting ten gevolge van de verwoesting der lokalen was gebracht,

verwekte het medelijden; het water reeds sedert lang zeer slecht, begon, als een gevolg van de verwoesting der putten te ontbreken; de vivers ontbraken, wel is waar nog niet, maar de uitdeelingen werden schaars, wegens de verliezen, welke men had ondergaan, door de verbranding van het groote magazijn; de blindering, onder welke 54 zwaar-gewonde en geamputeerde manschappen lagen, haarde hevige ongerustheid: eene der gevaarlijke bommen van het monster-mortier, zoude haar ontwijfelbaar vernield, en de ongelukkigen onder de puinen bedolven hebben; en wanneer eene dier bommen op het kruidmagazijn, hetwelk nog 75,000 ff . bewaakte, gevallen ware, zoude de ontbarsting, welke hierop gevolgd had, de allerijsselijkste verstrooijing te weeg gebragt hebben.

Het zijn zeker deze overwegingen, welke den maarschalk GÉRARD noodigden, den bevelhebber der citadel te verklaren, dat hij de verdediging beschouwde, zoo ver gestrekt te zijn, als de strengste wetten der militaire eer zulks konden vorderen.

De spoedige vernieling der bomvrij geoordeelde lokalen, is eene zeer verdrietige omstandigheid voor de bezetting geweest, en heeft zeker invloed uitgeoefend op de te nemene verdedigingsmiddelen; want de soldaten, welke gewoonlijk eene dienst van vier en twintig uren deden, hadden noch hunne rust, in de naauwe lokalen, waarin zij huisvesten, verzekerd, noch hun behoorlijk voedsel, bij gebreke van beschuttingen, om het te bereiden. Eene andere rampspoedige omstandigheid, is de geringe weerstand geweest, welke verscheidene blinderingen, aan de werking der bommen hebben geboden. Over het algemeen schijnen deze blinderingen van hout van eene zeer slechte kwaliteit, en van weinig sterkte te zijn vervaardigd, zoodanig zelfs, dat men er verscheidene door middel van tusschenbalken, gedurende het beleg, heeft moeten versterken.

De ontberingen, de vermoeyenissen en de gevaren

van het belegerings leger, waren weinig minder geweest in dit verlengd verblijf, in het midden der slijk van de loopgraven, van den regen, de koude en het vuur der citadel; 42,000 voeten loopgraven waren geopend geworden; de artillerij had 64,000 schoten, waarvan bijna 20,000 bommen, gelost. Niettegenstaande het ongewoon groot aantal projectiles, door de belegeraars op de citadel, en door deze op de aanvalswerken geworpen, kan het verlies aan manschappen, van weerszijden, als van weinig gewigt beschouwd worden, wanneer men het vergelijkt, bij die gevechten in het open veld, alwaar een gevecht van weinig uren dikwerf een zoo groot verlies aan manschappen te weeg bragt. Inderdaad, de maarschalk GÉRARD zegt, in eene dagorde, aan het fransche leger gerigt, dat er gedurende het beleg slechts 108 dooden en 687 gekwetsten zijn geweest, en de bevelhebber der citadel kondigt in zijn rapport 90 dooden en 349 gekwetsten aan.

Het beleg der citadel van *Antwerpen*, opmerkenswaardig door het onmetelijke aantal holle projectiles, in de sterkte geworpen, schijnt op nieuw de noodzakelijkheid aan te toonen, de beschikkingen der vestingen te wijzigen, door hen zekere bergplaatsen voor de bezetting, de magazijnen en de stukken in batterij te verschaffen; vooral wanneer men het gebruik van het monster-mortier aanneemt, waarvan de proef, gedurende den laatsten dag van den aanval genomen, rede geeft te denken, dat men er een nuttig gebruik van zal kunnen maken.

Het zal niet zonder belang wezen, hier eene daadzaak aan te halen, voorzeker *eenig* in de jaarboeken der artillerij.

Een kapitein der fransche artillerij zag de rigting van een 24st zijner batterij; hij hoorde het stuk geluid maken, zonder dat het zich beweege, even als of het van eenen kogel was geraakt, terwijl de kanonnier schertsend zeiden: « Ziedaar een', die voorbij gaat. » Men

zag het stuk na; het droeg uitwendig geen teeken van den kogel; echter liet de kapitein het uit het schietgat terug trekken, bezag het op nieuw, en ontdekte in de ziel eene geringe blitsing: men bemerkte toen, dat een kogel, uit de citadel gekomen, inderdaad, met eene zeldzame juistheid door de monding van het stuk was gegaan en er op de lading was geborsten; het gelukte een der stukken uit te krijgen, maar de anderen zich in de gedaanten van wiggen tusschen de lading en het stuk hebbende vastgezet, werd het onmogelijk dezelve er uit te halen, en men was genoodzaakt, het stuk naar het arsenaal te zenden, het niet durvende af te steken, uit vrees hetzelfde geheel buiten gebruik te stellen.

De hollandsche officier, naar 's *Gravenhage* gezonden, en welke alleen in *Holland* had kunnen komen, was den 26 des avonds, terug gekomen met de weigering van het Hollandsch gouvernement, om de forten *Lillo* en *Lieftenshoek* te ontruimen. Maatregelen werden toen genomen, om de kapitulatie ten uitvoer te brengen; de maarschalk bood echter de generaal CHASSE nog aan met zijne bezetting in *Holland* terug te keeren, op voorwaarde, niet meer tegen *Frankrijk* noch deszelfs geallieerden, en voornamelijk *België*, te dienen, zoo lang de geschillen, aangaande de Hollandsch-Belgische kwestie, niet vereffend zouden zijn. De generaal weigerde dit aanbod voor hem en zijne troepen (zie de Briefwisseling onder N°. 10 en 11). Dien ten gevolge werd het vertrek der bezetting naar *Frankrijk* bepaald, op den 30 en 31 December.

De zwaar gewonde Hollanders, waren reeds gedurende den nacht in het hospitaal van *Antwerpen* overgebracht; de overige gekwetsten en de vervoerbare zieken, vergezeld van alle personen der bezetting, die wegens hunne ambtsverrigtingen, niet onder de strijders gerekend konden worden, zoo als de administrateurs der korpsen, de magazijnmeesters, de officieren van gezondheid, en anderen, werden den 27 des

avonds aan het *Vlaamsche Hoofd* op ligters, de fransche vlag voerende, ingescheept, en naar *Lillo* overgebracht, alwaar hollandsche stoombooten hen ontvingen om ze naar *Bergen-op-Zoom* te brengen. Deze ligters, in de duisternis van den nacht langs het *Noorderfort* varende, moesten een licht geweervuur van eenige posten, welke waarschijnlijk niet bij tijds waren gewaarschuwd geworden, doorstaan.

De brigade van den generaal HARLET, van de divisie SEBASTIANI, werd belast de overgeblevene hollandsche krijgsgevangenen, ten getalle van omtrent 4,000 man, waaronder 182 officieren en 300 zeelieden naar *Frankrijk* te geleiden. De generaal CHASSÉ, er ten sterkste op aangedrongen hebbende, dat de kolonel KOOPMAN, en de overige officieren der marine, van de kapitulatie uitgesloten, op denzelfden voet als de officieren der overige wapenen zouden behandeld worden, voldeed de maarschalk aan zijn verlangen, en liet deze officieren hunne degen terug geven.

Den 30 trok eene eerste kolonne van 2,500 gevangenen de *Schelde* over, en zette zich op marsch naar *Frankrijk*. Den volgenden dag, om 6 uren des morgens, trok eene tweede en laatste kolonne uit de citadel, om zich insgelijks op den linker oever te begeven, alwaar zich het fransche regiment, welke hen tot geleide diende, bevond. De generaal CHASSÉ, welke den wensch geuit had, zich niet van de troepen, met welke hij de ontheringen en de gevaren van het beleg gedeeld had, te scheiden, volgde deze kolonne, omringd van de voornaamste officieren van de bezetting en van den kolonel KOOPMAN der marine. Op het oogenblik, dat hij uit de citadel, door de poterne van de *Schelde*, door twee zijner officiers ondersteund, trok (*), bevond

(*) De generaal CHASSÉ, sedert lang aan eene zware breuk, welke zijn verblijf en zijne vermoedens nog verergerd had, lijdende, kon ter naauwernood gaan, en vertoonde zich zelden aan zijne solda-

zich een detachement van 700 fransche soldaten, ter verrigting van eene werkbeurt, op zijnen weg. Op het zien van den eerwaardigen krijgsman, ontdekten zich al deze militairen, eerbiedig door eene onvoorbereide beweging. De stoet trok de *Schelde* over op een schip, welk hen tegen over het dorp *Burght* wachtte. De tegenovergestelde oever was met eene menigte nieuwsgierigen bedekt, welke er zich uit *Antwerpen* en omliggende dorpen naar toe hadden begeven, om zich op den overtocht van den generaal te bevinden: op het oogenblik, dat hij den voet aan land zette, ontdekte zich de menigte, en volgde hem naar het huis van den burgemeester van *Burght*, waar verscheidene personen tot hem toegelaten werden. Weinig tijd daarna, kwamen drie rijtuigen voor, de generaal plaatste zich in een derzelve, met een officier van zijnen staf en een fransche bataljonschef. Het rijtuig nam de rigting van *St. Nicolaas*, begeleid door een piquet kavalerij, waarvan zich de officier ter hoogte van het portier bevond.

De krijgsgevangene bezetting werd aldus naar *St. Omer* en omliggende streken, door *Gend*, *Kortrijk* en *Yperen*, geleid. Overal werden zij met welwillendheid onthaald, in verschillende plaatsen bevljtgden zich de inwoners, de hulp, welke de soldaten konden noodig hebben, te verleen. Gedurende dien ganschen overtocht, onderonden de Hollanders, van wege hun geleide, de hartelijkste welwillendheid. De Franschen vergetende, dat zij hen nog onlangs als vijanden hadden moeten beschouwen, zagen nu slechts in hen dappere soldaten, welke, door hun gedrag, regt op hunne achting hadden verworven, en beijverden zich, hun datgene, wat hun toestand smartelijks, mogt hebben, te doen vergeten. De

ten, vooral in de laatste tijden van het beleg, waarin de omloop in de citadel zoo moeijelijk werd, wier ongelijk terrein in alle rigtingen omgeploegd was

officiëren der beide natiën leefden met elkander; zoo als de kameraden van een zelfde leger hadden kunnen doen; eervol gedrag van de zijde van den overwinnaar; en welk zoo wel de grootmoedigheid van het fransche karakter schetst; vleijende getuigenis voor de overwonnenen, welke zonder twijfel zich geluk moeten wenschen, de achting der fransche militairen te hebben verworven. De brief van den generaal CHASSÉ aan den generaal HARLET, hiernevens, onder N°. 12, gevoegd, bewijst, hoezeer de gansche kriegsgevangene bezetting het edelmoedige gedrag der Franschen heeft weten te waardeeren.

Na het vertrek der bezetting, werden de citadel en de forten van het *Vlaamsche Hoofd*, alsmede die door de Franschen, op de *Neder-Schelde* bezet, aan de belgische troepen overgegeven, welke er den 31 December 1832 bezit van namen.

Het Noorderleger werd terstond in *Frankrijk* teruggeroepen. Het begon deszelfs achterwaartsche beweging, in de eerste dagen van Januarij, voor zegeteekenen, het vaandel der 10 afdeeling hollandsche infanterij, welke een gedeelte van de bezetting der citadel had uitgemaakt, met zich voerende, benevens 6 stuks kanon uitgezocht onder die, welke in de citadel gevonden werden.

Den 10 Januarij was dit geheele leger in deszelfs kantonnementen langs de grenzen terug getrokken.

Denzelfden dag, dat de citadel genoodzaakt werd, om te kapituleren, had er op de *Schelde* een heviger gevecht, dan dat, waarvan dien stroom, tot nog toe, het tooneel was geweest, plaats. De fransche troepen hadden op den linker oever, beneden het fort *Liefkenshoek*, en bij het dorp *Doel*, het gedeelte van eenen polderdijk, welke zich komt vereenigen met dien van de *Schelde*, bezet. Zij hadden op deze plaats eene verschansing opgeworpen, waarin zij 3 stukken van 8 p en 1 houwit-

ser, van 9 duim geplaatst hadden. Deze positie, benevens die van het fort *Frederik-Hendrik*, op den regter oever, kon de gemeenschap tusschen *Zeeland*, en de nog, door de Hollanders meer bovenwaarts de rivier bezette, forten onderscheppen. Het gouvernement van 's *Hage*, gelast hebbende, de Franschen daarvan trachten te verjagen, deed men in *Vlissingen* op 3 stoombooten een marsch-bataljon, dat is te zeggen, een bataillon, zamengesteld uit verscheidene detachementen van verschillende korpsen, voor eenigen tijd vereenigd, inschepen. Deze expeditie, ondersteund door 1 fregat van 32 stukken, 2 korvetten van 20, 1 van 28 stuk en verscheidene kanonneerbooten vertoonden zich voor den *Doel*, door eenige kompagnien van het 8 fransche regiment bezet. De schepen gingen voor den dijk liggen, en openden een hevig kanonvuur, onder welks bescherming de troepen hunne ontschepping bewerkten, en tegen de verschansing marcheerden. Zij werden teruggedreven, en, na een vrij hevig gevecht genoodzaakt, zich wederom in te schepen. Ten zelfden tijde, begaven zich 2 kompagnien van hetzelfde regiment, bataljon's gewijs op den dijk geschaard, schielijk den stormmarsch slaande, tegen een Hollandsch detachement, welk uit het fort *Liefkenshoek* getrokken was, met oogmerk, om den aanval van verschansing te ondersteunen; dit detachement werd teruggedreven, en genoodzaakt, in overhaasting in het fort terug te keeren. Het eskader ging voort, gedurende eenigen tijd, de troepen, welke achter den dijk geposteed waren, te beschieten, welke het door een levendig geweervuur beantwoordden. Het verlies der Hollanders in dit gevecht was van 8 dooden, waaronder 2 officieren, 42 gekwetsten en 2 gevangenen. Dat der Franschen, lang aan het blikkendoos-vuur der schepen blootgesteld, was aanmerkelyker; het was van 12 dooden en 60 gekwetsten. Na deze laatste, andermaal vruchteloze, beproeving, trok het es-

kader naar *Vlissingen* terug, zonder vrees voor de for-
ten *Lillo* en *Liefkens-hoek*, welke steeds in de magt
der Hollanders bleven; en weinige dagen daarna trok-
ken de Franschen, om naar *Frankryk* te keeren, te-
rug, hunne positiën aan de helgische troepen overge-
vende.

S T A A T

der verbruikte munitiën gedurende het beleg.

DAGEN.	KOGELS.		GRANA- TEN.		BOMMEN.		KRUID. — NED. PONDEN.	AANMERKINGEN.
	VAN 24 Lb .	VAN 16 Lb .	8 DUIM.	20 DUIM.	10 DUIM.	29 DUIM.		
4—5	1149	630	550	400	287	479	9750	1 blikken doos.
5—6	1255	626	545	424	290	433	8841	
6—7	1515	752	654	589	284	551	10179	
7—8	574	511	396	259	264	272	4740	
8—9	707	843	558	238	266	398	6001	
9—10	538	756	568	455	542	643	5885	
10—11	347	612	700	301	362	608	5541	
11—12	789	465	508	318	310	968	7972	
12—13	489	556	351	308	308	1189	5866	
13—14	746	668	368	358	290	1267	7693	
14—15	"	"	"	"	"	983	"	Granaten van 13 duimen of Coehoorn-granaten.
15—16	"	"	"	"	"	612	"	
16—17	"	"	"	"	"	852	"	
17—18	"	"	"	"	"	555	"	
18—19	"	"	"	"	"	946	"	
19—20	"	"	"	"	"	840	"	
20—21	"	"	"	"	"	"	"	
21—22	"	"	"	"	"	"	"	
22—23	"	"	"	"	"	"	"	

NOTA. Uit dezen staat, welke de beweging en de operatiën der laatste tijden van het beleg niet veroorloofd hebben, te volledigen, maar waarvan het bekend totaal 64,000 schoten is, blijkt, dat er op de citadel gemiddeld is geschoten :

Per dag 1,500 kogels, 900 granaten en 1,100 bommen;
en gedurende den gansen tijd van het beleg, omtrent

27,000 kogels, 17,000 granaten en 20,000 bommen,
zonder hierbij de Coehoorns-granaten, de handgranaten, de steenen,
en een gedurig geweervuur te rekenen.

Het verbruikte kruid, voor de dienst der artillerij, is van omtrent
180,000 Ned. Lb of 360,000 oude Lb geweest.

HOOFDINHOUD,

DER VOORNAAMSTE GEBEURTENISSEN VAN HET
BELEG.

1e Nacht. Van den 29 op den 30 Nov. Opening der loopgraaf, om acht uren des avonds.

Dag van den 30 — Opeisching aan den generaal CHASSÉ, om de citadel te ontruimen. Begin van het vuur der citadel om twaalf uren.

2e Nacht. Van den 30 Nov. op den 1 Dec. Men deboucheert uit de 1e parallel, naar de stad leidende.

Dag van den 2 — Uitval der bezetting naar de zijde van het *Melkhuys*.

4e Nacht. Van den 2 op den 3 — Bewapening der batterijen N°. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 9 en der mortier-batterijen C en D.

5e Nacht. Van den 3 op den 4 — Bewapening der batterijen N°. 7, 8 en 10, alsmede der mortier-batterijen A en B. De 2^e parallel geëindigd.

Dag van den 4 — De fransche batterijen openen hun vuur.

6e Nacht. Van den 4 op den 5 — De bewapening der mortier-batterijen is voleindigd. Logement in het

saillant van den bedekten
weg der lunet *St. Laurent*.

7e Nacht. Van den 5 op den 6 Dec. Aanslag op de lunet *St. Laurent* gewaagd.

Dag van den 6 — Brand van het groote vivres magazijn in de citadel, hetwelk nog in de eerste dagen van Februarij 1835 brandde.

8e Nacht. Van den 6 op den 7 — Bewapening der batterij E; mortieren worden in het fort *Montebello* geplaatst, (batterij F).

9e Nacht. Van den 7 op den 8 — Voleindiging der 3e parallel.

Dag van den 8 — Brand der groote kazerne op de citadel. De bezetting huisvest zich in de kasematten en poternes.

10e Nacht. Van den 8 op den 9 — Nederdaling in de gracht van de lunet *St. Laurent*.

11e Nacht. Van den 9 op den 10 — Bewapening van batterij N°. 11 en G. De tirailleurs, in het logement der contregarde geplaatst, beginnen hun vuur.

12e Nacht. Van den 10 op den 11 — Uitval der Hollanders tegen de aanvalswerkzaamheden, vóór het bastion *Toledo*. Doorbraak van den beer, welke de grachten der citadel van die der stad scheidt. Bewapening der batterij H. De batterij in

- het fort *Montebello* wordt vermeerderd.
- 13e Nacht. Van den 11 op den 12 Dec. Voleindiging der 4^e parallel.
- 14e Nacht. Van den 12 op den 13 — Bekrooning van den bedekten weg van bastion *Toledo*.
- 15e Nacht. Van den 13 op den 14 — Inneming der lunet *St. Laurent*. Men begint de afdaling in de gracht, vóór het bastion *Toledo*.
- 17e Nacht. Van den 15 op den 16 — Men begint de opwerping der bresbatterij. Bewapening der batterij, op de contre-garde der stad.
- Dag van den 16 — Afbraak van de brug der citadel, vóór de hulppoort; de belegerden worden genoodzaakt, het saillant van den bedekten weg van het ravelijn te ont-ruimen.
- 18e Nacht. Van den 16 op den 17 — Bewapening van twee nieuwe batterijen in de 3^e en 4^e parallel. Afdaling in den bedekten weg van het ravelijn.
- 19e Nacht. Van den 17 op den 18 — Leiding in de inspringende wapenplaats, vóór de linker face van bastion *Toledo*.
- 20e Nacht. Van den 18 op den 19 — Aanval op het ravelijn.
- 21e Nacht. Van den 19 op den 20 — Tweede aanval op het ravelijn. Bewapening der bresbatterij.
- 22e Nacht. Van den 20 op den 21 — Bewapening der contra-batterij.

- Dag van den 21 Dec. De bres- en contra-batterijen openen hun vuur.
- 23e Nacht. Van den 21 op den 22 — De eertse, uit het monster-mortier geworpene, bom valt in de citadel.
- Dag van den 22 — Bres in bastion *Toledo*; de muur valt tegen zes uren des avonds in de gracht.
- Dag van den 23 — Kapitulatie der citadel.
- Dag van den 24 — De bezetting legt de wapens neder, des namiddags om vier uren,

GEBEURTENISSEN OP DE SCHELDE.

- 30 November. De fransche infanterij bezet de *Scheldedijken*, van *Antwerpen* tot *Lillo* en *Liefkenshoek*.
Opeisching der forten van het *Vlaamsche Hoofd*.
- 2 December. Bezetting en bewapening van het fort *St. Maria*, door de Franschen. De overige forten en positiën zijn achtereenvolgens, na dit tijdstip, bewaarend geworden.
- 6 — Gevecht van eenige kanonneerbooten met het fort *St. Maria*.
- 8 — Kanonnade tusschen het fort *Frederik-Hendrik*, en beproeving van ont-scheping door de Hollanders.
- 12 — Gevecht tusschen het Hollandsche eskader en de *Kruisschans*; dood van den hollandschen schout-bij-nacht.
- 25 — Vruchteloze aanval der Hollanders op den *Dóel*.

Officieren van den staf der genie en artillerij van de beide natiën, gesneuveld en gekwetst, gedurende de belegering der citadel.

FRANSCHEN.

STAF.

De generaal St. Cyr Nugues, chef van den generalen staf van het Noorder-leger, gekwetst.

GENIE.

Morlet, bataljonschef, gekwetst.

Paulin, idem, gekwetst.

Couteau, kapitein, gesneuveld.

Lelièvre, idem, gekwetst.

Le Prévost, luitenant, gekwetst.

ARTILLERIJ.

Molin, luitenant-kolonel, gekwetst.

Gannal, bataljons-chef, gesneuveld.

Gransire, kapitein, gesneuveld,

Deze drie officieren zijn door den zelfden kogel in de bresbatterij geraakt.

Corbin, kapitein, gesneuveld.

Brunet, idem, gekwetst.

Chevalier, luitenant, gekwetst.

Carvet, idem, gekwetst.

HOLLANDERS.

STAF.

De kolonel, baron de Gu-moëns, chef van den generalen staf der citadel, doodelijk gekwetst.

GENIE.

Van der Kemp, kapitein, gekwetst.

Van Limburg Stirum, luitenant, gekwetst.

ARTILLERIJ.

Van Hoi van Ostée, kapitein, gesneuveld.

Schutter, idem, gesneuveld.

Deze beide officieren zijn met eenige dagen tus-schenruimte, in hetzelfde bastion, op dezelfde plaats en op dezelfde wijs gesneuveld.

3 1 9 1

BIJLAGEN.

Digitized by Google

No. I. Opeisching, gedaan, in naam van Frankrijk en Engeland, door den heer maarschalk GÉRARD, opperbevelhebber van het fransche leger, aan den generaal CHASSÉ, bevelhebber der citadel van Antwerpen.

In het hoofdkwartier te *Borgerhout*, onder *Antwerpen*,
30 November, 1832.

Mijn heer de generaal!

Ik ben aan het hoofd van het fransche leger voor *Antwerpen* gekomen, met last van mijn gouvernement, de uitvoering te vorderen, van het traktaat van den 15 November 1831, hetwelk aan Z. M., den koning der Belgen, het bezit dier vesting, alsmede de forten, welke er aan beide oevers der *Schelde* onder hooren, waarborgt. Ik hoop u overtuigd te zullen bevinden, de billijkheid dezer vraag te erkennen. Wanneer het, tegen mijne verwachting, anders ware, ben ik gelast u kennelijk te maken, dat ik de middelen moet gebruiken, welke ter mijner beschikking zijn, om de citadel van *Antwerpen* te bezetten.

De operatiën der belegering zullen tegen de buiten-fronten der citadel gericht worden, en ofschoon de zwakheid der fortificatie, aan de stads zijde, en de bedekking der huizen mij voordeelen voor den aanval aanbieden, zoo zal ik er echter geen gebruik van maken; ik heb derhalve regt te hopen, dat overeenkomstig de oorlogs wetten, en de steeds in acht genomene gebruiken, gij u zult onthouden van alle vijandelijkheid tegen de stad. Ik doe er een gedeelte van bezetten, met het eenig doel, om alles te voorkomen waaraan het vuur van uw geslacht dezelve zou kunnen blootstellen. Een bombardement zoude eene barbaarsche, onmoedige daad, en een ramp voor den handel aller volkeren zijn.

Wanneer gij, niettegenstaande deze bedenkingen, op de stad schiet, zullen *Frankrijk* en *Engeland*, schadevergoeding vorderen, gelijkstaande aan de schade, door het vuur der citadel en der forten, alsmede door de zeevaartuigen veroorzaakt. Het is onmogelijk, dat gij niet zelf vooruitziet, dat gij in dit geval persoonlijk verantwoordelijk zoudt zijn, voor de schending eener steeds, door alle beschaafde volkeren

geëerbiedigde, gewoonte, en voor de ongelukken, welke er de gevolgen van zouden zijn.

Ik wacht u antwoord, en reken, dat het u gelegen zal komen, dadelijk in onderhandeling met mij te treden, ten einde mij de citadel van *Antwerpen* en de forten, welke er onder hooren, over te geven.

Ontvang, mijn heer de generaal! de verzekering mijner hoogachting.

De maarschalk opperbevelhebber van het Noorder-leger.

(Get.) graaf GÉRARD.

N°. 2. *Antwoord van den generaal CHASSÉ, op de opeischung, om de citadel te ontruimen.*

Citadel van Antwerpen, den 30 November, 1832.

Mijn heer de maarschalk!

In antwoord op uwe opeischung, welke ik zoo even ontvang, ver-wittig ik u, mijn heer de maarschalk! dat ik de citadel van *Antwerpen* slechts zal overgeven, ~~naal~~ al de middelen van verdediging, welke ter mijner beschikking zijn, te hebben uitgeput.

Ik zal de stad *Antwerpen* als onzijdig beschouwen, zoo lang men zich niet van de werken der stad, en der buitenwerken, welke er onder hooren, zal bedienen, wier vuur tegen de citadel en het *Vlaamsche Hoofd*, de forten *Burght*, *Zwijndrecht* en *Astruwel* en de flottille, in de *Schelde* gestationeerd, hieronder begrepen, zonde gerigt kunnen worden. Het spreekt van zelve, dat de vrije gemeenschap met *Holland*, door de *Schelde*, gelijk zulks tot nog toe heeft plaats gehad, niet moet gestremd worden.

Ik verneem met verwondering, dat, terwijl uwe excellentie onder-handelingen begint, men met de vijandelijkheden, door aanvalswerken, ten zuiden onder ons kanon, begint.

Ik heb de eer u te verwittigen, dat, wanneer men om 12 uren niet opgehouden heeft aan deze werken te arbeiden, ik mij in de noodza-kelijkheid zal bevinden, zulks door geweld te verhinderen.

Ontvang, enz.

(Get.) baron CHASSÉ.

No. 3. *Tweede brief van den maarschalk GÉRARD aan den generaal CHASSÉ.*

In het hoofdkwartier te *Berchem*, onder *Antwerpen*, den 30 November, 1832.

Mijn heer de generaal !

De eerste vijandelijkheden bestaan in de kanonschoten , welke gij op mijne troepen hebt laten lossen , op het oogenblik , waarop ik uwen brief van heden ontving. De doorsnijding der dijken bij *Liefkenshoek* op den 21 en 25 dezer maand , en het kanonschot den 21 op een Belgisch officier geloot , zouden veel meer als eene inbreuk op den wapenstilstand kunnen beschouwd worden , als wel de beschikkingen , welke op het terrein , hetwelk ik voor *Antwerpen* bezet , zijn begonnen. Alvorens te vuren , heb ik u een middel willen aanbieden , om de stad *Antwerpen* en hare bevolking van de rampen des oorlogs te bevrijden ; en in dit verlangen heb ik aangeboden , om van voordeelen , welke mij een aanval van den kant der huizen aanbieden , af te zien , mij tot de buitenzijden bepalende. De lunet *Montebello* is onmisbaar onder deze laatste begrepen , zoowel als de contre-garden en werken geen deel van den eigenlijk genoemden omvang uitmaken. Aldus handelende , grond ik mij op de voorbeelden van 1746 en 1792 , in welke de stad , met gemene overeenkomst , als onzijdig is beschouwd , zonder dat daarom de belegeraars het regt verloren , huane werkzaamheden op buitenwerken uit te strekken. Als ik van een dusdanig regt gebruik zal maken , en gij er rede toe vindt om op de stad te schieten , zal ik het regt hebben , uwe citadel van die zijde , welke mij gelegen komt , aan te vallen , en gij kent het nadeel , welk er voor uwe verdediging uit kan ontstaan.

Wanneer ik , voor de besparing der stad , kan toestemmen , geen gebruik te maken van de inwendige batterijen , om op het *Vlaamsche Hoofd* te vuren , zoude men daarom niet kunnen toelaten , dat gij de vrije vaart op de *Schelde* behieldet ; het zoude voor mij gelijk staan , u te belegeren , zonder u te blokkeren. Ik moet derhalve , mijn heer de generaal ! bij u op nieuw aandringen , schikkingen aan te nemen , welke van de stad *Antwerpen* een onzijdig punt tusschen u en mij maken , in het belang van uwe eer en van de menscheijkheid , of u herinneren , dat alle verantwoordelijkheid van eene weigering persoonlijk op u zal vervallen.

Ontvang , mijn heer de generaal ! de verzekering mijner bijzondere hoogachting ,

(Get.) graaf GÉRARD.

No. 4. *Antwoord van den generaal CHASSÉ, op den 2 brief van den maarschalk GÉRARD.*

Citadel van Antwerpen, den 30 November, 1832.

Mijn heer de maarschalk !

In antwoord op den 2 brief van uwe excellentie, van heden, heb ik de eer uwe excellentie te berigten, dat toen gij voorstellen deed, om de citadel niet van de stadszijde aan te vallen, uwe troepen ~~benig~~ waren, van buiten aanvalswerken tegen de citadel op te rigten, welke ik mij verplicht heb gevonden te bevechten. Het is derhalve van uwe zijde, mijn heer de maarschalk ! dat de vijandelijkheden begonnen zijn. Overigens kunnen, al de vestingwerken van Antwerpen, met de gedetacheerde werken en forten, nimmer dienen, om de citadel te belegeren, zonder dat de stad Antwerpen blootgesteld zij; en ik verwittig u, mijn heer de maarschalk ! dat het eerste kanonschot, hetwelk uit deze plaatsen zal geschoten worden, mij de stad zal doen beschouwen, als eene vijandelijke houding te hebben aangenomen, welke haar aan eene volstrekte verwoesting zal kunnen blootstellen, waarvan de treurige gevolgen persoonlijk op uwe excellentie zullen vallen. Het is ontegensprekelijk, mijn heer de maarschalk ! dat de bovengenoemde werken voor de verdediging der stad, en niet voor den aanval der citadel gebouwd zijn geworden. Het is aldus, dat de militaire autoriteiten van Antwerpen dezelve altoos beschouwd en erkend hebben.

De vrije gemeenschap met Holland, door de Schelde, welke steeds heeft plaats gehad, is een een punt, waarin ik niet kan toegeven, niet kunnende begrijpen, dat deze gemeenschap u, in uwe belegerings-operatiën, kan hinderlijk zijn.

Gij ziet door deze voorstellen, mijn heer de maarschalk ! dat ik nog steeds bereid ben de stad te sparen, zoo als mijn gedrag het, gedurende 2 jaar, niettegenstaande herhaalde uitdagingen, der inwoners en der militaire autoriteiten, maar al te veel heeft getoond.

Ontyang, enz.

(Get.) baron CHASSÉ.

No. 5. *Brief van generaal CHASSÉ aan den maarschalk GÉRARD.*

Citadel van Antwerpen, den 5 December, 1832.

Mijn heer de maarschalk !

De onheilen, welke uwen aanval over de stad Antwerpen roept, terwijl men nog onderhandelt, om de vrede tot stand te houden, schijnen in al hunne strengheid te moeten plaats hebben, ten gevolge van hetgeen ik nog, gaarne wil gelooven, het gevolg der onvoorzigtigheid

uwer troepen te zijn, en niet door uwen wil te zijn geschied. Niettegenstaande mijn antwoord B, van den 30 November 1832, op den 2 brief, welken gij mij de eer hebt aangedaan, aan mij te rigten, is er dikwerf tegen de citadel, uit het fort *Montebello*, en zelfs van den wal der stads omgang, aan de Begeinen poort, geschoten. Dit zijn overtredingen aan de basis van de overeenkomst, welke uwe excellentie mij heeft voorgesteld, alsmede aan die, welke ik in mijn antwoord heb uitgedrukt. Ik vermeen er derhalve uwe excellentie van te moeten verwittigen, ten einde alles aan te wenden, wat eenen noodlottigen strijd vermijden kan; de gevolgen kunnen slechts néér komen op de bewerkers van eenen aanval, welke, ondernomen op het oogenblik, dat men zijne pogingen aanwendde, om de vredesonderhandelingen tot hun einde te brengen, en waarin zij slechts van zeer weinig meer afhingen, zulke voorname belangen blootstellen, en welke, ofschoon met zulke voorname middelen tegen het punt, hetwelk ik bezet, ondernomen, niet schijnen te aarzelen, eene stad, waarvan het gewigt en de menschelijkheid het behoud eischen, ten speelbal te doen verstreken.

Ik ben in het geval uwe excellentie te vragen, zich te willen verklaren, ten opzichte der overtredingen, welke ik de eer heb haar aan te toonen. Het fort *Montebello* is zoo volstrekt een afhankelijk deel der stad, dat ik niet zal kunnen nalaten, te beantwoorden aan elk vuur, in het vervolg, tegen mij uit dit fort, alsmede van de omvangs-wallen, gerigt; de inwoners van *Antwerpen* kennen mij te goed, als ook het gedrag, hetwelk ik gehouden heb, sedert ik deze positie bezit, welke genoegzaam door hunne excellentiën, de fransche en engelsche commissarissen, bij de conferentie, is gewaardeerd geworden, om niet te weten, waaraan de rampen, die hen bedreigen, toe te schrijven, wanneer dergelijke uitdagingen mij er toe noodzaken.

Ontvang, enz.

(Get.) baron CHASSÉ.

No. 6. *Antwoord van den maarschalk GÉRARD aan den generaal CHASSÉ.*

In het hoofd-kwartier onder *Antwerpen*, den 5 December, 1832.

Mijn heer de generaal !

In den brief, welken ik de eer gehad heb u, den 30 November, des vonds, in antwoord van den uwen van denzelfden dag, te schrijven, heb ik u duidelijk aangetoond, den weg, welken mijne instructiën mij, angaande de belegering van de citadel van *Antwerpen*, voorschreven. Ik eisch slechts, in den naam van mijn gouvernement, de uitvoering van het geteekende en gewaarborgde traktaat, van den 15 November

1831. Om de citadel, welke gij mij moest overleveren, aan te vallen, bedien ik mij slechts van de middelen, buiten den omgang der stad *Antwerpen* gelagen, en ik haal u de voorbeelden en het regt, welke mijn gedrag dienaangaande regtvaardigen, aan. Door voor te komen, dat van binnen de stad op u geschoten worde, geef ik het grootste bewijs van mijnen wensch, om de stad en hare bevolking te sparen; daar zij mij middelen en een emplacement van aanval aanbiedt, welke spoedig uwen ondergang zouden te weeg brengen; mijn oogmerk zijnde, u allen toegang te sluiten. Wanneer gij, niettegenstaande dit, de stad *Antwerpen* onmeêdoogend opoffert, ben ik gereed, u te doen gevoelen, dat uw gedrag niet minder strijdig is, voor uwe eigene belangen als voor de menschelijkheid, en dat gij er de gevolgen van zult betreuren.

Ontvang, enz.

(Get.) maarschalk GÉRARD.

No. 7. Brief van den generaal CHASSÉ aan den maarschalk GÉRARD.

Citadel van *Antwerpen*, den 23 December, 1832.

Mijn heer maarschalk!

Vermeenende aan de militaire eer in de verdediging van de plaats, welker bevel mij toevertrouwd is, te hebben voldaan, wensch ik het verder bloedvergieten te doen ophouden. Het is dien ten gevolge, mijn heer de maarschalk! dat ik de eer heb, u te verwittigen, dat ik gereed ben, de citadel met de magt, onder mijne bevelen, te ontruimen, en met u te onderhandelen over de overgaaf dezer vesting, alsmede over de positie van het *Vlaamsche Hoofd* en de onderhoorige sterkten.

Om tot dit doel te geraken, stel ik u voor, mijn heer de maarschalk! het vuur van wederzijden, gedurende den loop dezer onderhandelingen, te doen ophouden.

Ik heb twee hoofd-officiëren belast, uwe excellentie dezen brief te overhandigen. Zij zijn voorzien van de noodige instructiën, om over bovengemelde ontruiming te onderhandelen.

Ontvang, mijn heer de maarschalk! de verzekering mijner bijzondere hoogachting.

De generaal der Infanterie,
(Get.) baron CHASSÉ.

No. 6. KAPITULATIEN.

Gesloten tusschen den generaal der infanterie , baron CHASSÉ , bevelhebber der citadel van Antwerpen en onderhoorige forten , en den maarschalk GÉRARD , opper-bevelhebber van het fransche leger , voor deze vesting.

Art. 1. De generaal der infanterij , baron CHASSÉ , zal aan den heere maarschalk , graaf GÉRARD , in hunnen tegenwoordigen staat , overgeven : de citadel van *Antwerpen* , de positie van het *Vlaamsche Hoofd* , de forten *Burght* , *Zwijndrecht* en *Astruwel* , met den vuurmonden , oorlogs- en mondbehoefsten , met uitzondering der voorwerpen , in Art. 3. aangeduid.

Art. 2. De bezetting zal met krijgseer uittrekken , de wapens op het glacis nederleggen en krijgsgevangen blijven. Echter verbindt zich de heer maarschalk GÉRARD , haar naar de grenzen van *Holland* te doen geleiden , alwaar haar de wapens zullen terug gegeven worden , zoodra Z. M. , den koning van *Holland* , de overgaaf der forten *Lillo* en *Liefkenshoek* zal gelast hebben.

Ten dien einde zal de maarschalk GÉRARD , onverwijld , een officier naar 's *Hage* afzenden , en den generaal CHASSÉ toelaten er een van zijne zijde te zenden , wanneer hij zulks goedvindt.

Art. 3. De heeren officieren zullen hunne wapens behouden ; de gansche bezetting zal hare bagage , voertuigen , paarden en goederen , behorende , het zij aan de korpsen , het zij aan de personen van deze bezetting , behouden. Eenige personen , welke in de citadel zijn gebleven , aan de bezetting vreemd , zullen onder de bescherming van het Fransche leger zijn.

Art. 4. Wanneer het antwoord uit 's *Hage* de overgave der forten *Lillo* en *Liefkenshoek* gelast , zal de bezetting , te water of over land , naar de keus van den heer generaal CHASSÉ , en terstond na de in bezittingneming dier forten , naar de Hollandsche grenzen geleid worden.

Art. 5. Wanneer de bezetting den weg over land neemt , zal zij in eene kolonne marcheren. De heer generaal CHASSÉ zal de vrijheid hebben , officieren van den staf en oorlogs-commissarissen vooruit te zenden , om de logementen op het Hollandsche grondgebied te bereiden.

Art. 6. Ingeval de paarden en wagens , aan de bezetting behoorende , voor de overbrenging van hare goederen niet voldoende zullen zijn , zullen haar transportmiddelen worden verschaft , waarvan de betaling ten haren laste blijft. Het zal even zoo gelegen zijn met de schepen , welke noodig zouden kunnen zijn , voor de overbrenging van de meubelen der officieren en geëmploijeerden van de bezetting.

Art. 7. Voor de overbrenging der zieken , en vooral der gekwetsten , zullen , ten koste van het Hollandsche gouvernement , de noodige schepen verschaft worden , om dezelve op *Bergen-op-Zoom* te ontruimen.

men. De niet vervoerbare zieken, zullen voortgaan, in de, voor hunnen toestand geschikte, plaatsen behandeld te worden, op kosten van het Hollandsche gouvernement, en door officieren van gezondheid dier natie, welke bij hun vertrek dezelfde voorregten als de bezetting zullen genieten.

Art. 8. Terstond, na de onderteekening dezer kapitulatie, zal het belegerings-leger, door een bataljon, het ravelijn en de courtinepoort van het stads front doen bezetten.

Art. 9. In het kortst mogelijke bestek, zullen de bevelhebbers der artillerij en der genie aan de chefs derzelfde korpsen van het fransche leger de wapens, munitiën, plans, enz., enz., betreffende de dienst, waarmede zij respectivelijk belast zijn, overgeven. Van weerszijden zullen inventarissen der overgegevene voorwerpen opgemaakt worden.

Gedaan in het hoofd-kwartier onder Antwerpen, den 23 December, 1832.

De luitenant-generaal, chef van den generalen staf, belast met de volmagt van den heer maarschalk, opper-bevelhebber van het Noorder-leger.

(Get.) ST. SYR NUGUES.

Bijgevoegd artikel.

De flottille van 12 kanonneerbooten, onder de bevelen van den heer kolonel KOOPMAN, is in deze kapitulatie niet begrepen.

(Get.) de kolonel AUVRAY.

No. 9. *Brief van den maarschalk GÉRARD aan den maarschalk SOULT, minister van oorlog.*

In het hoofdkwartier te Berchem, onder Antwerpen, den 24 December, des avonds ten 11 ure.

Mijn heer de minister!

Ik heb de eer u kennis te geven, dat de bezetting der citadel van Antwerpen heden uit de vesting is getrokken, en voor het grootste gedeelte belegerings-troepen, in slagorde geschaard, heeft gedefileerd. Na het defileren, heeft dezelve de wapens op het glacis nedergelegd, en is daarop achtereen weder in de citadel terug gekeerd, alwaar zij, op het verzoek, mij zelf door den generaal CHASSÉ uitgedrukt, zal blijven tot de beslissing, welke van het Hollandsche gouvernement, omtrent de ontruiming der forten Lillo en Liefkenshoek zal bepaald hebben, of deze bezetting al of niet krijgsgevangen zal blijven.

Ik heb de in bezitneming der citadel voleindigd, door alle posten door onze troepen te doen bezetten.

Ik heb mij in het inwendige der citadel begeven. Het is onmogelijk, het tooneel van verwoesting, welk thans deze sterkte vertoont, wederom voort te brengen. Alle gebouwen zijn volkomen verwoest, en de overblijfselen, welke nog staande gebleven zijn, zijn overal door de sporen onzer bommen en kogels doortrokken. Deze verwoesting maakt den grootsten lof aan den generaal en aan de bezetting, welke onzen aanval hebben weêrstaan; ik heb niet kunnen nalaten, den bevelhebber der citadel, de achting, welke eene zoo eervolle verdediging hem, van wege alle militairen, ~~moet~~ *moet* verwerven, uit te drukken.

Een rapport, welk mij gisteren door den generaal ACHARD gerigt is geworden, meldt mij het nemen van eene kanonneerboot, 27 zeelieden, een luitenant en een aspirant voerende, op het oogenblik, dat zij van de citadel ontsnapten.

Andere berigten, maar waarvan nog niets de naauwkeurigheid waarborgt, zeggen, dat de kanonneerbooten, welke, gelijk gij gezien hebt, niet in de kapitulatie zijn begrepen geworden, vernield of gezonken zijn. Ik wacht dienaangaande zekere berigten, welke ik u zal overdoen zoodra ik ze zal ontvangen hebben.

Ontvang, mijn heer de minister! de verzekering mijner bijzondere hoogachting.

De maarschalk opper-bevelhebber van het Noorder-leger.
(Get.) GÉRARD.

No. 10. *Brief van den maarschalk GÉRARD aan den generaal CHASSÉ.*

NOORDER-LEGER,
GENERALEN STAF.

Aan den heer baron CHASSÉ, generaal der infanterij!

Hoofd-kwartier te Berchem, den 27 December, 1832.

Mijn heer de generaal!

Ik haast mij u te berigten, dat, ingevolge de instructiën, welke ik zoo even van mijn gouvernement ontvangen heb, ik geauthoriseerd ben u, alsmede al de troepen, welke onder uwe bevelen waren, naar Holland terug te zenden, onder uitdrukkelijke voorwaarde, dat alle officieren en soldaten, in de kapitulatie begrepen, zoowel als gij, de stellige verbindtenis zullen nemen, de wapenen niet tegen Frankrijk en deszelfs geallieerden, en bijzonderlijk tegen België te voeren, zoo lang de schikkingen, welke tusschen deze laatste mogendheid en Holland moeten plaats hebben, zullen tot stand gekomen zijn.

Wanneer gij het voorstel, hetwelk ik de eer heb u te doen, aan-

neemt, zal ik terstond de noodige bevelen geven, opdat gij en uwe troepen, zonder oponthoud op de Hollandsche grenzen, alwaar u uwe troepen terug zullen gegeven worden, gerigt wordet. Ingeval eener weigering moet ik u verwittigen, dat ik last heb gekregen, u en uwe troepen naar *Duinkerken* te doen geleiden.

Ontvang, mijn heer de generaal! de verzekering mijner bijzondere hoogachting.

*De maarschalk, opper-bevelhebber.
(Get.) graaf GÉRARD.*

No. 11. *Antwoord door den generaal CHASSÉ gegeven.*

Aan den heer maarschalk, graaf GÉRARD, opper-bevelhebber van het Noorder-leger!

Citadel van *Antwerpen*, den 27 December, 1832.

Mijn heer de maarschalk!

In antwoord op den brief, welken uwe excellentie mij de eer hebt gedaan op heden te schrijven, aangaande de voorwaarden voor de terugzending van de bezetting der citadel naar *Holland*, heb ik de eer, mijn heer de maarschalk! u te berigten, dat ik in geenen deele geautoriseerd ben, een dusdanige verbindtenis aan te gaan, en dat ik mij, dien ten gevolge, in de noodzakelijkheid bevind, met mijne troepen, het lot, hetwelk het Fransche gouvernement, ons in dit geval bestemd, te moeten ondergaan.

Ontvang, mijn heer de maarschalk! de verzekering mijner bijzondere hoogachting.

*De generaal der infanterij.
(Get.) baron CHASSÉ.*

No. 12. *Brief van den generaal CHASSÉ aan den generaal HARLET, bevelhebber der geleide brigade.*

Saint-Omer, den 7 Januarij, 1833.

Mijn heer en waarde generaal!

Ik vervul eenen zeer aangenamen pligt voor gemoederen zoo als de onze, het is die der erkentelijkheid. Ik en de mijnen, zijn door u met zoo veel achting en edelmoedigheid, en mijne wapenbroeders met zoo veel broederschap behandeld geworden, van wege de heeren fransche officieren en soldaten, onder uwe bevelen, en vooral door de

kolonels van het 11 lichte infanterij, 5 van linie en 4 van jagers te paard, dat er geene uitdrukking sterk genoeg is, u mijne dankerkentenis, en de achting der mijnen te betuigen.

Ik ben gelukkig, in deze omstandigheid den tolk van allen te kunnen wezen, u verzoekende, de welgevoelde uitdrukking, onzer toegenezene en bijzondere gevoelens wel te willen aannemen.

De generaal der infanterij.

(Get.) baron CHASSÉ.

*Aan den heer generaal-majoor
baron HARELT, bevelhebber
der geleide brigade!*

Conventie tusschen de fransche en belgische gouvernementen, betrekkelijk den intogt van het fransche leger in België.

Z. M., den koning der Franschen, op het verzoek van Z. M., den koning der Belgen, besloten hebbende, een leger in België te zenden, met het doel, de ontruiming der citadel van Antwerpen en onderhoorige forten en plaatsen te verkrijgen, overeenkomstig aan de beschikkingen van het traktaat van den 15 November 1831, waarvan te Londen in conferentie de vereenigde mogendheden de uitvoering hebben gewaarborgd. H. M., de noodzakelijkheid erkennende, alle punten, dit voorwerp betreffende, door eene bijzondere conventie te regelen, hebben tot hunne plenepotentiarissen benoemd, te weten:

Z. M. den koning der Belgen, den heer ALBERT GOBLET, minister van staat, *ad-interim*, het departement van buitenlandsche zaken waarnemende, brigade-generaal; dezelfs adjudant, inspecteur-generaal der fortificatiën, lid van de kamer der afgevaardigden en ridder van meerdere orden, enz.

Z. M. den koning der Franschen, den heer ARMAND SEPTIME, graaf de LATOUR MAUBOURG; zijn extraordinaire envoyé en minister-plenepotentiaris, bij Z. M. den koning der Belgen, rekwest-meester bij den raad van staat, officier der koninklijke orde van het legioen van eer.

Welke, na hunne volmagten op behoorlijke wijs te hebben uitgewisseld, zijn overeengekomen over de artikelen, welke volgen, en die zij onderteekend hebben.

Art. 1. Het fransche leger, gedurende deszelfs verblijf in België, zal geene vestingen van dit rijk bezetten, en zal in geene derzelve, welke zij door moet trekken, bezetting achterlaten.

Art. 2. Op het oogenblik, waarop het fransche leger de citadel van Antwerpen zal naderen, zullen de belgische troepen aan haar overgeven, alle posten, welke zij onder de citadel bezetten, alsmede van de forten, op beide oevers der Schelde gelegen.

Art. 3. Het Belgische leger zal in de stad *Antwerpen* eene bezetting houden, welke uit niet meer, dan 6000 man zal bestaan. Hieronder is verstaan, dat deze bezetting geen deel aan de aanvallen tegen de citadel en de forten, welke de Hollanders aan beide oevers der *Schelde* bezetten, zullen nemen; en dat zij zich insgelijks met de grootste zorg zal onthouden, van alle daad van vijandelijkheid, tegen de hollandsche flottille, onder het vuur der citadel gestationeerd, en bestemd, om deze te verdedigen.

Art. 4. Het hoofdkorps van het Belgische leger zal zich op den regter vleugel van het fransche vereenigen, in positiën, welke de beide opperbevelhebbers zullen bepalen, na hierover gezamenlijk te hebben geraadpleegd.

Art. 5. De citadel van *Antwerpen* en onderhoorige forten zullen, zoodra zij door de Hollanders ontruimd zullen zijn, met al hun materiaal en al hunne munition, welke er zich op het oogenblik der ont-ruiming in bevonden, aan de belgische troepen overgegeven worden.

Art. 6. Het belgische leger zal geenen aanval tegen *Holland*, op welk punt hoegenaamd, ondernemen.

Art. 7. Wanneer het gebeurde, dat de Hollanders de vijandelijkheden tegen *België* begonnen, zouden de fransche en belgische legers gezamenlijk werken, om den aanval af te slaan. In deze veronderstelling, zouden de bevelhebbers in het gemeen, het gecombineerd operatie-plan, waartoe deze aanval de uitvoering van zoude kunnen noodzaken, beramen; zij zullen tevens zorg dragen, in deze overeenkomst nimmer uit het oog te verliezen, dat, hunne operatiën de vrijheid van het Belgische gebied ten doel hebbende, deze operatiën, in geenen gevalle, het kenteeken van eenen aanvallenden oorlog tegen het Hollandsche grondgebied moeten aannemen.

Art. 8. Deze conventie zal geratificeerd worden, en de ratificatiën zullen uitgewisseld worden binnen 4 dagen, of minder, zoo zulks doenlijk is.

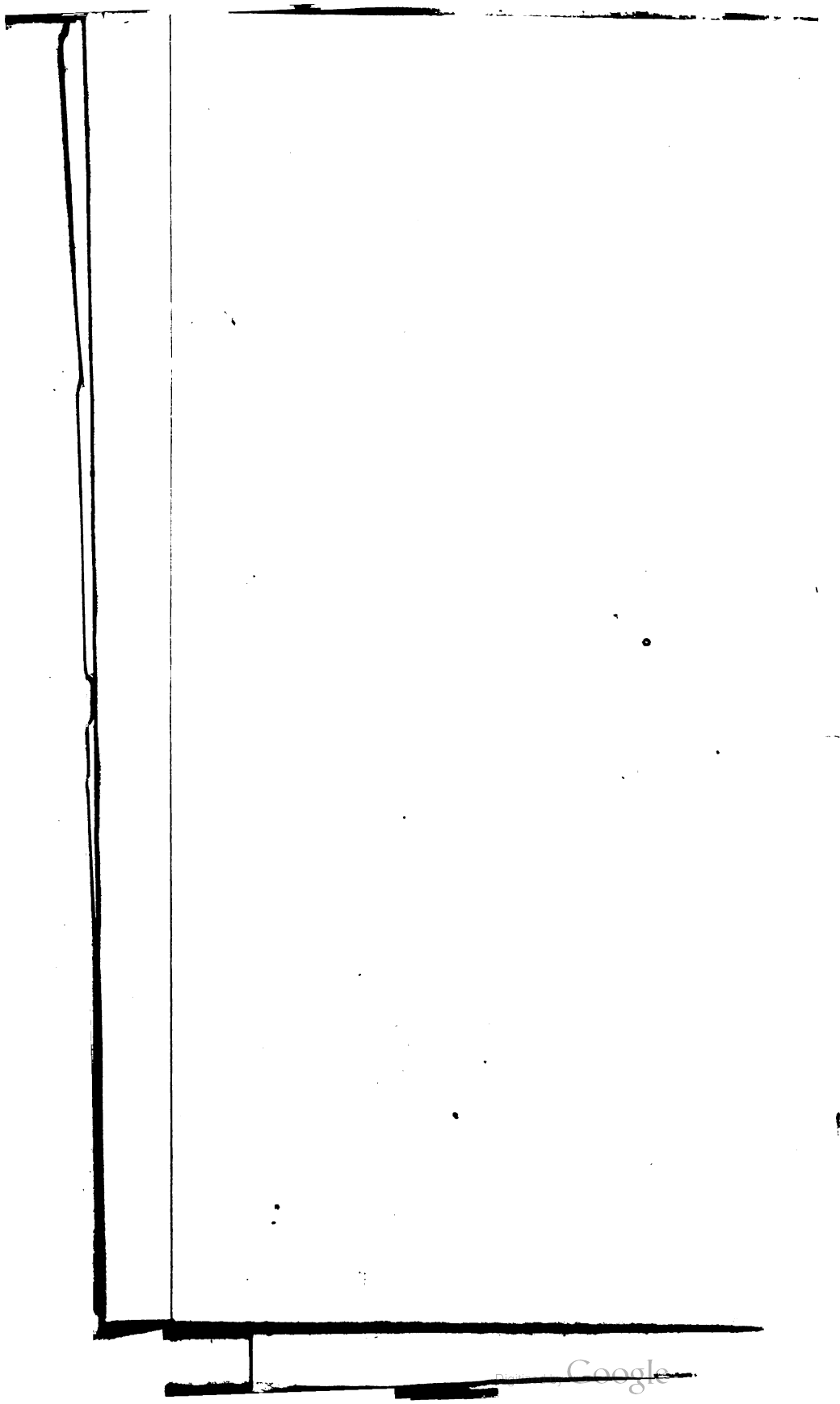
Art. 9. In getuigenis, van welke de wederzijdse plenipotentarissen dezelve geteekend en op hetzelfde hunne wapens gedrukt hebben.

Gedaan te *Brussel* den 10 November, in het jaar 1832.

(Get.) GOBLET.

DE LA TOUR MAUBOURG.

Kaart

VAN DEN LOOP DER

SCHELDE

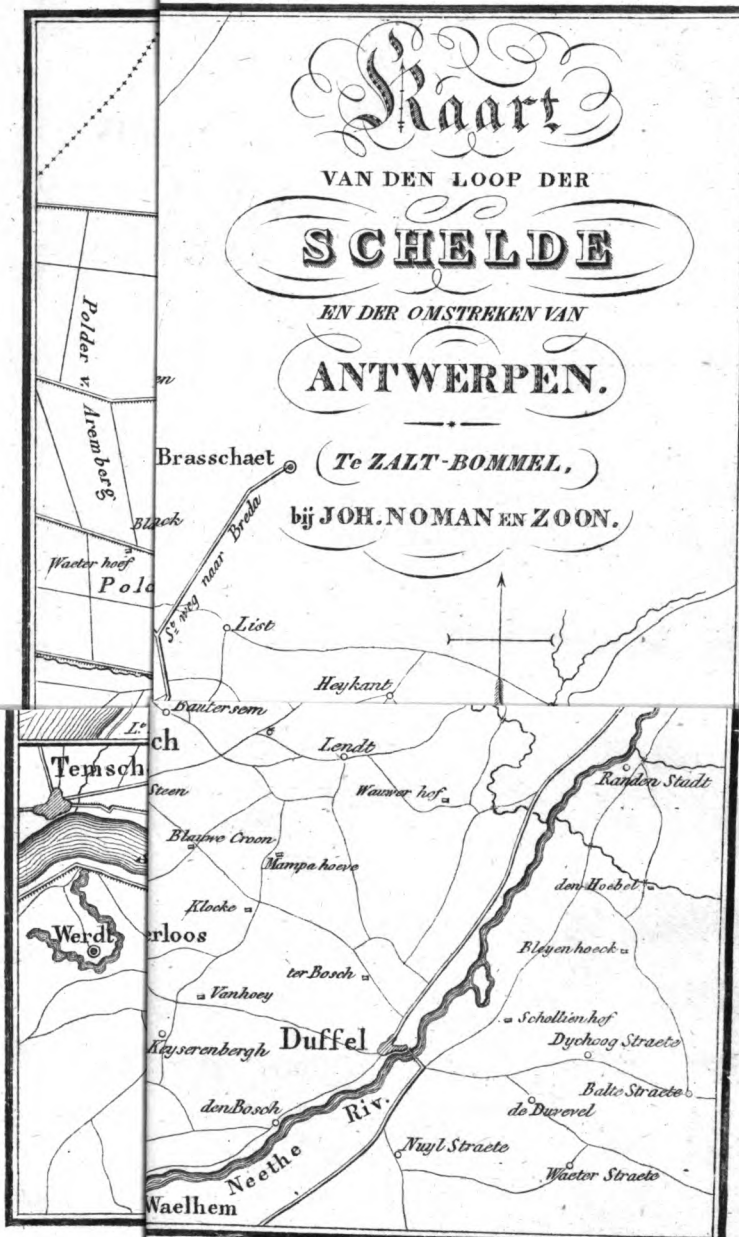
EN DER OMSTREKEN VAN

ANTWERPEN.

Brasschaet

(Te ZALT-BOMMEL.)

bij JOH. NOMAN EN ZOON.

W. C. van Baarsel sculpt.

ZINSTORENDE DRUKFEILEN.

Bl. 11	reg. 11	<i>staat</i>	die naar het veld leidt	<i>lees</i>	leidt naar het veld.
» 13	» 21	»	liet zien	»	heeft zien.
» 23	» 24	»	loopgraven	»	loopgraven op.
» 25	» 10	»	uit	»	die.
» 29	» 1	»	uitstrekt	»	uitsteekt.
» 30	» 10	»	elders	»	aldus.
» —	» 24	»	Fougassen	»	<i>Floddermijnen</i> (fougassen).
» 44	» 10	»	dekt	»	duldt.
» 55	» 4	»	in	»	van.
» —	» 28	»	krachten	»	kracht.
» 79	» 17	»	afgezonken	»	afgezonden.
» 80	» 9	»	kan. van 18 §§	»	kan. van 16 §§.
» 88	» 15	»	en	»	in
» 95	» 34	»	zandgat	»	zundgat.
» 104	» 3	»	waren	»	was.
» 105	» 19	»	N°. 7	»	N°. 1.
» —	» 32	»	dezen	»	deze.
» 110	» 17	»	vuurkogels	»	lichtkogels.
» —	» 25	»	kwamen overeen	»	gelukke het.
» 112	» 23	»	regt	»	regts.
» 123	» 8	»	voergang	»	overgang.
» —	» 17	»	in de	»	en de.
» 124	» 12	»	bewaakte	»	bevatte.
» 125	» 34	»	zijner batterij	»	zijner batterij na.
» —	» 36	»	kanonnier	»	kanonniers.
» 137	» 1	»	staf der	»	staf, der.
» 141	» 12	»	overtuigd	»	genegen.
» 145	» 24	»	bezit	»	bezet.
» 148	» 32	»	gedeelte	»	gedeelte der
» 150	» 3	»	troepen	»	wapenen.

MINDER BELANGRIJKE.

Bl. 13	reg. 25	<i>staat</i>	manoeuvreren	<i>lees</i>	manoeuvreren.
» —	» 29	»	manoeuvres	»	manoeuvres.
» 22	» 26	»	nevens	»	neven.
» 25	» 11	»	idem	»	idem.
» 45	» 18	»	begeinen	»	Begeinen.
» 49	» 21	»	idem	»	idem.
» —	» 23	»	mechelsche	»	Mechelsche.
» 100	» 34	»	facinebrug	»	fascinebrug.
» 147	» 1	»	Kapitulatien	»	Kapitulatie.

